

TIJDSCHRIFT@IPR.BE

Tijdschrift van het Instituut voor Internationaal Privaatrecht

Maart 2002

Nummer 1

IPR.be

PrivateInternationalLaw.com

Maart 2002

Nummer 1

COLOFON

TIJDSCHRIFT@IPR.BE is het elektronisch tijdschrift van het **Instituut voor Internationaal Privaatrecht** van de Universiteit Gent.

Bijdragen zijn welkom en kunnen elektronisch worden aangeleverd via e-mail.

Tijdschrift@ipr.be werkt met "peer review". Publicatie gebeurt alleen na controle door de redactie. Een weigering moet niet worden gemotiveerd.

Het tijdschrift staat open voor studentenbijdragen.

Abonnementsvoorwaarden : Het tijdschrift is er voor alle personen met toegang tot de internetsite IPR.be (zie daar de toegangvoorwaarden). De abonnees worden per e-mail ingelicht over de verschijningsdatum van een nieuw tijdschrift.

Behoudens de uitdrukkelijk bij de wet voorziene uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden vermenigvuldigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand of openbaar gemaakt, op welke wijze ook, zonder de uitdrukkelijke toestemming van de uitgever.

V.U. Prof. Dr. Johan Erauw,
Universiteitstraat 4, 9000 GENT
Tel. 09/264.68.32
Fax 09/264.69.93
e-mail tijdschrift@ipr.be

Citeerwijze van het tijdschrift :
Tijdschrift@ipr.be met aanduiding 2002, I,
paginanummer.

BEKNOPTE INHOUDSTAFEL

VOORWOORD

ACTUALITEIT

RECHTSPRAAK

Rechtbank Gent 21 juni 2001

Rechtbank van Koophandel Ieper 29 januari 2001

Rechtbank van Koophandel Antwerpen 3 mei 2000

WETGEVING (EU EN NATIONAAL)

De inwerkingtreding op 1 maart 2002 van de Europese Verordening (Brussel I Vo) inzake internationale bevoegdheid en executuur

ANALYSE EN COMMENTAAR

Paul TORREMANS. Private International Law Issues in Electronic Commerce

Patrick WAUTELET. Droit international privé belge, développements depuis 1996

Herman VERBIST. Cepani (Belgian Center for Arbitration and Mediation) modifies its rules

Katja JANSEGGERS. De internationale bevoegdheid en de wet van toepassing op de nietigverklaring van een Grieks-Belgisch huwelijk

DIVERSEN

ACTUELE BUITENLANDSE INFORMATIE

Scheiding (verstoting) per SMS-bericht is mogelijk

Werkten mee aan dit nummer :

Prof. Dr. Johan Erauw
Prof. Dr. Paul Torremans
Prof. Herman Verbist
Johan De Nolf
Katja Jansegers
Clive Rommelaere
Kristof Roox

UITGEBREIDE INHOUDSTAFEL

VOORWOORD	7
ACTUALITEIT	8
RECHTSPRAAK	8
<i>Rechtbank Gent 21 juni 2001</i>	8
Nietigverklaring huwelijk – Griekse man en Belgische vrouw – verwijzingsregel - eerder bestaand Grieks huwelijk – bigamie - Griekse wet van 15 april 1982 - putatief huwelijk – tijdstip voor het beoordelen van de putativiteit.....	8
<i>Rechtbank van Koophandel Ieper 29 januari 2001</i>	21
CISG – klachtplicht – onderzoeksplicht – verjaring van de vordering - kantonnement	21
<i>Rechtbank van Koophandel Antwerpen 3 mei 2000</i>	26
Doorwerking artikel 5.1 EEX-verdrag in intern bevoegdheidsrecht.....	26
WETGEVING (EU EN NATIONAAL)	30
<i>De inwerkingtreding op 1 maart 2002 van de Europese Verordening (Brussel I Vo) inzake internationale bevoegdheid en exequatur</i>	30
§ 1. Communautarisering van het “Brussels verdrag”	30
§ 2. De situatie op 1 maart 2002.....	31
§ 3. Het toepassingsgebied van de Brussel I Vo razione loci	31
§ 4. Het toepassingsgebied van de Brussel I Vo in de tijd.....	31
ANALYSE EN COMMENTAAR	33
<i>Paul TORREMANS. Private International Law Issues in Electronic Commerce</i>	33
1 Jurisdiction	33
1.1. Introduction	33
1.2. The Brussels Convention 1968, as amended.....	34
1.2.1 Article 2.....	34
1.2.2 Article 5.....	35
1.2.3. The US Approach – A Comparison	40
1.2.4. Article 6(1)	43
1.2.5 Article 16.....	44
1.2.6 Article 18.....	45
1.2.7 Article 17.....	45
1.2.8 Articles 13-15	47
1.3. The Regulation	48
1.3.1 Article 5.....	48
1.3.2 Article 23 (ex Article 17)	48
1.3.3 Articles 15-17 (ex Articles 13-15)	49

2 Choice of Law	50
2.1 The Rome Convention on the Law Applicable to Contractual Obligations (1980)	50
2.1.1. When does the Rome Convention 1980 apply?	50
2.1.2. The Applicable Law	50
2.1.3. Limitations on the Applicable Law	54
2.1.3. Material and Formal Validity	59
2.2 Non-Contractual Issues	60
3. Conclusion.....	63

Patrick WAUTELET. Droit international privé belge, développements depuis 1996 ... 64

1. Doctrine	64
A. Chroniques de jurisprudence	64
* en général :	64
* droit familial international.....	64
* obligations contractuelles et délictuelles.....	64
* conflits de juridictions	65
B. Thèses de doctorat	65
* Publiées	65
* En cours de publication	65
C. Recueils de textes	66
D. Traités et ouvrages généraux	66
E. Monographies et ouvrages collectifs	66
F. Articles et notes de jurisprudence	67
* Introduction générale.....	67
* Théorie générale du droit international privé.....	67
* Application du droit étranger	68
* Ordre public.....	68
* Lois de police	68
* Nationalité comme facteur de rattachement.....	69
* Conflit transitoire et conflit mobile.....	69
* Droit international privé et société multiculturelle	69
* Droit de la famille en général	70
* Filiation, tutelle et mineurs.....	70
* Adoption.....	71
* Mariage.....	71
* Divorce et contentieux conjugal.....	72
* Répudiation	72
* Concubinage.....	73
* Aliments	73
* Effets du mariage	73
* Régimes matrimoniaux	73
* Successions et testaments.....	75
* Responsabilité délictuelle.....	75
* Concurrence déloyale.....	76
* Contrats	76
* Contrats d'intermédiaire.....	77
* Contrats de consommation	77
* Contrats de vente.....	77
* Contrats de travail	77

* Cession de créances et surétés.....	78
* Sociétés.....	78
* Faillite internationale.....	78
* Internet et droit international privé.....	79
* Compétence internationale.....	80
* Jugements et actes étrangers.....	80
* Entraide judiciaire internationale.....	81
* Immunités.....	81
2. Législation et conventions internationales.....	81
A. Conventions internationales.....	81
B. Droit international privé européen.....	83
C. Législation.....	85
3. Jurisprudence.....	86
* Conflit de nationalités.....	86
* droit étranger.....	86
* Lois de police.....	87
* Mariage simulé.....	87
* Effets du mariage.....	87
* Divorce.....	88
* Régime matrimoniaux.....	89
* Répudiation.....	89
* Adoption.....	89
* responsabilité délictuelle.....	90
* faillite.....	91
* sociétés.....	91
* jugement étranger.....	92
* contrat de travail.....	92

<i>Herman VERBIST. Cepani (Belgian Center for Arbitration and Mediation) modifies its rules.....</i>	93
--	----

I. THE DIFFERENT TYPES OF CEPANI RULES.....	94
II. GLOBAL CHANGES TO THE RULES.....	95
III. AMENDMENTS TO THE RULES OF ARBITRATION.....	97
i. A recital of the nature and circumstances of the dispute.....	97
ii. Appointment of the arbitrators and transmission of the parties' files to the Arbitral Tribunal.....	98
iii. Seat of the arbitration.....	98
iv. Content of the Terms of Reference.....	98
v. Procedural calendar.....	99
vi. Time limit for making the arbitral award.....	99
vii. Enforceability of the arbitral award.....	100
viii. No exclusion of liability.....	100
ix. Advances towards arbitration costs.....	100
x. Arbitration costs.....	101
xi. Award by consent.....	101
xii. V.A.T.....	102
IV. MODIFICATIONS WITH RESPECT TO THE RULES OF ARBITRATION OF DISPUTES OF LIMITED FINANCIAL IMPORTANCE.....	102
V. GENERAL RULE.....	102
VI. APPLICABILITY OF THE NEW RULES.....	103

<i>Katja JANSEGGERS. De internationale bevoegdheid en de wet van toepassing op de nietigverklaring van een Grieks-Belgisch huwelijk .....</i>	<i>104</i>
1. De relevante feiten en de uitspraak	104
a. De feiten	104
b. De evolutie in de Griekse wetgeving	105
c. Summiere weergave van de uitspraak	105
2. Internationale bevoegdheid	106
a. Vordering ingesteld voor 1 maart 2001: art. 635, 2° Ger. W. en art. 15 B.W. 106	
b. Vordering ingesteld na 1 maart 2001: de Europese verordening van 29 mei 2000	106
3. Nietigverklaring van het huwelijk: de verwijzingsregel	108
a. De regel	108
b. Het vonnis	109
4. Enkele bedenkingen – Wegen van validering van een retroactief geldig gemaakt Grieks huwelijk	110
a. Voorzichtig een paar mogelijke wegen wijzen	110
b. Distributiviteit laat de vreemde wet volgen – openbare orde.....	110
c. De latere goede trouw – in retrospectie.....	111
d. De weg van de erkenning van het eerdere vreemde vonnis tot afwijzing van de nietigverklaring.....	113
DIVERSEN	114
ACTUELE BUITENLANDSE INFORMATIE.....	114
<i>Scheiding (verstoting) per SMS-bericht is mogelijk.....</i>	<i>114</i>

VOORWOORD

Ik heet U graag welkom als lezer van de eerste aflevering van dit tijdschrift. De bezoeker van ipr.be wordt door zich te registreren als gebruiker ook “abonnee” van het tijdschrift@ipr.be.

Wij vonden het een uitdaging om één van de eerste elektronische, juridische tijdschriften in België te lanceren. Het betreft een gespecialiseerd tijdschrift en het zou als een papieren publicatie nauwelijks succes kennen als er een prijs te betalen was.

Het web biedt ons natuurlijk een uitgelezen kans op de actualiteit in het ipr te volgen. Daarom zullen we hier nieuwe vonnissen en nieuwe commentaren of belangrijke wijzigingen in het bestek van de verdragen en van de wetgeving gemakkelijk kunnen signaleren. Voorlopig is alles nog “nieuw” op deze website. Maar binnenkort moet de invulling van de structuur ongeveer voltooid zijn, en dan zullen de nieuwe toevoegingen duidelijk een actualiteitswaarde hebben. Het tijdschrift@ipr.be biedt vanaf dan aan de bezoeker de kans om meer in het bijzonder de actualiteit in beeld te klikken.

Het tijdschrift brengt originele wetenschappelijke bijdragen van het meest gedegen niveau – want publicatie komt er pas na controle door specialisten in het vak.

De commentaren zijn nadien aanklikbaar terug te vinden in de detailrubrieken. Maar de inhoud blijft ook in het formaat van het tijdschrift elektronisch bewaard ; zodat het mogelijk wordt om uit de bijdragen te citeren (de aanbevolen citeerwijze is : Tijdschrift@ipr.be met aanduiding 2002, I, paginanummer) – en om een gegeven vindplaats te consulteren.

Het Web is een uiterst snel medium en dat zal ons toelaten om de actualiteit spoedig tot bij U te brengen. We gaan ons echter niet binden aan een bepaalde periodiciteit. Maar ongeveer vijf nummers per jaar worden in het vooruitzicht gesteld. Wij kunnen de gebruikers verwittigen wanneer er een nieuw nummer beschikbaar is.

Het Web is namelijk een zo snel medium dat zeker hier, de vraag oprijst naar de publicatie en de bespreking van vonnissen waartegen hoger beroep werd ingesteld. In deze eerste aflevering doet zich al een geval voor. Ons standpunt is, dat een vonnis voor opname in aanmerking komt wanneer daarin ofwel de feiten ofwel de argumenten of de oplossing vermeldenswaard zijn. Een vonnis kan een bijdrage leveren in het debat rond de rechtsvorming of de rechtshandhaving, zelfs indien het kan hervormd worden of zelfs al zou de verbreking vaststaan. Terwijl de zaak onder de rechter is, zullen wij bijzondere objectiviteit en voorzichtigheid aan de dag leggen om niet tegenover de hiërarchisch hogere rechters als een *amicus curiae* met partijdige argumentatie tussenbeide te komen. Maar een open debat over de

rechtsvorming streven wij na en hopen wij met onze ruimere informatieverstrekking te ondersteunen.

Ik ben het wat dat betreft eens met Filip Voets, eindredacteur van De Juristenkrant (zie "Justitie is niet gediend met taboesfeer", *De Juristenkrant* 5 december 2001, p. 2).

Wij vragen aan de lezers van tijdschrift@ipr.be om hun medewerking te verlenen door aan ons hun wedervaren in de praktijk van het ipr te laten kennen via e-mail toegezonden aan : tijdschrift@ipr.be.

Johan Erauw
20 februari 2002

ACTUALITEIT

Rechtspraak

Rechtbank Gent 21 juni 2001

Nietigverklaring huwelijk – Griekse man en Belgische vrouw – verwijzingsregel - eerder bestaand Grieks huwelijk – bigamie - Griekse wet van 15 april 1982 - putatief huwelijk – tijdstip voor het beoordelen van de putativiteit

Een in Londen aangegaan huwelijk tussen een Griekse man en een Belgische vrouw, waarbij de Griekse echtgenoot op het ogenblik van de huwelijksluiting nog gehuwd was met een Griekse vrouw, moet worden nietigverklaard wegens bigamie. Het voordeel van het putatieve huwelijk wordt toegekend aangezien de echtgenoten, op het ogenblik van de inwerkingtreding van een latere Griekse regularisatiewet, er te goeder trouw van uitgingen dat hun huwelijk retroactief geldig werd verklaard.

Voorzitter : de Heer Roland TACK

Parket : de Heer Nico VAN ACKERE

Advocaten : Mrs. Catherine VAN BRUAENE, Ingrid OPDEBEECK, Marleen HEYMANS

DERDE KAMER - OPENBARE TERECHTZITTING VAN 21 JUNI 2001.

98/1379/A - In de zaak :

1. A., bediende, geboren in Griekenland in 1963, wonende te Pireus (in Griekenland),
en
2. B., bediende, geboren te Griekenland in 1964, wonende te Pireus (in Griekenland),
eisers, (...)

TEGEN :

1. C. handelaarster, wonende te Gent (in België), eerste verweerster, (...)
  2. D, zonder beroep, wonende te Nidri-Lefkas (in Griekenland),
  3. E, studente, wonende te Gent (in België)
  4. F, studente, wonende te Gent (in België)
- tweede, derde en vierde verweersters, (...)

vonnist de rechtbank als volgt:

De partijen werden gehoord in hun middelen en conclusies op de openbare terechtzitting van 14 september en 26 oktober 2000.

De rechtbank nam kennis van het schriftelijk advies van het openbaar ministerie, neergelegd ter terechtzitting van 12 oktober 2000 door Nico Van Ackere, eerste substituut-procureur des Konings, waarna de partijen repliceerden op dit advies.

De rechtbank nam tevens kennis van het mondeling advies van Nico van Ackere, gegeven ter terechtzitting van 26 oktober 2000, waarbij hij zijn standpunt gegeven in zijn schriftelijk advies van 12 oktober 2000 handhaaft.

1. De vorderingen en de tegenvorderingen.

1.1. De hoofdvordering strekt ertoe, in een vonnis, uitvoerbaar te verklaren bij voorraad:

- te zeggen voor recht dat het huwelijk aangegaan op 6 november 1967 te Londen tussen H en C en overgeschreven in de registers van de burgerlijke stand te Oosterzele ongeldig is en derhalve nietig wordt verklaard;
- dienvolgens te zeggen voor recht dat het tussen te komen vonnis dient overgeschreven in de registers van de burgerlijke stand te Oosterzele in de rand van de overgeschreven huwelijksakte, overgeschreven op 30 oktober 1982;
- te zeggen voor recht dat C niet als erfgename van H kan worden beschouwd en de samenstelling van de nalatenschap van wijlen H en haar vereffening zullen gebeuren door de aan te stellen notaris, rekening houdend met de volgende principes :

a. C samen met D, E en F, solidair, zoniet in solidum te veroordelen tot een inbreng in het actief van de nalatenschap van wijlen H van de som van 12.554.000 frank en 3.510.690 frank, te vermeerderen met de gerechtelijke intrest tot op de dag van de algehele betaling,

b. Te zeggen voor recht dat het onroerend goed gelegen te Gent, gekend ten kadaster Stad Gent, 17de afdeling, deelgemeente Oostakker, behoort tot de nalatenschap van wijlen H,

c. Aan de eisers voorbehoud te verlenen voor het vorderen van inbreng van andere goederen of waarden, die naar aanleiding van de inventariswerkzaamheden zouden blijken te behoren tot de nalatenschap van wijlen H,

- te zeggen voor recht, ten aanzien van D, E en F, dat de nalatenschap van wijlen hun vader zal worden vereffend en verdeeld;
- te zeggen voor recht dat daartoe voorafgaandelijk een boedelbeschrijving dient te worden opgemaakt en dat vervolgens zal worden overgegaan tot de verdeling, of indien zulks onmogelijk is, tot verkoop van de roerende en onroerende goederen behorende tot deze nalatenschap;
- notaris Philippe De Keukelaere met standplaats te Eeklo aan te stellen met het oog op het opmaken van deze boedelbeschrijving, het opstellen van de rekeningen, de vereffening en verdeling en de veiling van de goederen behorende tot de nalatenschap,
- een tweede notaris aan te stellen met het oog op de vertegenwoordiging van de verstekmakende of afwezige partijen,
- de verweerders solidair, zoniet in solidum, te veroordelen tot de kosten van dit geding met inbegrip van de rechtsplegingsvergoeding.

1.2. De tegenvordering van C strekt ertoe:

- te zeggen voor recht dat, indien het huwelijk aangegaan tussen haarzelf en wijlen H nietig wordt verklaard, dit huwelijk minstens voor C gevolgen heeft bij toepassing van artikel 201 B.W.;
- notaris François Bouckaert met standplaats te Oosterzele aan stellen als penhouder met het oog op de vereffening en verdeling van de wettelijke huwgemeenschap H-C, daarbij aan C voorbehoud verlenend om bij de vereffening en verdeling van deze nalatenschap de toepassing te vorderen van artikel 1446 B.W., alsmede tot vereffening en verdeling van de nalatenschap van wijlen H, overleden te Gent op 7 februari 1996;
- te zeggen voor recht dat de goederen, die zich in Griekenland bevinden, eveneens behoren tot deze nalatenschap en dat deze nalatenschap dient te worden vereffend en verdeeld overeenkomstig de Belgische erfwet, C daarbij wettige erfgename zijnde voor het vruchtgebruik op de gehele nalatenschap van wijlen H;
- de kosten van het geding ten laste te leggen van de eisers.

1.3. De tegenvordering van de tweede, derde en vierde verweerders strekt ertoe :

- aan D, E en F alle voordelen van artikel 202 B.W. toe te kennen, voor zover het huwelijk tussen hun ouders C en H zou worden nietig verklaard, minstens hen te beschouwen als kinderen van wijlen H, waardoor zij identieke en evenwaardige erfrechtelijke aanspraken kunnen doen gelden als waren zij wettige kinderen van hun vader;

- te zeggen voor recht dat de volledige vereffening-verdeling, inclusief wat betreft de goederen staande en gelegen in Griekenland, wordt beheerst door de Belgische erfwet;
- notaris François Bouckaert met standplaats te Oosterzele aan te stellen als penhouder met het oog op de vereffening en verdeling van de wettelijke huwgemeenschap H-C, daarbij aan C voorbehoud verlenend om bij de vereffening en verdeling van deze nalatenschap de toepassing te vorderen van artikel 1446 B.W., alsmede tot vereffening en verdeling van de nalatenschap van wijlen H, overleden te Gent op 7 februari 1996;
- de kosten van het geding ten laste te leggen van de massa van de nalatenschap.

1.4. De verweerders vorderen de afwijzing van de hoofdvordering, terwijl de eisers de afwijzing van de tegenvorderingen nastreven.

2. Relevante feiten en voorgaanden.

2.1. C, geboren in 1949, leerde H kennen enkele dagen voor zij 18 jaar oud werd, hetzij op 10 februari 1967.

2.2. Wijlen H bezat op dat moment enkel de Griekse nationaliteit. Hij was geboren in L. (Griekenland) op 8 maart 1931 en was kapitein ter lange omvaart.

2.3. Ondanks de jeugdige leeftijd van C en het grote leeftijdsverschil tussen haar en H, doch mede (vermoedelijk) door het feit dat zij zeer vlug zwanger was, treden zij op 6 november 1967 reeds te Londen (district Kensington) in het huwelijk. Dit huwelijk werd overgeschreven in de registers van de burgerlijke stand te Oosterzele op 30 oktober 1982.

2.4. In mei 1969 starten de beide echtgenoten een zelfstandige zaak met het doel de bevoorrading van zee- en binnenschepen. Deze activiteiten starten - niet in vennootschapsverband - onder de naam (inschrijving in het handelsregister) van C, om in een volgende fase - vermoedelijk om fiscale redenen - over te gaan op naam van H. Na de dood van deze laatste heeft C die activiteiten verder gezet.

2.5. Uit dit huwelijk werden drie kinderen (tweede, derde en vierde verweerders) geboren, met name :

* E te Gent in 1974;

* F te Gent in 1976;

* D te Gent in 1968.

2.6. Voordien, meer bepaald op 15 april 1961, was H echter reeds voor een eerste keer in het huwelijk getreden te Pireus (Griekenland) met Z.

2.7. Dit huwelijk was nog niet ontbonden ten tijde van het afsluiten van zijn tweede huwelijk. Op 6 juli 1981 werd dit huwelijk kerkelijk ontbonden.

2.8. Uit dit huwelijk werden twee kinderen (de eisers) geboren, met name:

* A. te P. (Griekenland) in 1963;

* B te P. (Griekenland) in 1964.

2.9. Na een tien jaar lange, aanslepende ziekte is H overleden te Gent op 7 februari 1996.

2.10. Het civiel huwelijk was in Griekenland voor 1979 onbestaande. Enkel het kerkelijk huwelijk, volgens de Grieks-orthodoxe riten, was toegestaan. Een echtscheiding was in die tijd slechts op zeer beperkte en zeer strikt limitatief opgesomde redenen mogelijk.

2.11. Nadat de Griekse wetgever, naast de invoering van het civiel huwelijk, de echtscheiding in het burgerlijk recht voorzag zijn de echtgenoten H en Z uit de echt gescheiden op 6 juli 1981.

2.12. Waar er blijkbaar ingevolge voornoemd wettelijk systeem in Griekenland veel mensen (mannen) zich in dezelfde situatie bevonden als H stelde zich blijkbaar voor de wetgever de vraag of de in bigamie afgesloten (tweede) huwelijken van de Griekse onderdanen in het buitenland aangegaan geldig bleven, dan wel nietig dienden beschouwd en opnieuw dienden te worden aangegaan. Ook hierop bezorgde de Griekse overheid een wettelijk antwoord. Bij wet 1250/1982 van 15 april 1982, in werking getreden op 19 juni 1982, besliste het Grieks parlement dat deze huwelijken geldig worden geacht, met terugwerkende kracht tot op de dag van het afsluiten ervan wanneer één van de partijen van Griekse nationaliteit was en wanneer aan de vormvereisten werd voldaan van het afsluiten van een huwelijk in het land waar deze huwelijken werden afgesloten. Krachtens artikel 7 van deze wet worden de huwelijken in het buitenland voltrokken voor de bekendmaking van de wet, ondanks de huwelijksbeletsels, met terugwerkende kracht geldig beschouwd tot de dag van het afsluiten van het (tweede) huwelijk op voorwaarde dat er geen in kracht van gewijsde gegane (gerechtelijke) beslissing bestond, die het (tweede) huwelijk nietig verklaarde. Terloops weze zelfs aangestipt dat dezelfde wet voorziet dat de hangende procedures met het oog de nietigverklaring van het tweede huwelijk worden uitgedoofd.

2.13. H verkreeg op 30 augustus 1977 de Belgische nationaliteit door naturalisatie.

2.14. H heeft de drie kinderen gesproten uit zijn tweede huwelijk met C erkend op het Grieks consulaat in Antwerpen, met name D op 17 juni 1972, E op 18 juni 1974 en F op 23 december 1976.

2.15. H heeft tevens een testament opgemaakt met het oog op zijn erfopvolging wat de onroerende goederen, gelegen in Griekenland betreft.

3. De standpunten van de partijen.

3.1. De eisende partijen stellen dat de bigamie ten tijde van het afsluiten van het huwelijk tussen H en C bewezen is, wat een grond tot ontbinding uitmaakt van laatstgenoemd huwelijk.

3.2. Bovendien zijn de eisers van oordeel dat aan C evenmin het voordeel van het putatief huwelijk kan worden toegekend, gezien het vaststaat dat zij op het ogenblik van het aangaan van haar huwelijk met H zeer goed wist dat het eerste huwelijk van laatstgenoemde nog niet was ontbonden.

3.3. Zich hierop steunende zijn de eisers de mening toegedaan dat bij gebrek aan testamentaire beschikking dienaangaande, C niet als erfgename van H kan in aanmerking komen.

3.4. Verder vorderen de eisende partijen dat C de gelden, die werden afgehaald van de bankrekening bij Suisse-First Boston en van de bankrekening bij Amro-bank in Nederland, zou terug inbrengen in de nalatenschap van wijlen H.

3.5. Vervolgens zijn de eisers van oordeel dat de woning, gelegen te Gent, de exclusieve eigendom was van H, zodat ook deze eigendom integraal deel zou uitmaken van de nalatenschap van laatstgenoemde.

3.6. De eisende partijen verzetten zich verder tegen de aanstelling van notaris François Bouckaert als penhoudende notaris, gezien naar hun oordeel en overeenkomstig de traditie, de notaris, die de partij(en) met het grootste aandeel in de nalatenschap vertegenwoordigt, als penhoudende notaris dient aangesteld.

3.7. Met betrekking tot het toepasselijk recht in acht te nemen bij het vereffenen en verdelen van de nalatenschap van wijlen H zijn de eisende partijen van oordeel dat overeenkomstig de regels van het Belgisch I.P.R. en o.a. artikel 31 van het Grieks B.W. de Griekse wetgeving van toepassing is op de onroerende goederen in Griekenland gelegen.

3.8. Bij toepassing van de Griekse wetgeving op dit onderdeel van de erfenis, dient, volgens de eisende partijen, het holografisch testament, door H omtrent de goederen aanwezig in Griekenland opgemaakt, volledige uitwerking te kennen.

3.9. C van haar kant stelt in eerste conclusies, ter griffie neergelegd op 26 augustus 1998, dat zij niet kan ontkennen dat voor de beoordeling van de grondvoorwaarden van haar huwelijk met H volgens het Belgisch I.P.R. toepassing moet worden gemaakt van de Belgische wet. Tot deze grondvoorwaarden behoort artikel 147 B.W., zodat zij ervan uitgaat dat haar huwelijk volgens Belgisch recht (waarschijnlijk) nietig kan worden verklaard.

3.10. In dezelfde conclusie stelt zij dat zij zich ingevolge de goede trouw in haren hoofde kan beroepen op het bestaan van een putatief huwelijk. Zij poneert hierbij dat zij op het ogenblik van het aangaan van haar huwelijk

met H er volkomen van overtuigd was dat dit huwelijk geldig werd aangegaan.

3.11. Vermogensrechtelijk houdt dit in dat zij, bij ontstentenis van een huwelijkscontract, vanaf 6 november 1967 gehuwd is geweest onder het (Belgisch) wettelijk huwelijksvermogensstelsel en als weduwe tevens erfgerechtigde is in de nalatenschap van wijlen H.

3.12. Zij vordert dat het vereffenen en verdelen van de huwgemeenschap en de nalatenschap zou geschieden naar Belgisch recht. Volgens haar wordt de gehele nalatenschap beheerst door het Belgisch recht omdat H op het ogenblik van zijn overlijden de Belgische nationaliteit bezat.

3.13. De kinderen, gesproten uit het huwelijk H-C, sluiten zich aan bij de stelling van C met betrekking tot het bestaan van een putatief huwelijk en wijzen er in ondergeschikte orde op de inhoud van artikel 202 B.W. en op het feit dat de afstamming aan vaderszijde vast staat.

3.14. Dezelfde partijen wijzen erop dat ten aanzien van hen geen inbreng van bepaalde sommen in de nalatenschap van hun vader kan worden gevorderd, nu zij deze sommen nooit in hun bezit hebben gehad. Daarnaast zijn zij tevens de mening toegedaan dat het vereffenen en verdelen van de nalatenschap naar Belgisch recht dient te geschieden.

3.15. In de conclusie, neergelegd ter griffie op 25 augustus 1999, herhalen de kinderen/H-C de stelling zoals hiervoor uiteengezet en voegen eraan toe dat het testament door de decujus opgesteld ook voorziet in de verdeling van de gelden over de kinderen uit beide relaties.

3.16. In haar conclusie, ter griffie neergelegd op 31 maart 2000, verwijst C naar het vonnis van de rechtbank van eerste aanleg van Athene (Griekenland) waaruit zij meent te kunnen afleiden dat in Griekenland het huwelijk tussen H en C als geldig en wettig wordt erkend.

3.17. In hun repliek op laatstgenoemde conclusies vestigen de eisende partijen er de aandacht op dat het voornoemd vonnis van de rechtbank van eerste aanleg van Athene de vordering tot nietigverklaring van het huwelijk uitgaande van de oudste dochter van H als ongegrond wordt afgewezen omdat deze vordering door de rechtbank op grond van artikel 281 van het Grieks burgerlijk wetboek als misbruik wordt bestempeld, met name de grenzen van de gebruikelijke ethiek overschreden heeft. De eisende partijen leiden hieruit af dat de Griekse rechtbank, in tegenstelling met wat C voorhoudt, geen uitspraak doet over de essentie van de zaak, met name de mogelijke nietigverklaring van het huwelijk H-C naar Grieks recht, doch zich beperkt tot de beoordeling van de ethische opportuniteit van de vordering van de oudste dochter.

3.18. In zijn advies van 12 oktober 2000 stelt Nico Van Ackere, eerste substituut-procureur des Konings, dat de vordering tot nietigverklaring tijdig werd ingesteld en gegrond voorkomt. Volgens het openbaar ministerie kan

terzake in hoofde van C evenmin het voordeel van het putatief huwelijk worden ingeroepen, gezien het naar zijn oordeel vast staat dat laatstgenoemde bij het aangaan van het huwelijk het bestaan van de goede trouw dient aan te tonen, waarin zij faalt. De vordering van de kinderen om te genieten van de voordelen van het putatief huwelijk wat hen betreft is volgens het standpunt van het openbaar ministerie gegrond, nu het volstaat dat het huwelijk nietig wordt verklaard en de afstamming langs vaderszijde vast staat.

3.19. In haar repliek op dit advies van het openbaar ministerie stelt C - dit voor het eerst in deze procedure (!) - dat naar haar oordeel het afgesloten huwelijk tussen haarzelf en H wel degelijk geldig is. Haar standpunt dienaangaande is dat bij de beoordeling of aan de grondvoorwaarden monogamie is voldaan op het ogenblik van de huwelijksluiting voor elk van de echtgenoten de eigen nationale wet dient te worden toegepast. De eisende partij stelt dat ingevolge de Griekse wetgeving H op het ogenblik van het afsluiten van het huwelijk tussen hem en C, thans met terugwerkende kracht dient te worden vastgesteld dat hij ingevolge de Griekse wet van 1982 'retroactief' monogaam was. Zelf van haar kant was op het ogenblik van het afsluiten van dit huwelijk ongehuwd en derhalve eveneens monogaam, zodat volgens haar niets de geldigheid van haar huwelijk met H in de weg staat.

3.20. Hierop repliceren de eisers dat deze (nieuwe) stelling van C in strijd is met artikel 3 § 3 B.W..

4. Bespreking en beoordeling.

4.1. Omtrent de nietigheid van het huwelijk H-C.

4.1.1. Als eerste onderdeel van de beoordeling dient nagegaan of het huwelijk tussen H en C, afgesloten op 6 november 1967 in Kensington (Groot-Brittannië) al dan niet geldig is.

4.1.2. Vast staat dat op het ogenblik van het aangaan van dit huwelijk H nog in de echt was verbonden met Z, met wie hij naar Grieks recht (kerkelijk en zodoende ook wettelijk) in het huwelijk was getreden op 15 april 1961 in Pireus (Griekenland) en dat dit huwelijk voor het aangaan van het tweede huwelijk niet rechtsgeldig was ontbonden.

4.1.3. Op het ogenblik van het afsluiten van diens tweede huwelijk - tijdstip waarop de rechtsgeldigheid van dit huwelijk dient te worden beoordeeld - was bigamie niet toegelaten, noch in België en zeker niet in Griekenland waar het huwelijksregime op dat moment veel strenger was dan naar Belgisch recht (verplicht kerkelijk huwelijk dat geldt als burgerrechtelijk huwelijk, zeer beperkt (canonieke) echtscheidingsregels).

4.1.4. Het weze benadrukt dat bij de beoordeling van de geldigheid van een huwelijk ieder van de beide echtgenoten dient te voldoen aan de grondvereisten zoals voorgeschreven door hun nationale wet.

4.1.5. Komt daarbij dat beide huwelijkspartners onbetwistbaar op de hoogte waren van het feit dat één van de grondvereisten voor het aangaan van een geldig huwelijk naar beide rechtssystemen was geschonden. Het staat immers vast - het volstaat dienaangaande te verwijzen naar de inhoud van de eigenhandig geschreven brieven van C waarin zij het expliciet heeft over het bestaan van een eerste huwelijk en de mogelijke reactie van de eerste echtgenote van H op het tussen hen voorgenomen huwelijk - dat C, zowel als H, degelijk op de hoogte waren vóór het aangaan van het huwelijk over het bestaan van het eerste huwelijk en derhalve er zich terdege van bewust waren dat dit tweede huwelijk zou worden en werd afgesloten mits miskening van een essentiële grondvereiste tot het aangaan van dit huwelijk.

4.1.6. Dat C van het bestaan van een eerste huwelijk pas zou zijn op de hoogte gebracht door H nadat zij zwanger was, doet hieraan geen afbreuk. Zelfs deze situatie belette haar niet om aan het aangaan van het huwelijk met de vader van haar kind te verzaken.

4.1.7. Dat nadien door een wijziging van de Griekse wetgeving een juridische constructie werd opgebouwd om aan deze onwettige toestand te verhelpen, waarbij het ongeldig afgesloten huwelijk werd geregulariseerd post factum en met terugwerkende kracht kan daaraan evenmin afbreuk doen. In die zin kan niet worden ingegaan op de redenering van C, waarbij zij in haar repliek op het advies van het openbaar ministerie, de stelling verdedigt dat bij de beoordeling van de geldigheid van het huwelijk H-C op distributieve wijze zou dienen te werk gegaan worden, waarbij de grondvereisten bij de aanstaande echtgenoten afzonderlijk en overeenkomstig hun eigen personeel statuut dient te worden gekeken, daarbij daarenboven rekening houdend in hoofde van H met de retroactieve werking van een Griekse wet, die op het ogenblik van het afsluiten van het huwelijk niet bestond.

4.1.8. Dit vindt bovendien steun in het feit dat de Griekse wetgever, na het afsluiten van het huwelijk, waaromtrent de geldigheid thans wordt beoordeeld, een wet ter regularisatie stemde, wat op zich reeds aanduidt dat op het ogenblik van het afsluiten van dit huwelijk noodzakelijkerwijze dient te worden beslist tot haar ongeldigheid.

4.1.9. Dat de vordering van de oudste dochter van H tot nietigverklaring van het huwelijk van haar vader met C door de rechtbank van eerste aanleg te Athene werd afgewezen, duidt daarom niet noodzakelijk in een andere richting, rekening houdend met het feit dat de afwijzing van haar vordering was gebaseerd op het feit dat de uitoefening van het recht overeenkomstig artikel 281 van het Grieks burgerlijk wetboek werd beschouwd als een misbruik, zijnde de overschrijding van de grenzen door de gebruikelijke ethiek opgelegd en de gemeenschappelijke en economische doelstellingen

van dit recht. Dit impliceert dat de eigenlijke grond tot nietigheid door deze rechtbank niet werd onderzocht, laat staan dat er werd over geoordeeld.

4.1.10. Thans dient nog te worden nagegaan of bij de beoordeling van onderhavig geschil door de Belgische rechter kan en mag worden rekening gehouden met de Griekse wet 1250/1982 van 15 april 1982, waarbij het huwelijk tussen H en C, afgesloten op 6 november 1967 in Groot-Brittannië, geldig wordt geacht, met terugwerkende kracht tot op de dag van het afsluiten van dit huwelijk onder de enkele voorwaarde dat dit (tweede) huwelijk voordien niet (definitief) nietig werd verklaard, hetgeen in casu niet het geval was.

4.1.11. De rechtbank is van oordeel dat met de geciteerde Griekse wetgeving geen rekening kan worden gehouden, gezien bij de beoordeling van de geldigheid van het huwelijk afgesloten tussen H en C op distributieve wijze dient te worden te werk gegaan en dat de Belgische rechter zich bovendien dwingend dient te houden aan een beoordeling op het ogenblik van het afsluiten van het huwelijk. Zelfs indien nog zou kunnen aangenomen worden dat aldus naar Grieks recht H (met terugwerkende kracht) gerechtigd was dit tweede huwelijk aan te gaan, was dit niet het geval voor C op het ogenblik zij dit huwelijk daadwerkelijk aanging op 6 november 1967.

4.1.12. De retroactiviteit van de Griekse wet is niet van toepassing op C, die, gezien het haar personeel statuut betreft, dient beoordeeld naar Belgisch recht.

4.1.13. Er dient te worden besloten tot de nietigheid van het huwelijk aangegaan door C en H op 6 november 1967.

4.2. Omtrent het bestaan van een putatief huwelijk in hoofde van C.

4.2.1. Omtrent het al dan niet bestaan van een putatief huwelijk, dient voorafgaandelijk beslist omtrent de nietigheid van dit huwelijk, wat in casu is geschied sub 4.1.

4.2.2. Waar er bij de beoordeling omtrent de nietigheid van het huwelijk reeds duidelijk werd gesteld dat beide echtgenoten terdege op de hoogte waren van de schending van één van de grondvereisten tot het aangaan van het huwelijk kan dit hier enkel worden herhaald.

4.2.3. M.a.w. hier kan op dat moment van de beoordeling niet worden beslist dat C. ter goeder trouw was, wat essentieel is om haar het voordeel van het putatief huwelijk toe te kennen.

4.2.4. Naar het oordeel van de rechtbank mag de redenering dienaangaande hierbij niet ophouden, zoals de eisende partijen ten onrechte in conclusies volhouden

4.2.5. Immers in deze zaak kan toch niet worden voorbijgegaan aan de ingreep van de Griekse wetgever met de wet 1250/1982. Deze regularisatiewet voorziet (naar Grieks recht) dat alle ongeldig afgesloten (tweede) huwelijken, waaromtrent niet op definitieve wijze tot nietigheid wordt beslist, met terugwerkende kracht tot op de datum van het afsluiten van deze huwelijken, geldig worden verklaard zonder de verplichting het huwelijk opnieuw aan te gaan.

4.2.6. Zowel C als H waren op de hoogte van deze Griekse wetswijziging en haar terugwerkende kracht. Dit moge blijken uit het feit dat zij het in Groot-Brittannië afgesloten huwelijk na deze wetswijziging lieten overschrijven in de registers van de burgerlijke stand, zowel in Griekenland als in België (te Oosterzele op 30 oktober 1982).

4.2.7. Daar komt boven op dat het huwelijk tussen H en Z werd ontbonden op 6 juli 1981, zijnde vóór het in werking treden van de regulariserende Griekse wetgeving.

4.2.8. Uit dit alles volgt vooreerst dat vanaf de inwerkingtreding van de Griekse wet van 1982 er voor C en H geen enkel huwelijksbeletsel meer bestond en zij volkomen geldig, zo naar Belgisch als naar Grieks recht, konden huwen.

4.2.9. Dat dit niet geschiedde, ondanks het feit dat de beide echtgenoten in België een zeer harmonisch en hecht gemeenschapsleven hadden uitgebouwd, kan alleen zijn oorsprong vinden in het feit dat zij op de Griekse wetgever vertrouwden, waar deze laatste stelde dat zij geen nieuw huwelijk dienden aan te gaan en dat hun (ongeldig) afgesloten huwelijk vanaf de datum van de Griekse regulariserende wet wel degelijk geldig was.

4.2.10. Zo ziet de rechtbank zich geconfronteerd met de volgende situatie :

- de partijen sloten een ongeldig huwelijk af;
- op het ogenblik van het afsluiten van dit huwelijk waren beide partijen terdege op de hoogte van het feit dat zij een ongeldig huwelijk afsloten en dat H zich schuldig maakte aan bigamie ;
- de Griekse wetgever neemt in het belang van een deel van zijn bevolking zijn toevlucht tot het regulariseren van de onwettige toestand, waarin zich naar alle waarschijnlijkheid - waarom immers anders deze bizarre wetgevende constructie - nog zeer veel andere landgenoten buiten H bevonden ;
- de Griekse wetgever gaat zelfs zover te stellen als wet dat het vroeger afgesloten ongeldig huwelijk niet opnieuw dient te worden aangegaan en dat dit huwelijk met terugwerkende kracht wettelijke gelding krijgt;
- C, zowel als H, waren, zo blijkt uit de feitelikheden, ervan overtuigd dat door deze Griekse wetswijziging hun ongeldig aangegaan huwelijk thans geldig was.

4.2.11. De rechtbank is dan ook van oordeel dat ter zake kan worden afgeweken van de unanieme en traditionele stellingname dat de goede trouw (in hoofde van C) dient beoordeeld op het ogenblik van het aangaan van het huwelijk op 6 november 1967.

4.2.12. Door de tussenkomst van de Griekse wetgever, werd er een nieuw juridisch kader gecreëerd, waaruit C (ten onrechte) afleidde dat zij geen nieuw huwelijk met H diende aan te gaan. Zij dwaalde hierbij in rechte, doch zulks betekent allerm minst dat zij alsdan niet ter goeder trouw was. Integendeel, het bewijst juist haar goede trouw, gezien zij anderzijds de feitelijke toestand van een duurzaam samenleven met H, volkomen legaal, zo naar Grieks als naar Belgisch recht, kon regulariseren door een opeenvolgend huwelijk met hem af te sluiten.

4.2.13. Geconfronteerd zijnde dat de partijen een naar de vormvereisten geldig huwelijk hebben afgesloten en dat minstens C, na tussenkomst van de Griekse wetgever, te goeder trouw in de vaste overtuiging verkeerde sindsdien geldig in het huwelijk te zijn verbonden, kan worden geconcludeerd tot goeder trouw in haren hoofde en het bestaan van een putatief huwelijk.

4.3. Omtrent de vermogensrechtelijke gevolgen.

4.3.1. Bij ontstentenis van een huwelijksovereenkomst was C gehuwd onder het wettelijk huwelijksgoederenstelsel.

4.3.2. C werd door het overlijden op 7 februari 1996 als weduwe erfgerechtigd in de nalatenschap van H. Indien immers één van de echtgenoten te goeder trouw is, is deze erfgerechtigd in de nalatenschap van zijn partner indien deze sterft voor de nietigverklaring.

4.3.3. Thans dient zowel de huwgemeenschap als de nalatenschap te worden vereffend en verdeeld.

4.3.4. Daartoe dient een notaris te worden aangewezen. C vordert de aanstelling van notaris François Bouckaert met standplaats te Oosterzele.

4.3.5. De eisende partijen verzetten zich hiertegen om reden dat deze notaris reeds is opgetreden als de raadsman van C en haar kinderen.

4.3.6. Teneinde alle objectiviteit te garanderen komt het passend voor een andere, voor partijen onbekende, notaris aan te stellen.

4.3.7. Een tweede notaris dient aangesteld met het oog op de vertegenwoordiging van de afwezige of verstekmakende partij.

4.3.8. Er bestaat op dit ogenblik geen enkele reden om te bevelen dat welkdanige goederen en/of gelden dienen te worden ingebracht in de nalatenschap van wijlen H.

4.4. Aan C wordt akte verleend van haar voorbehoud bij de vereffening-verdeling voor zoveel als nodig toepassing te vorderen van artikel 1446 B.W.

4.5. Nu de nalatenschap langs vaderszijde vast staat beroepen de kinderen H-C zich terecht op de toepassing van artikel 745 B.W.

OP DEZE GRONDEN,

DE RECHTBANK, rechtdoende op tegenspraak,

met inachtneming van de artikelen 2, 30, 34, 35, 36, 37 en 41 van de wet van 15 juni 1935 op het taalgebruik in gerechtszaken en het voornoemd schriftelijk advies van het openbaar ministerie,

Verklaart de vordering toelaatbaar en in de hiernabepaalde mate gegrond.

Verklaart nietig het huwelijk voltrokken te Londen (Groot-Brittannië) op 6 november 1967 tussen H, geboren te Lefkas (Griekenland) op 8 maart 1937, en C, geboren te Gent op 23 februari 1949.

Verstaat dat verder zal gehandeld worden overeenkomstig artikel 1385 van het Gerechtelijk Wetboek.

Zegt voor recht dat het bestaan van een putatief huwelijk tussen H en C in hoofde van laatstgenoemde wordt aangenomen.

Zegt dienvolgens voor recht dat C wettige erfgename is op het vruchtgebruik van de gehele nalatenschap van wijlen H.

Beveelt dat zal worden overgegaan tot de verrichtingen van inventaris, vereffening en verdeling van het Belgisch wettelijk huwelijksvermogensstelsel dat heeft bestaan tussen de echtgenoten H en C en van de gehele nalatenschap van wijlen H, overleden te Gent op [7 februari 1996] en laatst wonende te Gent.

Zegt voor recht dat tot de vereffening en verdeling van de nalatenschap van H eveneens behoren de goederen, die zich in Griekenland bevinden en dat deze gehele nalatenschap zal worden vereffend en verdeeld overeenkomstig het Belgische erfrecht.

Stelt aan als notaris Mr. Fabienne Fevery met standplaats te Gent met het oog op het opstellen van een voorafgaandelijke boedelbeschrijving, het vereffenen en verdelen van hiervoor beschreven huwgemeenschap en nalatenschap en de daarmee gepaard gaande eventuele veiling van de onroerende en roerende goederen ertoe behorende.

Stelt aan notaris Mr. Pascal Vandemeulebroecke met standplaats te Sint-Martens-Latem met als opdracht de niet-verschijnende of weigerende partij te vertegenwoordigen en in haar plaats de akten en processen-verbaal te ondertekenen, toewijzingen en andere schuldvorderingen te innen, kwijting te verlenen met of zonder indeplaatsstelling, opheffing te verlenen van inschrijvingen en/of overschrijvingen of elk verzet indien daartoe grond bestaat.

Zegt dat de kosten van het geding ten laste worden gelegd van de massa van de nalatenschap.

Begroot deze kosten tot op heden:

aan de zijde van de eisende partijen:

* kosten van dagvaarding en rolstelling: 15.080 frank;

* rechtsplegingsvergoeding: 12.900 frank;

- aan de zijde van de eerste verweerster:

* rechtsplegingsvergoeding: 12.900 frank;

- aan de zijde van de tweede, derde en vierde verweerders:

* rechtsplegingsvergoeding: 12.900 frank.

Aldus, in tegenwoordigheid van Nico Van Ackere, eerste substituut-procureur des Konings, behandeld en uitgesproken in openbare terechtzitting door de derde burgerlijke kamer van de rechtbank van eerste aanleg te Gent op EENENTWINTIG JUNI TWEEDUIZEND EN EEN.

Heeft de zaak volledig behandeld en erover geoordeeld: Roland Tack, ondervoorzitter, alleensprekend rechter, bijgestaan door griffier Rudy Devos.

Rechtbank van Koophandel Ieper 29 januari 2001

CISG – klachtplicht – onderzoeksplicht – verjaring van de vordering -
kantonnement

Voorzitter : de Heer P. DESEYNE

Rechters in handelszaken : de Heer J TOP en de Heer F. MAEKELBERG

Advocaten : Mrs. G. TASSIN, T. PRIEM

De vennootschap naar Italiaans recht **M S.P.A.** met maatschappelijke zetel te Italië (...)

Eiseres op hoofdeis, verweerster op tegeneis, (...)

tegen

De besloten vennootschap met beperkte aansprakelijkheid **N**,
verweerster op hoofdeis, eiseres op tegeneis, (...)

(...)

De feiten en de vorderingen. Standpunten van partijen.

1. Bij dagvaarding d.d. 31/5/1999 vordert eiseres ten aanzien van verweerster de betaling van 92.224.000 Italiaanse lire in hoofdsom, samengesteld als volgt:
(...)

2. Verweerster betwist als zodanig niet de voormelde facturen verschuldigd te zijn, doch wijst er enerzijds op dat zij op 17/2/2000 een bedrag van 45.020.821 Lit. (of 936.433. Bet.) betaald heeft en anderzijds dat zij gerechtigd is op een schadevergoeding lastens eiseres n.a.v. een eerdere transactie, die plaatsgreep in het jaar 1993, welke zij bij tegeneis vordert en begroot op een gelijk bedrag als het saldo van 47.203.173 Lit. (of 981.826 Bef), zodat zij mits gerechtelijke compensatie niets meer verschuldigd is.

3. In conclusie verwerpt hoofdeiseres het verweer en de tegeneis en vordert zij bovendien vergoedende intrest à rato van 8% per jaar vanaf de ingebrekestelling d.d. 10 september 1998 en à rato van 7% per jaar vanaf de datum van dagvaarding.

Beoordeling

1. Toepasselijk recht

Hoofdeiseres vordert betaling van de prijs n.a.v. internationale verkopen van roerende lichamelijke zaken (nl. koelinstallaties en/of toebehoren); beide partijen zijn het eens dat de bepalingen van het Weens Koopverdrag van 11 april 1980 (CISG) dienen toegepast te worden en de rechtbank treedt deze stellingname bij.

Vermits de litigieuze verkopen dateren van 1998 en de beide gedingvoerende partijen gevestigd zijn in verdragsluitende staten, die sinds een eerder tijdstip door het CISG gebonden zijn (in Italië is het CISG in werking getreden op 1/1/1998 en in België op 1/11/1997), dienen in casu zonder meer de verdragsregelen toegepast te worden, zonder een omweg via de verwijzingsregels (art. 1-n sit. 100-2 'tan hot 080; zie a en art. 100-2 van het CISG; zie J. Meeusen, "Belgisch internationaal contractenrecht in Europees perspectief", in : X., "Overeenkomstenrecht", XXVIste Postuniversitaire cyclus, Willy Delva, 1999-2000, nr. 490 p. 388).

Ten onrechte maken de partijen in die omstandigheden nog gewag van het zgn. IPR-verdrag van Den Haag d.d. 15 juni 1955 nopens de op de internationale koop van onroerende lichamelijke zaken toepasselijke wet; dat verdrag werd overigens door België opgezegd (cf. B.S. 30 juni 1999, blz. 24535) en is alhier buiten werking sinds 1/9/1999,

Terzake de tegeneis evenwel gaat het om een internationale verkoop uit het jaar 1993, als wanneer in België het CISG nog niet in werking was getreden.

In dat verband dient bijgevolg wel — bij gebreke aan duidelijke en onbetwifelbare rechtskeuze terzake van de partijen — de verwijzingsregel van art. 3 van voormeld IPR-verdrag van 15 juni 1955 toegepast te worden, nl. dat die koop-verkoop uit het jaar 1993 beheerst wordt door de interne wet van het land van de verkoper, ten dezen van hoofdeiseres, die in Italië gevestigd is. Evenwel is sinds 1/1/1988 het CISG van toepassing in Italië zodat ook voor de berechting van de tegeneis in eerste instantie toepassing moet gemaakt worden van die verdragsbepalingen (art. 1-1-b en art. 100-2 van het CISG; J. Meeusen. o.c., nrs. 489-490).

2. Hoofdeis

Hoofdverweerster betwist als zodanig niet het bestaan en het bedrag noch de opeisbaarheid van hetgeen hoofdeiseres vordert op basis van de in de dagvaarding opgesomde facturen, zodat de hoofdeis alvast gegrond is ten belope van de factuurhoofdsommen ad 92.224.000 Lit., weliswaar onder aftrek van hetgeen sinds de dagvaarding werd betaald, weze een saldo in hoofdsom van 47.203.173 Lit.

Omtrent de gevorderde interesten wordt hierna geoordeeld (infra, nr. 4).

3- Tegeneis.

Volgens factuur d.d. 15/2/1993 (bundel verweerster, stuk nr 13) heeft hoofdeiseres een zgn. diepvrieseiland”, type Fagus 5. met toebehoren verkocht aan hoofdverweerster, die het op haar beurt verkocht aan een derde (de S.V. Ankra te Sint-Amansberg).

Uit het verslag d.d. 28/5/1996 van een gerechtelijk deskundigenonderzoek door Ir. Dirk Christiaens te Kortrijk, daartoe aangesteld bij beschikkingen in kort geding d.d. 20/10/1994, 12/1/1995 en 9/2/1995 van de Voorzitter van de Rechtbank van Koophandel te Kortrijk, blijkt dat 3 van de 4 eilandelementen barstvorming vertoonden van de polyesterkuip onder de koelbatterij; volgens de deskundige vond die scheurvorming haar oorsprong in het ontwerp en de fabricatie en was ze dienvolgens technisch en feitelijk aan hoofdeiseres toe te rekenen (bundel verweerster, stuk nr. 3).

Wanneer precies dit gebrek zich gemanifesteerd heeft, staat niet vast of kan althans op basis van de voorgelegde stukken niet met zekerheid uitgemaakt worden; enkel kan vastgesteld worden dat hoofdverweerster voor het eerst naspeurbaar per brief d.d. 27/10/1994 haar beklag gemaakt heeft nopens een vastgestelde “barst in een diepvriesmeubel over de volledige lengte” (bundel verweerster, stuk nr. 12). In dezelfde brief is er sprake van een eerder schrijven d.d. 20/10/1994 (dat niet wordt voorgelegd) en van een eerdere telefonische contactname.

Anderzijds heeft hoofdeiseres in een fax d.d. 16/11/1994 een “oplossing” aangeboden middels vervanging van 2 koelbanken en heeft zij ook per fax d.d. 16/2/1996 bevestigd dat zij “sinds het begin” verkoos de zaak aldus te regelen (bundel verweerster, stukken nrs. 11 en 14).

Er kan, rekening houdend met de gekende feitelijke elementen der zaak op basis van de voorgelegde stukken, aangenomen worden dat het gebrek zich eerst na verloop van tijd gemanifesteerd heeft ingevolge het gebruik van koelbanken door de S.V. Ankra, aan wie hoofdverweester ze verkocht had. Waar hoofdeiseres gesteld en bevestigd heeft bereid te zijn geweest om de zaak “sinds het begin” in der minne te regelen, impliceert dit ook dat zij van het gebrek op de hoogte werd gebracht van zodra hoofdverweester er ingevolge klachten van haar klant kennis van gekregen heeft. Aldus dient aanvaard te worden dat hoofdverweester voldaan heeft aan het voorschrift van art. 39.1 CISG om binnen een redelijke termijn de aldaar voorziene kennisgeving aan hoofdeiseres te doen.

Eveneens dient gesteld te worden dat hoofdverweester haar onderzoeksplicht (art. 35-1 CISG) in casu niet miskend heeft. Kwestieuze keuringsplicht is trouwens geen eigenlijke verplichting voor de koper en houdt als zodanig geen verbintenis in om b.v. “verborgen” gebreken te ontdekken, meer bepaald dusdanige gebreken die niet kunnen ontdekt worden door een redelijke inspectie van de goederen op grond van art. 38 CISG, wat ten dezen precies het geval is vermits de scheurvorming pas ingevolge een voortgezet gebruik van de koelbanken over een zekere periode aan het licht gekomen is (cf. H. Van Houtte e.a, “Het Weens Koopverdrag”, nrs. 4.61 en 5.29).

Bijgevolg is hoofdverweester in casu en *op grond van de regelen van het CISG* niet vervallen van haar recht om zich op de niet-conformiteit van de in 1993 geleverde koelbanken te beroepen tegenover hoofdeiseres.

Het feit zelf van de niet-conformiteit der kwestieuze koelbanken dient overigens aangenomen te worden op grond van de bevindingen van deskundige Christiaens, die terzake een tegensprekelijk onderzoek gedaan heeft dat aan hoofdeiseres tegenstelbaar is vermits de kwestieuze expertise, aanvankelijk bevolen bij beschikking 20/10/1994 op verzoek van de S.V. Ankra t.a.v. huidige hoofdverweester, op verzoek van laatstgenoemde aan hoofdeiseres verbindend en tegenstelbaar werd verklaard bij navolgende beschikking d.d. 912/1995 (bundel verweester, stukken nrs. 1-2).

Hoofdeiseres werpt echter de verjaring tegen waar de hoofdverweester voor het eerst uit dien hoofde een vordering stelt bij wijze van tegeneis in besluiten, neergelegd op 17/2/2000.

De verjaring als zodanig wordt niet geregeld in het CISG maar wordt overgelaten aan het toepasselijke nationale recht (Antwerpen, 20/12/1999, R.W., 2000-2001, 523; H. Van Houtte e.a., o.c., nrs. 4.66 en 5.57), in casu het Italiaans recht (supra, nr. 1).

Het Verdrag inzake de verjaring bij internationale koop van roerende zaken gesloten te New York op 14 juni 1974 (gewijzigd door het Protocol van 11 april 1980), werd niet geratificeerd door Italië oen is aldaar niet in werking.

Art. 1495, derde alinea, van het Italiaans Burgerlijk Wetboek bepaalt dat de vordering voor verborgen gebreken verjaart door verloop van één jaar vanaf de levering; de verjaring van de tegeneis dient aldus vastgesteld te worden.

4. Terzake de bij hoofdeis gevorderde interesten dient te worden vastgesteld dat art. 6 CISG het beginsel van de partijautonomie huldigt (de partijen kunnen de toepassing ervan uitsluiten, dan wel afwijken van de bepalingen ervan of het gevolg ervan wijzigen) en dat art. 9 CISG daarbij de bindende kracht vooropstelt van de gewoonten waarmee de partijen ingestemd hebben en van de tussen hen gebruikelijke handelwijzen. Daartegenover staat art. 19 CISG dat strikte regels inhoudt terzake van aanbod, aanvaarding en wijziging van voorwaarden, waarbij steeds volledige wilsovereenstemming nodig is vooraleer het contract tot stand komt; daarbij geldt louter stilzwijgen niet als aanvaarding (J. Meeusen, 'Totstandkoming van de overeenkomst', N. Van Houtte e.a., o.c., nrs. 3.56, 3.58 en 3.60, p. 91-94; volgens H. Van Houtte komt de Belgische opvatting dat de factuurvoorwaarden bindend zijn omdat de koper deze stilzwijgend aanvaard heeft zelfs op de helling te staan in het Weens Koopverdrag: zie T.B.H., 1998, 350; cf. Kh. Hasselt, 2 december 1998, R.W., 1999-2000. 648).

In casu ligt er geen bewijs voor dat hoofdverweerster, bij de totstandkoming van de koop-verkoopvoorwaarden, die het voorwerp uitmaken van de bij dagvaarding opgevorderde facturen, kennis genomen heeft van de algemene voorwaarden van hoofdeiseres en deze alsdan aanvaard heeft; de factuurvoorwaarden van hoofdeiseres kunnen derhalve geen toepassing vinden. Het enkele feit dat partijen reeds vóór 1998 met elkaar in handelsrelatie gestaan hebben, levert in casu geen bewijs op dat de verkoopvoorwaarden van hoofdeiseres door hoofdverweerster aanvaard werden als deel uitmakend van hun handelsbetrekking - hetzij als gewoonte waarmee zij ingestemd heeft, hetzij als gebruikelijke handelwijze. De algemene voorwaarden van hoofdeiseres zijn trouwens in het Italiaans gesteld, terwijl tussen partijen het Nederlands of het Frans als voertaal werd gebruikt (bundel eiseres, stuk nr. 15 en bundel verweerster, stukken nrs. 11 - 12 - 14 - 15 - 16- 17). Bovendien kan de rechtbank op basis van de voorgelegde stukken niet eens uitmaken op welke documenten de algemene voorwaarden van hoofdeiseres voorkomen; de voorgelegde kopies van facturen bevatten alleszins die voorwaarden niet en op die facturen valt er evenmin een verwijzing naar algemene voorwaarden te bespeuren (bundel eiseres, stukken nrs. 1-4).

Hoofdeiseres kan wél aanspraak maken op rente wegens laattijdige betaling ingevolge art. 75 CISG; waar eet CISG zelf de interestvoet niet bepaalt, wordt deze naar Belgisch IPR. volgens de lex contractus vastgesteld (cf. H. Van Houtte e.a., o.c., nrs. 8.2 en 8.4, p. 276-278). Hoofdeiseres duidt niet aan welke de wettelijke rentevoet is volgens het Italiaans recht, doch beperkt zich ertoe 8% rente vanaf de ingebrekestelling d.d. 10/8/1998 te vorderen en 7% (de Belgische wettelijke rente) vanaf de dagvaarding. Bij gebreke aan gegevens terzake kent de rechtbank rente à rato van 7% per jaar toe vanaf de ingebrekestelling d.d. 10/8/1998 (bundel eiseres, stuk nr. 5).

5. Waar hoofdeiseres op stereotiepe wijze de uitsluiting vordert van de mogelijkheid tot kantonnement - wat een principieel recht is voor de schuldenaar -, dient zij te bewijzen dat de vertraging in de regeling *haar* aan een ernstig nadeel blootstelt en volstaat een dergelijke bewering niet. Nu hoofdeiseres terzake geen bewijzen voorlegt, kan op haar verzoek tot uitsluiting van de mogelijkheid tot kantonnement niet worden ingegaan (zie Gent, 1ste kamer, 17 april 1997, A.R. 1997/564 inzake Mafar/Fenestra).

Gelet op de artikelen 2 en volgende van de Wet van 15 juni 1935 op het gebruik der talen in gerechtszaken.

OM DEZE REDENEN

DE RECHTBANK, wijzende in eerste aanleg en op tegenspraak, alle verdere besluiten afwijzend,

Verklaart de hoofdvordering ontvankelijk en gegrond in volgende mate:

Veroordeelt hoofverweerster, B.V.B.A. N, om aan hoofdeiseres, M S.P.A., te betalen de som van zevenenveertig miljoen tweehonderdendrieduizend honderd drieënzeventig Italiaanse lire (47.203.173 Lit.), te vermeerderen met de rente à rato van 7% per jaar: (...)

Wijst het méérgevorderde van de hoofdeis af als ongegrond.

Stelt de verjaring van de tegeneis vast.
(...)

Verklaart huidig vonnis uitvoerbaar bij voorraad.

Rechtbank van Koophandel Antwerpen 3 mei 2000

Doorwerking artikel 5.1 EEX-verdrag in intern bevoegdheidsrecht

Voorzitter : de Heer S. ROLAND

Rechters in handelszaken: de Heer P. BLONDE en de HEER L. HENS

Advocaten : MRS. C. ROOX (loco GYBELS), K. WILLEKENS

12^e kamer

REML, vennootschap naar het recht van het Verenigd Koninkrijk, met maatschappelijke zetel te Londen (...), Verenigd Koninkrijk, (...)
EISERES OP VERZET

TEGEN:

N.V. AS, (...), met maatschappelijke zetel te Antwerpen, (...)
VERWEERSTER OP VERZET

Onderwerp van het geschil.

De feiten kunnen als volgt worden samengevat:

- a) In 1996 heeft AS NV een overeenkomst tot verhuur van een “*Business Center*” gesloten met STEP NV, (...), Brussel (zie *Principle Agreement for the Lease of a Business Center* d.d. 24.01.1996, *Lease Contract* d.d. 14.03.1996 en bijvoegsels). Volgens die overeenkomst mocht de laatstgenoemde in het door haar gehuurde deel van een gebouw gelegen aan het A-plein te Antwerpen een “*Business Center*” onder de naam REML exploiteren en diende ze een garantie van REML Management Ltd., (...), Londen, ad 5.397.750 BEF te verlenen.
- b) REML Management Ltd. heeft zich dan t.a.v. AS NV onherroepelijk en onvoorwaardelijk verbonden tot betaling van maximum 5.397.750 BEF (zie haar niet gedagtekende afroepgarantie; kenmerk: M 77/96.05).
- c) Bij brieven d.d. 04.05.1999 en 05.08.1999 heeft de advocaat van AS NV REML Management Ltd. verzocht bovenvermeld bedrag te betalen. Volgens het laatstgenoemde schrijven bedroeg de schuld van STEP NV meer dan 17.000.000 BEF, in hoofdsom, rente en kosten.

Bij dagvaarding d.d. 06.09.1999 heeft AS NV een eis tot betaling van 5.397.750 BEF (plus “*de gerechtelijke intrest vanaf 04.05.1999*”) ingesteld tegen REML Management Ltd.

Bij vonnis d.d. 22.09.1999 is REML Management NV bij verstek veroordeeld tot betaling van dat bedrag, vermeerderd met ‘*de gerechtelijke intresten vanaf 06.09. 1999 op de hoofdsom*’. In het vonnis wordt abusievelijk gezegd dat de eis op niet betaalde facturen steunt: de vordering is gebaseerd op de door gedaagde afgegeven onafhankelijke garantie.

Op 19.11.1999 is REML Management Ltd. in verzet gekomen tegen het genoemde vonnis.

Bij conclusie verzoekt AS NV de Rechtbank, het vonnis te hand haven

Beoordeling van het geschil.

Eiseres in verzet stelt:

- a) dat de oorspronkelijke eis niet toelaatbaar is (art. 17 Ger. W.) en de dagvaarding d.d. 06.09.1999 nietig moet worden verklaard (artt. 43, 702 en 861 Ger. W.) aangezien in de bijlage bij het Belgische Staatsblad d.d. 03.09.1999 bekend was gemaakt dat het Belgische filiaal van REML Management Ltd., waar de betekening geschied is, bij een beslissing d.d. 23.04.1999 van de raad van bestuur gesloten was,

- b) dat de Belgische gerechten niet bevoegd zijn om kennis te nemen van dit geschil (artt. 2 en 5.1 EEX),
- c) dat de zaak, in de veronderstelling dat de Belgische gerechten rechtsmacht hebben, moet worden verwezen naar de Rechtbank van Koophandel te Brussel (art. 5.1 EEX),
- d) dat de vordering ongegrond is.

Art. 5 EEX bepaalt:

“De verweerder die woonplaats heeft op het grondgebied van een verdragsluitende Staat, kan in een andere verdragsluitende Staat voor de navolgende gerechten worden opgeroepen;

1. *ten aanzien van verbintenissen uit overeenkomst: voor het gerecht van de plaats waar de verbintenis die aan de eis ten grondslag ligt, is uitgevoerd of moet worden uitgevoerd; (...)*“

De eis steunt op de door REML Management Ltd. afgegeven, **onafhankelijke garantie** (afroepgarantie; *“garantie à première demande”*). De verbintenis die aan de onderhavige vordering ten grondslag ligt, is dus **de betalingsverbintenis die REML Management Ltd. ta.v. AS NV heeft aangegaan**. Er hoeft m.a.w. geen acht te worden geslagen op de (huur)overeenkomst die AS NV met STEP NV gesloten heeft.

De in art. 5.1 EEX bedoelde *locus executionis* moet worden bepaald overeenkomstig het recht dat volgens de collisioneregels van de aangezochte rechter de litigieuze verbintenis beheerst (zie H.v.J. E.G., 06.10.1976, Tessili v. Dunlop, 12/17, Jur., 1976, p. 14, BRH, 1977, p.303).

Volgens opposante moet, krachtens art. 4 leden 1, 2 en 5 EVO, Belgisch recht worden toegepast. Geopposeerde deelt die mening (zie haar conclusie van antwoord, p. 3: *“Volgens alle mogelijke hypotheses is het Belgische recht van toepassing, zoals eiseres op verzet toegeeft.”*).

De vraag of de afroepgarantie beheerst wordt door het Belgische recht dan wet door het Engelse recht, is eigenlijk zonder belang. Volgens de garantie moeten de gelden namelijk worden overgemaakt op **een rekening bij Anhyp, (...), 1000 Brussel**. De plaats van uitvoering van de betalingsverbintenis wordt m.a.w. in de garantie bepaald (zie H.v. J., 17.01.1980, Zelger v. Salinitri, 56/79, Jur., 1980, p. 89; J. ERAUW, Niet uitsluitende bevoegdheidsgronden, in “H. Van Houtte en M. Pertegas Sender [uitgevers], Europese IPR-verdragen, Acco, Leuven 1997, p. 88, nr. 3.38: *“Zo’n partijafsprake heeft dus bevoegdheidsaanwijzend effect Maar het is geen bevoegdheidsvereenkomst of een zogenoemde ‘progogatieclausule’. De vormvereisten van artikel 17 EEX-EVEX zijn op zo’n clausule van plaatsbepaling niet van toepassing*).

In tegenstelling tot wat eiseres in verzet beweert, gaat het te dezen dus niet om een haalschuld. Volgens 1247 al. 1 B.W. moet de betaling worden gedaan op “*de plaats die door de overeenkomst is aangewezen*”.

Opmerking: art. 1247 al. 2 bepaalt dat de betaling moet geschieden “*ter woonplaats van de schuldenaar*” als de plaats van betaling niet in de overeenkomst wordt aangewezen of als het niet om een zekere en bepaalde zaak gaat; volgens art. 1135 B.W. verbinden overeenkomsten echter niet alleen tot wat de contractanten uitdrukkelijk hebben bepaald, maar ook tot “*alle gevolgen die door de billijkheid, het gebruik of de wet aan de verbintenis, volgens de aard ervan, worden toegekend*”; bij ontstentenis van een overeenkomst tot aanwijzing van de plaats van betaling, moet dus rekening worden gehouden met de moderne betaalmiddelen (zie H. DE PAGE, *Traité élémentaire de droit civil belge*, boek II, 3de uitgave, Ets. Emile Bruylant, Brussel, 1967, nr. 472, pp. 476/478; op p. 476 verwijst die auteur naar art. 1135 B.W.; op p. 478 legt hij uit dat betaalmiddelen als de cheque en de overschrijving dermate ingeburgerd zijn dat ze als gebruiken moeten worden beschouwd: “*Mais pratiquement, ces instruments de paiement sont à ce point entrés dans les usages que débiteurs et créanciers les acceptent implicitement, l’usage et les moeurs préparant ainsi l’évolution du droit. Il va de soi que, réserve faite de certains principes que nous préciserons plus loin, il serait puéril de ne pas admettre ces usages qui tendent, de plus en plus, à modifier les principes de l’article 1247 du Code civil.*”).

Aan de orde is dan de vraag welk Belgisch gerecht bevoegd is.

Met de stelling van opposante dat het antwoord te vinden is in art. 5.1 EEX, kan de Rechtbank zich verenigen. Die verdragsbepaling spreekt inderdaad van “*het gerecht van de plaats waar de verbintenis die aan de eis ten grondslag ligt, is uitgevoerd of moet worden uitgevoerd*” (“*le tribunal du lieu où l’obligation qui sert de base à la demande, a été ou doit être exécutée*”). Er staat niet: “de gerechten van de Verdragssluitende Staat waar de verbintenis die aan de eis ten grondslag ligt, is uitgevoerd of moet worden uitgevoerd”. In het executieverdrag wordt een onderscheid gemaakt tussen “het gerecht” en “de gerechten” (zie by. art. 8 EEX: “*De verzekerde met woonplaats op het grondgebied van een Verdragssluitende Staat kan worden opgeroepen: (1) voor de gerechten van de Staat waar hij zijn woonplaats heeft, (2) in een andere Verdragssluitende Staat, voor het gerecht van de woonplaats van de verzekeringsnemer, of (3) indien het een medeverzekeraar betreft, voor het gerecht van een Verdragssluitende Staat waar de vordering tegen de eerste verzekeraar is ingesteld.*”). Te dezen kan art. 624 B.W. dus niet worden toegepast (zie J. ERAUW, Niet uitsluitende bevoegdheidsgronden, in “H. Van Houtte en M. Pertegas Sender [uitgevers], Europese IPR-verdragen, Acco, Leuven 1997, pp. 72 en 73, nr. 3.3: *Alhoewel artikels 5 en 6 over de internationale rechtsmacht handelen en zij als dusdanig minstens aan de Lid-Staten opleggen om rechtsmacht te aanvaarden, gaan zij verder: in de specifieke criteria leggen de artikels territoriale competentie op bij de ‘plaatselijke’ rechtbanken van respectievelijk de plaats van uitvoering van een*

verbintenis, van verblijf, van de rechtshandeling of vestiging. In de Duitse versie van het verdrag wordt de bevoegdheid tot op het 'Bezirk' bepaald. Er is dus in die gevallen van doornormering geen bepaling van nationaal recht vereist om direct toepasbaar een intern bevoegde overheidsrechter te vinden. Sterker nog: mocht het nationaal procesrecht zo'n territoriaal bevoegde rechter anders of conditioneel aanwijzen, dan primeert de verdragstekst”).

Volgens de garantie moet de betaling in Brussel geschieden. Dat de statutaire zetel van Axa Bank Belgium NV (voorheen Anhyp NV) gevestigd is in Antwerpen, doet niets ter zake.

De zaak wordt verwezen naar de Rechtbank van Koophandel te Brussel, zoals subsidiair door beide gedingpartijen gevorderd (zie o.m. het *petitum* van de conclusies van verweerster in verzet).

De Rechtbank van Koophandel te Antwerpen is niet bevoegd om kennis te nemen van dit geschil en kan dan ook geen uitspraak doen over de andere excepties (niet-toelaatbaarheid van de eis en nietigheid van de dagvaarding).

Beslissing.

De Rechtbank,

(...)

verklaart het verzet toelaatbaar,

verklaart zich onbevoegd om kennis te nemen van dit geschil,

trekt het vonnis d.d. 22.09.1999 dan ook in,

verwijst de zaak naar de Rechtbank van Koophandel te Brussel.

Wetgeving (EU en Nationaal)

De inwerkingtreding op 1 maart 2002 van de Europese Verordening (Brussel I Vo) inzake internationale bevoegdheid en exequatur

§ 1. Communautarisering van het “Brussels verdrag”

Sedert de inwerkingtreding van het Verdrag van Amsterdam (1 mei 1999) tot wijziging van de EEG- en EU-verdragen heeft Europa bevoegdheid verkregen inzake justitiële eenmaking en harmonisering, althans in de mate zoals bij art. 65 (nieuw) EG-verdrag bepaald. De materie van EEX valt daaronder¹. Uit

---

¹ Art.65, b: “De bevordering van de verenigbaarheid van de in de lidstaten geldende regels voor collisie en jurisdictiegeschillen”.

art. 61 (nieuw) EG-verdrag zal moeten afgeleid worden welke wetgevende akten mogen gebruikt worden.

Zo heeft de Raad op 14 juli 1999 een voorstel van Verordening bekendgemaakt die het Brussels EEX-verdrag zou vervangen². Het document verhaalt uitvoerig de achtergrond ervan, zijn rechtsgrondslag en zijn doelstelling.

De Brussel I Vo kreeg haar finale vorm op 22 december 2000, als verordening 44/2001/EG betreffende de rechterlijke bevoegdheid, de erkenning en de tenuitvoerlegging in burgerlijke en handelszaken³.

§ 2. De situatie op 1 maart 2002

Zo hebben we in de praktijk te maken met **drie verder werkzame teksten**. De belangrijkste wordt ongetwijfeld de Brussel I Vo, vanaf 1 maart 2002 van kracht.

Maar het (oude) EEX-verdrag blijft zijn nawerking hebben wegens zijn gelding op alle lopende processen (de grond van de bevoegdheid ten tijde van de inleiding – zie verder) en ook op de erkenning van de uitspraken van dergelijke processen

Bovendien laat Denemarken ons hoe dan ook met dat EEX zitten dat dus nog verder moet genoemd worden en van pas komt.

Daarbuiten is er het Lugano-verdrag (EVEX) dat door Zwitserland, IJsland, Liechtenstein en ook al Polen (sedert 1 februari 2000) zijn volle uitwerking heeft.

§ 3. Het toepassingsgebied van de Brussel I Vo ratione loci

Het ruimtelijk toepassingsgebied van het EEX in de versie van 1989 was, tot 28 februari 2002, ten aanzien van België gelijk aan de oudste twaalf lidstaten van het EEX-verdrag⁴. Vanaf 1 maart 2002 geldt EEX alleen voor de relaties met Denemarken.

Het territorium waarop het Lugano-verdrag (EVEX) slaat is voor ons België en IJsland, Liechtenstein, Noorwegen en Zwitserland. Vanaf 1 oktober 1997 gold het eveneens voor onze relaties met Finland, Oostenrijk en Zweden.

Veertien EG-lidstaten zijn nu gebonden aan de Brussel I Vo, in hun onderlinge relaties voor burgerlijke en commerciële geschillen sedert 1 maart 2002.

§ 4. Het toepassingsgebied van de Brussel I Vo in de tijd

Het oorspronkelijke EEX-verdrag werd op 1 februari 1973 voor de eerste zes EG-lidstaten van kracht. De toepassing in de tijd werd door art. 54

---

² Zie COM(1999)348def: http://europa.eu.int/eur-lex/nl/com/pdf/1999/nl_599PC0348.pdf

³ Zie Publ.EG L12/1 van 16 januari 2001 en zie <www.ipr.be>

⁴ Voor de *afhankelijke gebieden* is er verdragsbinding voor b.v. de Franse DOM en Tom en voor vergelijkbare gebieden onder Spanje en Portugal. Zie al de betrokken vragen bij H. Duintjer Tebbens, "Het toepassingsgebied van de verdragen van Brussel en Lugano, in: H. van Houtte en M. Pertegás Sender, *o.c.*, p.79.

aangegeven. Voor elk van de respectieve latere geografische uitbreidingen van de gelding van het verdrag werd een trapsgewijze inwerkingtreding gebruikt (van zodra drie landen hadden bekrachtigd trad de conventie onder hen in werking en dan groeide het gebied van de gelding van die betrokken versie van de “Brusselse conventie” geleidelijk met elke toetreding). Zo werd de invoering bespoedigd.

De **bevoegdheidsregeling** geldt voor vorderingen ingesteld na de inwerkingtreding van een bepaald toetredingsverdrag. De regels inzake de internationale bevoegdheid uit de Brussel I Vo gelden voor alle vorderingen ingeleid na 1 maart 2002, en voor de authentieke akten verleden vanaf die dag van inwerkingtreding (art. 66). Het Europees Hof van Justitie heeft verduidelijkt dat een bevoegdheidsovereenkomst (art. 17 EEX) in nieuwe arbeidsrechtelijke betwistingen ook geldig was, wanneer ze in een contract van voor 1 februari 1973 was opgenomen⁵. Die tijd ligt nu ver achter ons. De Brussel I Vo geeft nu een eigen regel voor bevoegdheidsclausules in arbeidscontracten (art. 19).

De soepele **erkenning en de tenuitvoerlegging** overeenkomstig het verdrag gelden voor beslissingen *genomen na de dag van inwerkingtreding* van (een bepaalde versie van) het verdrag in de lidstaat waar de beslissing werd genomen. Maar daartoe is ook vereist dat zowel de staat van herkomst van het vonnis als de aangezochte staat op de datum van de gevraagde erkenning of dwanguitvoering in dezelfde versie van het verdrag gebonden zijn. In beginsel moet daarbij zelfs de *inleiding* van de betrokken vordering *gebeurd zijn na de dag van inwerkingtreding* (tegenover het betrokken land, b.v. een Pools vonnis of arrest – onder het EVEX – na 1 februari 2000 uitgesproken of een Nederlands vonnis - onder de Brussel I Vo - geveld na 1 maart 2002).

Het exequatur onder de nieuwe regels gebeurt desalniettemin eveneens, wanneer de inleidende vordering was ingesteld *voorafgaand aan die dag van inwerkingtreding*, indien de bevoegdheid was gebaseerd op een bestaand verdrag tussen de Staat van oorsprong en de Staat van de aangezochte rechter of, indien de eerste rechter zijn bevoegdheid toelaatbaar was in termen van de voortaan geldende tekst (b.v. in termen van de Brussel I Vo – de “nieuwe” bevoegdheidsgronden beschreven in die tekst).

Dat betekent concreet, dat de ongetwijfeld soepeler procedure van erkenning onder de Brussel I Vo zeer vele keren zal moeten toegepast worden op gerechtelijke uitspraken van na 1 maart 2002, ook in zaken waar de vordering werd ingesteld vóór die datum (lopende processen). De simpele reden daarvoor is, dat de bevoegdheidsgronden niet zo fel zijn veranderd, tussen de voorheen geldende versie van het Brussels verdrag en de voortaan geldende verordening – maar let op arbeidsrechtelijke betwistingen – en dat de opname van internationale bevoegdheid haast altijd met de verordening verzoenbaar zal zijn. Met name tegen vennootschappen laat de Brussel I Vo nu ruime criteria gelden, en daar zal men zien, dat die voorheen bij de oorspronkelijke rechter aanhangig gemaakte geschillen ook, nogal gemakkelijk in de termen van de nieuwe, ruime bevoegdheidsregeling inpasbaar zijn.

---

⁵ H.v.J. 23 november 1979 (Sanicentral t. Collin), *Jur. H.v.J.* 1979, 3423.

Onder de Brussel I Vo is voornamelijk de exequaturregeling veranderd en met name versoepeld – en die minder vormelijke erkenning en uitvoerbaarverklaring krijgt dus effectief bijna een “onmiddellijke werking”. Zo zal de Belgische rechtbank van eerste aanleg bij wie een eenzijdig verzoek tot erkenning en uitvoerbaarverklaring wordt ingediend, niet meer in de eerste fase van de procedure (zonder verweerder) het vreemde, Europese vonnis moeten controleren op de weigeringsgronden van de artikelen 34 en 35 Brussel I Vo.

(JE)

ANALYSE EN COMMENTAAR

Paul TORREMANS. Private International Law Issues in Electronic Commerce

In recent years the Internet has been appropriated by those interested in commercial activities. Electronic commerce has taken over. Originally cyberlaw was not equipped at all to regulate transnational commercial transactions over the Internet and national commercial laws were ill at ease in the digital borderless environment of the Internet. Gradually a solution is emerging, but for the time being a major role is played by private international law. Its role is to determine where one can litigate and which national law will apply to the various transactions. This means that existing tools are used to fill the vacuum. In this paper I will examine some of the private international law issues that may arise in this context.

1 Jurisdiction

1.1. Introduction

Suppliers of goods and services have always been confronted with a simple reality when they expanded their activities across national borders, be it within or outside the European Union. The deployment of economic activities in a country necessarily brings with it the potential of contact with the judicial system of that country. There is a risk that the supplier of goods or services will be sued in the foreign jurisdiction. The arrival of electronic commerce has not changed this basic principle. It has however brought change in two respects. First, there is now the potential for an exponential growth of the number of countries to which the supplier of goods or services will expand its economic activities. This means that the same exponential growth will take place in relation to the number of jurisdictions in which the supplier can potentially face court action. And additionally, the higher number of jurisdictions involved, each eventually concerning a limited number of transactions, makes it more difficult and costly for the supplier of goods or services to acquire in advance adequate legal advice on the risks involved. Secondly, there is a fundamental change in which the expansion into third countries comes about. Gone are the times when a decision to

expand into a certain country and its market was primarily a decision made by the supplier in its own time and on its own initiative. Electronic commerce essentially limits the supplier's choice to entering this global market or to staying out of it. Once engaged in electronic commerce the supplier loses control. The transactions are induced by the customer and that customer may well be based in a country with which the supplier never had any contact and about the legal system of which the supplier of goods or services has no information. It may also not be practicable to gain that information at the stage where the order is received. There may not be time to do so, but in addition the value of the transaction may not be such that the cost of acquiring advice can be recovered. It has therefore become more difficult for the supplier of goods or services to assess the situation in advance and to take appropriate measures to cope with the risk of finding itself obliged either to bring or to defend an action in a foreign court.

The supplier will normally be confronted with two types of action. Most actions will be contractual in nature. The supplier may be obliged to sue its customer for breach of contract if the latter fails to perform its contractual duties, such as to receive the goods or services and pay for them. Alternatively, any failure by the supplier to supply the goods or services that have been ordered may give rise to an action for breach of contract being brought against it. The second type of actions are actions in tort. In the context of electronic commerce this will typically be actions brought against the supplier by parties, be they the customer or third parties, who suffered injury or damage as a result of the actions of the supplier. Malfunctioning goods and product liability claims are typical examples.

We will examine these actions from a jurisdictional point of view under the various regimes for jurisdiction as the essence of such actions is not affected by the fact that they take place in an electronic commerce environment. As a result these normal regimes apply in the context of electronic commerce too.

1.2. The Brussels Convention 1968, as amended

1.2.1 Article 2

In its current form the Brussels Convention takes as a starting point the principle contained in its Article 2 that a defendant should be sued in the Contracting State in which he is domiciled. This solution is most suitable for those scenarios in which the supplier of the goods or services is being sued, either in tort or in contract. In this case the supplier will benefit from the home advantage. This is very much in line with the aim of Article 2. Whereas the claimant has the advantage of taking the initiative of launching the action, the defendant who has no choice but to defend it will be able to do so on home territory in the courts of the Contracting State in which he is domiciled. The same logic works obviously to the disadvantage of the supplier of the goods or services when he is the claimant. The supplier will then be obliged to sue the defendant in the courts of the Contracting State where the defendant is domiciled. As it is often the defendant who initiated the contact, this may be just any Contracting State. Especially for smaller

claims it may be a disadvantage for the supplier to have to go to court in another Contracting State and potentially to have to do so in all Contracting States. It is however submitted that this does not support the thesis that Article 2 can no longer be the starting point in the electronic commerce era. Its basic aim and underlying principle are still sound and it is still useful as a fall-back position. To some extent this is a neutral provision. In certain circumstances, such as the ones alluded to above, the supplier will wish to take advantage though of the alternatives offered by the Convention.

1.2.2 Article 5

Article 5 of the Convention offers a first set of alternatives. Before we turn to a detailed analysis of these alternatives, a preliminary point should be made. Article 5 offers alternatives to Article 2, but nothing more. In other words a defendant that can be sued in the courts of the Contracting State where he has his domicile can also be sued in one or more different courts. The important point though is that Article 5 will still not allow a claimant to sue a defendant that cannot be sued under Article 2 because he does not have a domicile in a Contracting State. In this respect the rules contained in the Brussels Convention operate strictly at EU level. This does not create problems for electronic commerce in as far as such an economic activity is carried out entirely within the European Union, but in practice this is not the case as both foreign suppliers and customers are involved. Indeed, the E-Commerce Directive does not impose a requirement that the provider of services has an establishment in the EU.⁶ Articles 2 and 5 of the Brussels Convention can therefore not be used to grant jurisdiction over a defendant that is not domiciled in a Contracting State. If a supplier wants to sue a customer or any other party that is not domiciled in a Contracting State, the supplier will have to rely on the traditional rules on jurisdiction of the country where he wants to sue. It would lead too far to discuss these rules, which are different in each country, in any great detail. Suffice it to say that most national systems will contain rules that are based on equivalent concepts such as those used in Articles 2, 5(1) and 5(3) of the Brussels Convention and that as a result the supplier will not necessarily suffer adverse effects as a result of the limitation of Articles 2 and 5 of the Convention to defendants that are domiciled in a Contracting State.

Article 5(1) is the first alternative to Article 2 and this provision deals particularly with contractual situations. Any supplier of goods or services who wants to sue the other contracting party for breach of contract, e.g. because the purchase price or any part of it has not been paid, will therefore be able to rely on it if the conditions set out in the Article are met. Article 5(1) stipulates that a person domiciled in a Contracting State can also be sued 'in matters relating to a contract, in the courts for the place of performance of the obligation in question'. The place of performance is a legal concept and is to be defined by each court under the applicable law

---

⁶ Directive 2000/31/EC of the European Parliament and the Council of 8 June 2000 on certain legal aspects of information society services, in particular electronic commerce, in the Internal Market, [2000] OJ L178/1, Article 4.

once the court has determined the applicable law under its own rules of private international law.⁷ It should also be stressed that Article 5(1) refers to the specific obligation that has allegedly been breached rather than to any obligation under the contract.⁸ In those cases where the claimant makes several claims based on a number of obligations, preference is given to the principal obligation on which the claimant's action is based.⁹ And finally, an obligation may have to be performed in more than one country. In such a case the English Court of Appeal decided that Article 5(1) grants jurisdiction to any court as long as the obligation has in part to be performed in the area of that court.¹⁰

Let us by assessing the impact of Article 5(1) start with an analysis of the standard case in which the supplier of goods or service is suing the customer for failure to pay. Under English and German law for example the obligation to pay has to be carried out at the place of residence/establishment of the seller or supplier. This means that the supplier can sue the customer in the suppliers 'home court'. This is a highly suitable solution for the supplier and in virtually all circumstances such a case will be based on a single obligation to pay in a single country, so no further potential complications arise.

More risky for the supplier is the scenario where the issue is one of defective goods or poor performance of the supplier's obligations. Most of these obligations are to be performed in the customer's country and here Article 5(1) will expose the supplier to being sued abroad rather than in his (the defendant's) domicile under Article 2 of the Convention. A determined customer may even sue for a negative declaration that he is not liable to perform his obligation to pay as a result of the fact that the supplier has not performed his part of the contract because the goods or services supplied are defective or because the supplier has not met another term of the contract. The majority view holds that the relevant obligation in such a case is not the claimant's (customer's) obligation, but the term/obligation that has been breached allegedly (by the supplier).¹¹ Yet again this use of Article 5(1) exposes the supplier to litigation away from home. However, whilst disadvantageous to the supplier, these examples do not specifically affect electronic commerce and apply to all contractual relationships. This application of the rule may be seen as a fair one since there is a strong link with the place of performance as the defective performance and the defective goods or services are bound to have their impact in that location.

The on-line provision of services raises a particular problem in that it is not necessarily obvious where such a service is performed. We have expressed the view that such a service is provided where it is received. That would

---

⁷ Case 12/76 *Tessili v Dunlop*, [1976] ECR 1473.

⁸ Case 14/76 *De Bloos v Bouyer*, [1976] ECR 1497.

⁹ Case 266/85 *Shevanai v Kreischer*, [1987] ECR 239.

¹⁰ *Boss Group Ltd v Boss France SA*, [1997] 1 WLR 351.

¹¹ See *AIG Europe v The Ethniki*, [1998] 4 All ER 301 at 303, see also *Boss Group Ltd v Boss France SA*, [1997] 1 WLR 351.

expose the supplier of the service to litigation away from home under Article 5(1) of the Convention. One could try and reverse this argument by arguing that technically speaking it is the customer who for example consults an on-line database and pulls the data from it. But whilst this may initiate the operation it is still the case that the final search results are delivered to the customer through the operation of the database. It is submitted that the core of the service is still the delivery of these search results and that this obligation is performed where the customer receives them.

Licences to use for example a piece of information technology that are acquired on-line may contain an obligation not to use what is acquired outside a certain geographical area. The supplier could use Article 5(1) to sue the purchaser in any of the areas concerned if the purchaser breaches the obligation and exploitation takes place in areas outside the area defined in the contract. This presents an advantage to the supplier who may not wish to sue the purchaser at his domicile, for example because the contract is unrelated to the latter country.

We have up to now assumed that the customer is not a consumer. Article 5(1) is indeed subject to the special regime for consumers, to which we will return later. Apart from this, one should also focus for a second on the relationship between the electronic commerce trader and other contracting parties that are not his customers, such as his suppliers. Here again the electronic commerce trader may be sued on the basis of Article 5(1) of the Brussels Convention, for example in the place where he should have paid his suppliers. Or the electronic commerce trader can sue his suppliers on the same basis if they fail to carry out their obligations under the supply contract. But in this respect Article 5(1) operates as it does normally in non-e-commerce business relationships and no special advantages or disadvantages arise. It is nevertheless important to mention that most national legal systems allow the parties to choose the place of performance of the obligations under the contract¹², in as far as such a choice is not entirely fictitious.¹³ This opportunity may be particularly useful in the context of electronic commerce. When a sale of goods is involved, things are normally pretty clear cut, but a complex contract, especially when the supply of services is involved, may raise doubts as to the exact place where the (principal) obligation is to be performed. For non-consumer contracts of such a nature the parties would be well advised to determine the place where the obligation needs to be performed in the contract.

Contracts that are concluded on line present one other special problem. In the absence of a written document the customer often agrees to terms of the contract by clicking in a box on his computer screen. The validity of such click wrap contracts has not always been undisputed. This could in theory lead to any attempt by a supplier of goods or services to rely on Article 5(1) being met with a defence that no contract existed and that in the absence of proof that a contract existed Article 5(1) cannot be relied upon. Fortunately,

---

¹² See *Sameon Co SA v NV Petrofina SA, The World Hitachi Zosen*, (1996) Times, 8 April.

¹³ See case 56/79 *Zelger v Salinitri*, [1980] ECR 89.

this risk has been ruled out in practice, as the Court of Justice ruled in *Effer v Kantner*¹⁴ that jurisdiction under Article 5(1) may be invoked by the claimant even if there is a dispute between the parties over the existence of the contract on which the claim is based. The court seized of the matter has to decide the case, but it is open to the court to arrive at the conclusion that on the basis of the facts of the case no contract existed between the parties. We will nevertheless have to return to the issue of the click wrap contract in the context of Article 17 of the Brussels Convention.

A second alternative offered by Article 5 of the Brussels Convention applies to matter related to tort. Article 5(3) gives jurisdiction to the court of the place where the harmful event occurred. The Court of Justice has defined the place where the harmful event occurred as to include 'both the place where the damage occurred and the place of the event giving rise to it'.¹⁵ Suppliers of goods or services are most likely to be confronted with the effects of Article 5(3) in cases where their customers find their products or services defective, even if doubts remain whether the existence of a contract does not oblige them to rely either on Article 2 or on Article 5(1). Customers may prefer not to rely on the contract and bring a case in tort instead. Additionally, third parties may be forced to rely on tort in product liability cases. It is clear that damage will most often occur in the place where the customer is established or where the goods or services are used. This is unlikely to be also the place where the supplier is established. In addition the place where the event giving rise to the damage occurs may also not correspond with the place where the supplier of the goods or services is established. A good example is the case where a customer relies on false information supplied on screen when he consults an on-line information service or database. Damage may occur in a third country where the customer relies on the information and the event leading to the damage is the supply of the information on the screen of the customer's computer. Both locations may well not correspond to the place where the supplier of the information is established, but he could nevertheless find himself in court in both jurisdictions. It is therefore clear that Article 5(3) exposes the supplier to the risk of being sued abroad in various jurisdictions. That risk is however the same for any traditional trader and does not present a special hurdle to electronic commerce, especially as the rule in Article 5(3) can easily be justified by the strong link between the place where the harmful event occurred and the tort case that follows from it.

A French decision of 1996 concerning the conflicting use of the mark 'Payline' in Germany and France applied article 5(3) in the context of conflicting use of marks on the Internet. While the plaintiff's mark 'Payline' was registered in France, the German defendant had a similar mark for identical services registered in Germany. As the defendant's website was also accessible in France, the plaintiff sued for infringement of its French trade mark, arguing that access in France was sufficient for article 5(3) to apply.

---

¹⁴ Case 38/81 *Effer v Kantner*, [1982] ECR 825.

¹⁵ Case 21/76 *Handelskwekerij G.J. Bier BV v Mines de Potasse d'Alsace SA*, [1976] ECR 1735.

The French court¹⁶ indeed found the accessibility of the defendant's website in France sufficient for affirming jurisdiction (and infringement). The French courts ordered worldwide cessation of use.¹⁷ These cases may be defensible in terms of jurisdiction at first glance, but damage or an infringing act in the jurisdiction also presupposes infringing use of the mark in the jurisdiction. This question is not addressed in these cases, but it received attention recently in the courts in London.

*1-800 Flowers Inc v. Phonenames Ltd*¹⁸ concerned an appeal against a decision to register the trade mark 800 FLOWERS in class 35 for flowers and floral products. The applicant had argued that the trade mark had been used in the UK by its use on a web site. The court considered that merely because an internet website could be accessed from anywhere in the world, that of itself did not mean that it should be regarded as having been used everywhere in the world. 'Use', for trade mark purposes, depended on all the circumstances of a particular case, particularly the intention of the owner of the website and the understanding that a person using the internet would gain from reading the website. On the facts of this case, the applicant's use of the mark on its website did not sufficiently constitute evidence of the requisite intention to use the mark in the United Kingdom. Or in the words of Jacob J.:

'So I think that the mere fact that websites can be accessed anywhere in the world does not mean, for trade mark purposes, that the law should regard them as being used everywhere in the world. It all depends upon the circumstances, particularly the intention of the website owner and what the reader will understand if he accesses the site. In other fields of law publication on a website may well amount to a universal publication, but I am not concerned with that'.

The second case, *Euromarket Designs Inc. v Peters*¹⁹ concerned alleged acts of infringement of a mark registered in the UK by the use of a sign by the defendant on a web site emanating from Ireland. An American company had a UK and CTM for 'Crate & Barrel' in class 21. The defendant, Peters, runs a store in Dublin called 'Crate & Barrel'. The defendants advertised their shop in Dublin on a web site. It was alleged that two kinds of goods sold in the Irish store, a hurricane lamp and a beaded coaster, fell within the specification of the pursuers trade mark. The question turned on whether the sign 'Crate & Barrel' on the defendants web site had been *used* in the UK. The court considered that an apt analogy was to consider peering down

---

¹⁶ Tribunal de Grand d'Instance de Nanterre, interim injunction of 13 October 1996, reported by Bettinger and Thum, "Territorial Trade Mark Rights in the Global Village – International Jurisdiction, Choice of Law and Substantive Law for Trade Mark Disputes on the Internet", 31 (2000) IIC 166.

¹⁷ A subsequent German decision found it sufficient for a trade mark infringement that the offer was accessible in Germany. Stuttgart High Court, 13 October 1997, [1997] GRUR Int., 806 – *Fender-Musikinstrumente*.

¹⁸ [2000] FSR 697; [2000] E.T.M.R. 369, approved on appeal [2001] EWCA Civ. 721 (judgment dated 17th May 2001).

¹⁹ [2001] FSR 20; [2000] E.T.M.R. 1025.

a telescope towards Dublin, and being invited to visit the shop in Dublin. This would not amount to use in the UK. This was different to other Internet selling activities, where the website owner goes out actively seeking world-wide custom. In those circumstances, a sign would be 'used' on a web site.

Finally, WIPO has recently published a study concerning the use of trade marks on the Internet.²⁰ On the question of 'Use' WIPO has suggested that:

'There seems to be a general understanding that the mere appearance of a sign or a mark on the Internet is not sufficient to establish a connection between that sign or mark and a given territory. Many comments suggest that a relationship between a sign used on the Internet and a given territory is only established through commercial use of that sign in respect of that territory or, as it was expressed in one comment, whether the sign used on the Internet has 'commercial effect' in a territory'.

1.2.3. The US Approach – A Comparison

Articles 2 and 5 form to some extent the default regime in the Brussels Convention. They only operate in those cases where there are no grounds for exclusive jurisdiction under Article 16 and where the parties have not come to an agreement on jurisdiction under Articles 17 and 18. In addition there is the special regime for consumer contracts. Before turning to the analysis of the latter provisions, it is worth summarising the position under Articles 2 and 5. Article 5(1) often allows the supplier to avoid having to sue the customer in the latter's home court, especially in those cases where no payment is forthcoming. In combination with the Article 2 principle that the fall back position is that the supplier is to be sued in the courts of his domicile this rule is advantageous for the supplier. This advantage disappears in relation to Article 5(3) and cases in relation to tort. Here the supplier is exposed to being sued abroad. It is submitted that this system is in principle fair to the parties and that it compares well to the US alternative for specific jurisdiction. It is to this US approach that we now turn briefly by way of comparison.

The US approach became very clear in a series of Internet related trade mark cases. These US cases deal with the US rules on specific jurisdiction in inter-State cases. However, the same principles would apply in fully international cases.²¹ In cases where the defendant is not present in the jurisdiction²² it has been held that 'A three-pronged test has emerged for determining whether the exercise of specific personal jurisdiction over a non-resident defendant is appropriate: (1) the defendant must have sufficient « minimum contacts » with

---

²⁰ WIPO Standing Committee on the Law of Trade Marks Industrial Designs and Geographical Indications - Study concerning the use of trade marks on the Internet Second Session SCT/2/9. Available on the WIPO website.

²¹ J. Ginsburg, *Private International Law Aspects of the Protection of Works and Objects of Related Rights Transmitted through Digital Networks*, WIPO paper, November 1998 (available as GCPIC/2 paper on the WIPO website), at 9.

²² The personal jurisdiction cases, where the defendant is present in the jurisdiction, are much more straightforward and present little difficulty at the jurisdictional level.

the forum state, (2) the claim asserted against the defendant must arise out of those contacts, and (3) the exercise of jurisdiction must be reasonable'.²³ 'Jurisdiction is proper [...] where contacts from actions by the defendant himself create a «substantial connection» with the forum state'.²⁴ In an Internet context the real issue is whether making available a website in the forum (and in the rest of the world) suffices to establish specific jurisdiction over a defendant and the cases arise where the website contains a trade mark that is allegedly reproduced there without the permission of the trade mark owner in the jurisdiction-place where the site is accessed. The *Zippo* court applied this rule to the Internet context and found that its review of the available cases 'reveal[ed] that the likelihood that personal jurisdiction can be constitutionally exercised is directed proportionate to the nature and quality of commercial activity that an entity conducts over the Internet'.²⁵ A passive website²⁶ that does little more than make information available to those who are interested in it is not a ground for the exercise of personal jurisdiction.²⁷ This was, for example, the case when a Jazz club operated a website that contained information about the venue and forthcoming events, but that did not offer visitor the opportunity to send e-mails or to make bookings.²⁸ Things change when the site invites visitors to add their addresses to a mailing list. This was held to amount to a substantial connection because the conduct amounted to active solicitations and because every visitor received a reply.²⁹ It suffices that the visitors of the site can contact the site-owner from the forum to establish a substantial connection.³⁰ That shows that the defendant has taken deliberate action³¹ towards the forum. Similarly the combination of a website and a newspaper add in a local paper to solicit funds established the necessary connection.³² A defendant that reaches intentionally beyond its boundaries to conduct business with foreign residents is subject to the exercise of specific jurisdiction. This was for example the case when Mr Patterson, a Texas resident, deliberately dealt with Compuserve in Ohio to upload his shareware software.³³ In the *Zippo* case Zippo Dot Com had contacted 3000 individuals and seven Internet access providers in the Pennsylvania forum. This was sufficient in terms of contact to warrant the exercise of specific jurisdiction. The court pointed out though that 'the test has

---

²³ *Zippo Manufacturing Company v Zippo Dot Com, Inc.*, 952 F. Supp. 1119; 42 USPQ 2D 1062 (District Court for the Western District of Pennsylvania).

²⁴ *Burger King Corp. v Rudzewicz*, 471 US at 475, 105 S. Ct. 2174 (1985).

²⁵ *Zippo Manufacturing Company v Zippo Dot Com, Inc.*, 952 F. Supp. 1119; 42 USPQ 2D 1062.

²⁶ Even with the addition of a nationwide 0800 phone number: *Ragonese v Rosenfeld*, 722 A.2d 991 (N.J. Super 1998).

²⁷ *Cybersell, Inc. v Cybersell, Inc., Webhorizons Inc., Websolvers, Inc and others*, 130 F. 3d 414 (9th Cir. 1997), see also *Weber v Jolly Hotels*, 977 F. Supp. 327 (D.N.J. 1997).

²⁸ *Bensusan restaurant Corp., v King*, 937 F. Supp. 295 (SDNY 1996).

²⁹ *Marits, Inc. Cybergold.*, 947 F. Supp. 1328 (E.D. Mo. 1996).

³⁰ *Inset Systems, Inc. v Instruction Set*, 967 F. Supp. 161 (D. Conn. 1996), see J. Ginsburg, *Private International Law Aspects of the Protection of Works and Objects of Related Rights Transmitted through Digital Networks*, WIPO paper, November 1998 (available as GCPIC/2 paper on the WIPO website), at 13.

³¹ *Ballard v Savage*, 65F. 3d 1495, 1498 (9th Cir. 1995).

³² *Heroes, Inc. v Heroes Foundation*, 958 F. Supp. 1 (D.C. 1996).

³³ *Compuserve, Inc. v Patterson*, 89 F. 3d 1257 (6th Cir. 1996).

always focused on the « nature and quality » of the contacts with the forum and not the quantity of those contacts'.³⁴

One could summarise the test that was established in the Zippo case as follows. At level one the customer is confronted with a passive website that merely distributes information, which may include a postal address and a nationwide telephone number. For cases at this level the exercise of jurisdiction would be inconsistent with due process. At level two the customer is confronted with an intermediate web site. The host and the customer can exchange information and a form of interactivity exists. Whether or not jurisdiction can be exercised here depends on the level of activity and the commercial nature of the website in each case.³⁵ At the third level the defendant conducts business over the Internet and the customer is given the opportunity to enter into a contract over the Internet. Here jurisdiction is established.³⁶

A substantial contact can also be shown by means of the effects doctrine in tort cases if the defendant's conduct is aimed at or has an effect in the forum. It has been held that 'simply registering someone else's trade mark as a domain name and posting a web site on the Internet is not sufficient to subject a party domiciled in one state to jurisdiction in another'.³⁷ But that changes if such action is taken to cause injury to the trade mark owner and an attempt is made to extract money from the trade mark owner.³⁸

All these cases were concerned with allegations of trade mark infringement through use of the mark on a website. It is submitted that the purely passive scenario where the defendant escapes specific jurisdiction is not applicable in copyright cases. 'When an out-of-state website operator makes a work available for downloading from the website, the operator is not only informing forum residents about the work's availability; he is making it possible for forum residents to receive the work in the forum. [...] [...]those who view or download copyrighted works from out-of-state websites receive the copy or display at home, as if the works were physically located in the forum [...]'.³⁹

These cases, despite the slight differences between them, show a clear and coherent approach of the jurisdictional issues that will enable the US Courts to deal with most cases of intellectual property right infringement that affects the

---

³⁴ *Zippo Manufacturing Company v Zippo Dot Com, Inc.*, 952 F. Supp. 1119; 42 USPQ 2D 1062.

³⁵ See *Vitullo v Velocity Powerboats*, 998 WL 246152 (N.D. Ill.) and especially *Millennium Enterprises, Inc v Millennium Music, LP*, 1999 WL 27060 (D. Or. 1999).

³⁶ See *Thompson v Hand-Lopez*, 998 F. Supp. 738 (W.D. Tex. 1998) and *Blumenthal v Drudge and AOL*, 992 F. Supp. 44 (D.C. 1998).

³⁷ *Cybersell, Inc. v Cybersell, Inc., Webhorizons Inc., Websolvers, Inc and others*, 130 F. 3d 414 (9th Cir. 1997).

³⁸ *Panavision International v Dennis Toeppen and Network Solutions, Inc.*, 141 F. 3d 1316 (9th Cir. 1998).

³⁹ J. Ginsburg, *Private International Law Aspects of the Protection of Works and Objects of Related Rights Transmitted through Digital Networks*, WIPO paper, November 1998 (available as GCPIC/2 paper on the WIPO website), at 13.

US, even if the defendant deliberately avoids any personal contact with the jurisdiction. It is submitted that these cases are highly relevant for electronic commerce. Most electronic commerce in relation both to the supply of goods and services will involve either a trademarked article, a business name that may be protected as a trademark or copyright material that can be consulted and downloaded. The few remaining cases may well have an effect in the forum in the sense that the defendant's conduct is aimed at or has an effect in the forum.

If we compare the US approach to the European approach, the striking fact is the uncertainty that exists in the US approach at level two. The outcome depends on the facts of the case, whereas the European approach is much more predictable. Suppliers can analyse the risks much more easily in advance, as concepts of domicile, contractual obligations and tort are defined much more easily. Legal certainty seems to be the most important advantage of the European approach. The European approach requires a firm link in each specific case either via a contractual obligation, a tortious act or the domicile of the defendant with the forum. This is not necessarily the case in the US approach, where for example a contract concluded with a customer in the jurisdiction may have to be performed outside the jurisdiction. Nevertheless, the US approach will focus on the activity in the jurisdiction. The "commercial presence in the jurisdiction" approach throws its net very wide and in an electronic commerce context that would expose the supplier of goods or services to actions being brought virtually in every single jurisdiction. One has to admit that the additional requirement of real contracts or real use of the contact with the jurisdiction alleviates the problem, but this remains a second best solution. The supplier would prefer not to run the risk of being sued in a jurisdiction until he really deploys commercial activities there. The European tort and contractual obligations criteria provide more certainty in this respect. One could compare the approach with the Anglo-Saxon concept of *forum non conveniens*. This will allow the defendant to make the court decline jurisdiction in unsuitable cases, but no doubt the defendant would prefer not to have to argue the point in the first place and have predictability and legal certainty instead. In short, the US approach is attractive in as far as it distinguishes between the various types of websites, but the uncertainty that comes with it results in the fact that it is not an alternative for the traditional European approach which guarantees the supplier of goods or services much more legal certainty and predictability. These are important assets, which are already in short supply in an electronic commerce context. Any solution that involves a further reduction must therefore be rejected.

1.2.4. Article 6(1)

Let us therefore return to the provisions of the Brussels Convention. The next provision which may be relevant to the suppliers of goods or services is Article 6(1). This Article allows the plaintiff to sue a defendant that is domiciled in a Contracting State in the Court of the place where one of his co-defendants is domiciled, in case there is more than one defendant. This makes it possible to bring a single case against all defendants in a single court. This provision allowed the plaintiff in *Pearce v Arup* to sue all defendants in the UK

for breach of his United Kingdom and his Dutch copyright in respect of architectural plans for a building, even though only the first defendant was domiciled in a Contracting State.⁴⁰ All other defendants were domiciled in the Netherlands, another Contracting State. It is rather unlikely that a supplier will be in need to sue several customers jointly, but it might be of use to sue for example a guarantor together with the customer in the court of the Contracting State where the customer but not the guarantor is domiciled. In this sense the supplier of goods or services may take advantage of the tool offered by Article 6, but at the same time the supplier might also be sued in another Contracting State on the basis of the same provision, for example in a product liability case where the supplier is sue jointly with the producer of the defective goods in the court of the Contracting State in which the producer of the defective goods is domiciled. The main aim of the provision, to avoid separate court cases in different jurisdictions, also has its advantages for any supplier. Article 6 of the Brussels Convention is therefore not necessarily a disadvantage or an advantage for a supplier, instead it is a neutral but useful technical tool.

1.2.5 Article 16

That brings us to the grounds of exclusive jurisdiction. Article 16 is of primary importance here. Article 16(4) refers to certain aspects of intellectual property. Article 16(1) is also of importance for our present purposes. Article 16(1)(a) affects proceedings which have as their object rights in *rem* in immovable property or tenancies in immovable property. In respect of these proceedings exclusive jurisdiction is given to the court of the Contracting State in which the property is situated. The transfer of rights in *rem* in immovable property, especially the involvement of notaries or equivalent professions in it, is traditionally not an area for electronic commerce and the electronic commerce Directive specifically excludes from its scope the activities of notaries or equivalent professions to the extent that they involve a direct and specific connection with the exercise of public authorities.⁴¹ Tenancy agreements on the other hand are a more fertile ground for electronic commerce. The supplier will have to take into account in such cases that the court of the Contracting State in which the property with which the tenancy agreement is concerned is located will have exclusive jurisdiction. That jurisdiction covers cases relating to the existence or interpretation of the lease⁴², to the obligations of the parties to the agreement⁴³ or to compensation for damage caused by the tenant⁴⁴, but the tenancy agreement must remain the key issue and package holiday deals which include reservations for the journey and the use of accommodation⁴⁵ for example are therefore not covered by Article 16(1)(a). Timeshare agreements

---

⁴⁰ The original judgment was approved on appeal, *Pearce v Ove Arup Partnership Ltd and others* [1999] 1 All ER 769.

⁴¹ Directive 2000/31/EC of the European Parliament and the Council of 8 June 2000 on certain legal aspects of information society services, in particular electronic commerce, in the Internal Market, [2000] OJ L178/1, Article 1(5)(d).

⁴² Case 73/77 *Sanders v Van der Putte* [1977] ECR 2383.

⁴³ Case 241/83 *Rösler v Rottwinkel* [1985] ECR 99.

⁴⁴ Case 73/77 *Sanders v Van der Putte* [1977] ECR 2383.

⁴⁵ Case C-280/90 *Hacker v Euro-Relais* [1992] ECR I-1111.

also come within the scope of Article 16(1)(a)⁴⁶. Electronic commerce traders who engage in this part of the market will have to take into account that they may have to fight court cases in various jurisdictions when sued by their customers. On the other hand when they sue the customer, even if they only acted as agents for the owners of the property⁴⁷, they will also have to rely on Article 16(1)(a). Article 16(1)(b) slightly modifies the rule for certain special cases: “in proceedings which have as their object tenancies of immovable property concluded for temporary private use for a maximum period of six consecutive months, the courts of the Contracting State in which the defendant is domiciled shall also have jurisdiction, provided that the landlord and the tenant are natural persons and are domiciled in the same Contracting State”.

1.2.6 Article 18

Article 18 of the Brussels Convention allows the parties to submit to the jurisdiction of the court. A defendant who enters an appearance submits to the jurisdiction of the court. This Article may have its use, but warrants no specific comments in an electronic commerce context.

1.2.7 Article 17

Article 17 of the Brussels Convention is a goldmine for electronic commerce traders, as it gives the parties the freedom to elect the jurisdiction of the courts (of a Contracting State) to hear disputes relating to contracts. Traders would therefore be well advised to include a choice of jurisdiction in their contract and standard conditions. One important restriction should be noted straight away though. Article 17 and any choice of jurisdiction made under it cannot override the special regime for consumer contracts, to which we will return shortly. This is a major disadvantage for trader and suppliers of goods or services. It stops them from centralising all contractual cases in one court of their choice, which would have been a major advantage for them. Such a centralisation would have brought in an element of predictability and that would have reduced the costs of legal advice and it would have made insurance easier.

As with Article 16 Article 17 will override the standard regime of Articles 2 and 5 if the conditions for its application are met. The first of these conditions is that Article 17 will only be able to grant exclusive jurisdiction if one of the parties is domiciled in a Contracting State. If neither party is domiciled in a Contracting State Article 17 has a negative function in that “the courts of other Contracting States shall have no jurisdiction over their disputes unless the court or courts chosen have declined jurisdiction”. Secondly, the agreement between the parties must satisfy certain requirements as to form. The parties must have agreed that a court or the courts of a Contracting State are to have jurisdiction to settle any disputes which have arisen or which may arise in

---

⁴⁶ *Jarrett v Barclays Bank plc* [1999] QB 1.

⁴⁷ Case C-8/98 *Dansommer A/S v Gotz* [2000] ECR I-0393.

connection with a particular legal relationship.⁴⁸ That agreement must be in writing⁴⁹ or it must be evidenced in writing⁵⁰. Alternatively the agreement can be in a form which accords with practices which the parties have established between themselves⁵¹ or in international trade or commerce the agreement can also be in a form which accords with a usage of which the parties are or ought to have been aware and which in such trade or commerce is widely known to, and regularly observed by, parties to contracts of the type involved in the particular trade or commerce concerned⁵².

Electronic commerce agreements will typically be concluded in electronic format and this will make it rather difficult, if not virtually impossible for the first three requirements to be met. It would indeed not be practicable to insist systematically on a written confirmation and most contracts may well be between parties that do not have an ongoing trading relationship. It would therefore be difficult to rely on practices which the parties have established between themselves, as this presupposes an ongoing trading relationship between the same parties. The majority of agreements will therefore have to come under the final requirement. Most electronic commerce contract one way or the other use the click wrap system, even though the upcoming electronic signature system may also further assist here. One could argue that the use of this format in a specific case does indeed accord with a usage that is widely in use in this type of transactions. The supplier is surely aware of the practice and it is widely used in the trade. The weakest point of the argument comes where one has to demonstrate that the customer was also aware or ought to have been aware of the practice. Other contracting parties such as fellow traders are aware of it, but is the first time private customer? It is submitted that this question is to be answered in the affirmative. Consumers will be able to rely on the special consumer regime anyway and the practice is by now so wide spread that all parties ought to be aware of it and of its regular use. In the past serious doubts existed as to the validity of such agreements, but their validity is now more readily accepted.⁵³ This is also fully in line with the principle laid down in Article 9 of the E-Commerce Directive.⁵⁴

---

⁴⁸ Case C-214/89 *Powell Duffryn plc v Petereit* [1992] ECR I-1745 at 1777-1778.

⁴⁹ Case 24/76 *Colzano v Rüwa* [1976] ECR 1831, Case 71/83 *Partenrederei MS "Tilly Russ" v Haven- en Vervoersbedrijf Nova NV* [1984] ECR 2417, Case 313/85 *Iveco Fiat SpA v van Hool NV* [1986] ECR 3337.

⁵⁰ Case 25/76 *Galleries Segoura Sprl v Firma Rahim Bonakdarian* [1976] ECR 1851, Case 71/83 *Partenrederei MS "Tilly Russ" v Haven- en Vervoersbedrijf Nova NV* [1984] ECR 2417, Case 221/84 *F. Berghoefer GmbH and Co Kg v ASA SA* [1985] ECR 2699.

⁵¹ Case 25/76 *Galleries Segoura Sprl v Firma Rahim Bonakdarian* [1976] ECR 1851, Case 71/83 *Partenrederei MS "Tilly Russ" v Haven- en Vervoersbedrijf Nova NV* [1984] ECR 2417.

⁵² Case C-106/95 *Mainschiffahrts-Genossenschaft eG (MSG) v Les Gravières Rhénanes Sarl* [1997] ECR I-911, Case 159/57 *Trasporti Castelletti Spedizioni Internazionali SpA v. Hugo Trumpy SpA* [1999] I.L.Pr. 492.

⁵³ *ProCD, Inc. v. Matthew Zeidenberg and Silken Mountain Web Services, Inc.*, 86 F.3d 1447 (US Court of Appeals for the Seventh Circuit) and *Beta Computers (Europe) Ltd v Adobe Systems (Europe) Ltd*, 1996 S.L.T. 604, [1996] F.S.R. 367.

⁵⁴ Directive 2000/31/EC of the European Parliament and the Council of 8 June 2000 on certain legal aspects of information society services, in particular electronic commerce, in the Internal Market, [2000] OJ L178/1, Article 9.

A good example of such a click wrap clause is found in the terms of use operated by Barnesandnoble.com:

“This site is created and controlled by Barnesandnoble.com in the State of New York. As such, the laws of the State of New York will govern these disclaimers, terms and conditions, without giving effect to any principles of conflict of laws. Barnesandnoble.com reserves the right to make changes to its site and these disclaimers, terms and conditions at any time. User hereby irrevocably and unconditionally consents to submit to the exclusive jurisdiction of the courts of the State of New York and of the United States of America located in the State of New York for any litigation arising out of or relating to use or purchase made through barnesandnoble.com (and agrees no to commence any litigation thereto except in such courts), waives any objection to the laying of venue of any such litigation in the New York Courts and agrees not to plead or claim in any New York Court that such litigation brought therein has been brought in an inconvenient forum.”

This clause combines a choice of jurisdiction with a submission by the other party to the jurisdiction of the court, thereby adding security as submission is governed by slightly looser formal requirements.

1.2.8 Articles 13-15

The major problem for supplier of goods or service is the presence in the Brussels Convention of a special overriding regime of allocating jurisdiction in cases involving consumer contracts. Article 12 provides the scope of the special regime. First of all the transaction must have been entered in by a person, hereinafter called the consumer, for a purpose which can be regarded as outside his trade or profession. And secondly even in these circumstances the transaction must come within one of three types of contracts. The first one is a contract for the sale of goods on credit instalment terms. The second one is a contract for a loan repayable by instalments, or for any other form of credit, for the purpose of financing the sale of goods. The third one is any other contract for the supply of goods or services which in preceded by a specific invitation or advertising addressed to the consumer in the latter's State of domicile and for the conclusion of which the consumer took all steps necessary in that State. In those circumstances the consumer will have to be sued in the courts of his domicile and may in turn sue the supplier there or in the latter's State of domicile. Agreements to the contrary are only possible if concluded after the dispute has arisen or if they give the consumer more options to sue.

Suffice it to add that consumer contracts will represent a significant part of electronic commerce and that in those cases the consumer is given the opportunity to sue in the country where he is domiciled as well as in the country in which the trader/supplier is domiciled. Additionally, the consumer can only be sued in the country in which he has his domicile. This is a significant hurdle that is put in the way of the development of electronic commerce. The supplier of goods or services is taking on a big burden if he will have to pursue every consumer in the consumer's 'home court' and if he

can himself be sued in the same court. Decentralisation of jurisdiction brings with it a significant increase in cost and risk.

1.3. The Regulation

Council Regulation (EC) No44/2001 of 22 December 2000 on jurisdiction and the recognition of judgments in civil and commercial matters⁵⁵ was intended to update the Brussels system and therefore retains most of its key provisions. We will only refer here to the major changes, which will come into force on 1st March 2002⁵⁶.

1.3.1 Article 5

Article 5(1) now specifies that in relation to contract the place of performance in the case of the sale of goods will be the place in a Member State where the goods were delivered or should have been delivered and in the case of the provision of services the place in a Member State where the services were provided or should have been provided. This clarification is helpful, even if it still exposes the supplier of being sued in the customer's 'home court'. It is indeed clear that Article 5(1) consistently refers to the court to the customer's 'home court' and in this sense the new version of the text is as advantageous or disadvantageous to the supplier as the old version was. On top of this the new version does not define where on on-line service is provided. The application of Article 5(1) in such a case remains therefore open to a large degree of uncertainty. This is clearly a missed opportunity.

Article 5(3) remains unchanged apart from the fact that the addition of the phrase "may occur" clarifies the fact that injunctive relief is also an option and it also enables the use of Article 5(3) in those circumstances where harm is spreading into several jurisdictions.

1.3.2 Article 23 (ex Article 17)

The major improvement for the electronic commerce trader appears in Article 23 which deals with prorogation of jurisdiction. The key concepts of the old Article 17 of the Brussels Convention have been retained, but quite importantly paragraph 2 now specifies that "[a]ny communication by electronic means which provides a durable record of the agreement shall be equivalent to "writing"" This is a major breakthrough for electronic commerce and it enables the trader to rely for example on e-mails and click wrap contracts. The scope for the useful application of a prorogation of jurisdiction in the context of electronic commerce has been widened significantly and since this is a tool which all electronic traders are encouraged to use this must be good news. The downside of this development is that the overriding effect of the special regime for consumer

---

⁵⁵ [2001] OJ L012/1.

⁵⁶ Article 76 of the Regulation.

contracts has been retained. The improvement is therefore limited to the non-consumer contracts area.⁵⁷

1.3.3 Articles 15-17 (ex Articles 13-15)

The provisions on consumer contracts have been widened in scope and the negative impact of these provisions for electronic commerce traders has increased further. The key passage here is the one specifying that the special regime will apply if “the contract has been concluded with a person who pursues commercial or professional activities in the Member State of the consumer’s domicile or, by any means, directs such activities to that Member State, and the contract falls within the scope of such activities”.⁵⁸ Directing commercial activities to a member State is bound to include most forms of electronic commerce. The distinction between an active website and a passive website in this respect has already been discussed above. Suffice it to add here that one may well see a test appear to decide whether website based activities qualify for the application of this provision that is similar to the current US test⁵⁹ based on the *Zippo* case which we discussed abroad. That would also bring with it the importation of all the uncertainties that come with it and particular difficulties will arise at level 2 of that test. As discussed above whether such a case is sufficient to grant jurisdiction depends in the *Zippo* test on the facts of each case. Such an approach and the uncertainty that comes with it places an important additional burden on electronic commerce traders and is therefore not desirable. Legal certainty is clearly not advanced by this development. Let us illustrate this with one example. In the US the link with the jurisdiction was held to have been established by the combination of a passive website that did not qualify as such and a newspaper add in a local paper attracting people to the site.⁶⁰ This would throw the net very wide and make it virtually impossible for a trader to escape the application of this provision, if this is also held to be covered by the phrase ‘directing commercial activities to the jurisdiction’. It would also destroy any predictability based on the distinction between an active and a passive website, as any further marketing activity can reverse the conclusion that is derived from such a distinction. And “that what electronic commerce needs is certainty and predictability”.⁶¹

---

⁵⁷ Article 23(5) of the Regulation.

⁵⁸ Article 15(1)(c) of the Regulation.

⁵⁹ It is important to note that in the US the test is applied to all cases and not only to consumer cases.

⁶⁰ *Heroes, Inc. V Heroes Foundation*, 958 F. Supp. 1 (D.C. 1996).

⁶¹ C. Kessedjian et al., “Electronic Commerce and International Jurisdiction”, Summary of a meeting held in Ottawa to discuss electronic commerce issues in the context of the draft Hague Convention on Jurisdiction and Foreign Judgments in Civil and Commercial Matters, at 11, available on-line at <ftp://hcch.net/doc/jdgmpt12.doc>. The draft convention is not discussed in any detail here, as its future and the final draft of its provisions are still subject to a substantial degree of uncertainty.

2 Choice of Law

2.1 The Rome Convention on the Law Applicable to Contractual Obligations (1980)

2.1.1. When does the Rome Convention 1980 apply?

Article 1 of the Convention⁶² deals with its applicability. The terms of the Article make it clear that the Convention applies to all contractual obligations in any situation involving a choice between the laws of different countries. Some matters, however, have been excluded from the scope of the Convention⁶³, most of which are not relevant for our present purposes.

2.1.2. The Applicable Law

The Convention may lead to the application of any law, even if that is not the law of a Contracting State⁶⁴. The applicable law will, in particular, govern the interpretation of the contract, the performance of the contractual obligations, the various ways of extinguishing these obligations and the issues of the prescription and limitation of actions. The applicable law will also govern the consequences of any breach of a contractual obligation, but this will be done within the limits of the powers conferred on the court by its procedural law. The consequences of any breach will include the assessment of damages in so far as it is governed by rules of law⁶⁵.

2.1.2.1 The Law is Chosen by the Parties

The Rome Convention 1980 recognizes in its Article 3 the freedom of the parties to choose the law applicable to the contract, a principle that is recognized internationally. So, in the situation where the parties make an express or implied choice of law this choice prevails and no other choice of law problem remains unsolved. The parties are free to choose any law. The applicable law does not need to have a particular connection with the contract⁶⁶. The parties are also free to make alternative choices of law⁶⁷.

According to Article 3 the parties can, first of all, choose the applicable law by making an express choice of law. Such an express choice of law is clearly present if the contract stipulates, for example that it is 'subject to' or 'governed by' a particular law or that it is 'to be construed in accordance with' a particular law. Whether a specific clause amounts to an express choice of law is a matter of interpretation. This matter should be looked at from a Convention based approach.

---

⁶²[1980] OJ L266/1.

⁶³ See in more detail Lagarde, [1991] *Revue Critique de Droit International Privé* 287, at 294-299.

⁶⁴ Article 2 of the Rome Convention 1980.

⁶⁵ Article 10 of the Rome Convention 1980.

⁶⁶ See Dicey and Morris, *The Conflict of Laws*, Sweet & Maxwell (13th ed, 2000), at 1218-1219.

⁶⁷ *Ibid*, at 1225.

In the absence of an express choice, Article 3 allows the choice of the parties to be demonstrated by the terms of the contract or the circumstances of the case, such a choice has to be demonstrated with reasonable certainty. The intention of the parties is a vital element in this respect. The court will, in the light of all the facts, have to decide whether the parties have made a real choice of law without expressly stating so in the contract. However, the court cannot infer a choice if the parties had no clear intention of making a choice⁶⁸. There are a few good examples of situations in which a choice by the parties may be demonstrated with reasonable certainty⁶⁹. Standard contracts that are known to be governed by a particular system of law are a first example. It is clear, for instance, that a Lloyd's policy of marine insurance is governed by English law. A second example is found in the situation where there is a previous course of dealing between the parties that involved a choice of law. This may, for instance, be the case in a master-contract or in a charterparty under which bills of lading without an express choice of law are issued.

In most cases the choice of law of the parties will cover the whole contract. However, Article 3(1) of the Rome Convention 1980 also allows the parties to select the applicable law for a part of the contract. This may lead to two situations. The parties may have chosen another law that will govern the remainder of the contract, or they may have made no choice of law at all for the remainder of the contract. The rules to determine the applicable law in the absence of a choice by the parties will apply to the remainder of the contract in the latter situation. And finally, the parties are also free to agree at any time to change the law applicable to the contract, as long as the formal validity of the contract and the rights of third parties are not adversely affected by such a change⁷⁰.

Article 3 does not raise many particular problems for contracts in relation to electronic commerce. The only obvious restriction arises from the interaction with jurisdiction. The Convention rules will indeed only be applied if the court hearing the case is a court of a Contracting Party to the Rome Convention, as each court will apply its own (the forum's) choice of law rules. It should be added though that most systems of choice of law recognise the freedom of the parties to choose the law applicable to their contract. This restriction obviously also applies for all the other provisions of the Rome Convention. The major problem that arises specifically in relation to Article 3 is the question whether or not an on-line contract confirmed by e-mail or a click wrap contract or any similar arrangement, and specifically the choice of law clause in it, can be seen as a valid agreement by the parties on the applicable law point in the absence of a traditional written and signed document. The Convention requires an agreement between the parties, either an express one or one shown with reasonable certainty. It is submitted that any of the on-line methods meets the requirements as long as the choice of law clause is an express one or there is reasonable certainty. Article 3 is flexible enough to include these new developments, especially now that the E-Commerce Directive addresses the

---

⁶⁸ Giuliano-Lagarde Report, [1980] OJ C282/1, at 17.

⁶⁹ See *ibid.*

⁷⁰ Article 3(2) of the Rome Convention 1980.

point that contracts can be concluded electronically.⁷¹ Article 3 refers to the 'terms of the contract'. There is no longer any doubt that a contract will exist even if the agreement is concluded electronically, since Article 9(1) of the E-Commerce Directive explicitly requires "Member States [...] [to] ensure that their legal system allows contracts to be concluded by electronic means" and goes on to specify in detail that "Member States shall in particular ensure that the legal requirements applicable to the contractual process neither create obstacles of the use of electronic contracts nor result in such contracts being deprived of legal effectiveness and validity on account of their having been made by electronic means". We also refer to the earlier discussion concerning click wrap contracts. This means that in practice Article 3 can work well in the relation to electronic commerce. It is of vital importance for electronic commerce trader to capitalise on this opportunity and to choose the applicable law by inserting an express clause to that extent in their terms and conditions. They can get proper legal advice on the provisions and effect of that law and the applicability of a single law in all their contractual dealings goes some way to compensating the burden of having to fight contractual cases in different for a, especially when consumer contracts are involved.

2.1.2.2. The Applicable Law in the Absence of Choice: Article 4 of the Rome Convention

The Rome Convention 1980 in its Article 4 deals with the problem of the applicable law in the absence of a choice of law. The criterion is that of the closest connection. The presumption of the characteristic performance, which is used to determine the closest connection is rebuttable.⁷²

Article 4 provides an objective test to determine the applicable law. Its aim is to find the country with which the contract is most closely connected. The law of that country will be the applicable law. The intentions of the parties, which played a vital role under Article 3, are of no importance here. What counts are connections linking the contract to a particular country⁷³.

A real departure from the common law traditions is found in the fact that the closest connection is, at least in the first instance, not identified through the balancing of the various connecting factors.⁷⁴ The Convention starts the identification process in Article 4(2) by applying the rebuttable presumption that the contract is most closely connected with the country in which the party that is to effect the characteristic performance has, at the time of the conclusion of the contract, its habitual residence. The habitual residence is replaced by its central administration if that party is a body corporate or incorporate, and by its principal place of business (or another place of business if the contract stipulates that performance is to be effected through that other place of

---

⁷¹ Directive 2000/31/EC of the European Parliament and the Council of 8 June 2000 on certain legal aspects of information society services, in particular electronic commerce, in the Internal Market, [2000] OJ L178/1, Article 9(1).

⁷² Arts 4(2) and 4(5) of the Rome Convention 1980 and the Giuliano and Lagarde Report, [1980] OJ C282/1, at 19-23.

⁷³ Cheshire and North's, *Private International Law*, Butterworths (13th ed, 1999), at 565-566.

⁷⁴ See Wadlow, [1997] 1 EIPR 11, at 13.

business) if the party that is to effect the characteristic performance entered into the contract in the course of its trade or profession. Special presumptions apply to contracts in relation to rights in or rights to use immovables and contracts for the carriage of goods. The characteristic performance is normally identified for a certain type of contract and it is accepted that the payment of money cannot be the characteristic performance as it is an element that is common to many types of contract.⁷⁵

The presumption that is contained in Article 4(2) can be rebutted in two situations. These are described in Article 4(5) of the Convention. First, there will be situations in which no single characteristic performance can be determined. The second situation is where it appears from the circumstances as a whole that the contract is more closely connected with another country. In both these situations there is a return to Article 4(1). This process could be described as the "roundabout route to the applicable law"⁷⁶. The identification of the applicable law is then dependent upon the outcome of the balancing of the various connecting factors which will identify the country with which the contract has its closest connection. The law of that country will be the applicable law. This technique is almost identical to the old common law system that leads to the identification of the proper law of the contract. Matters such as the place of contracting, the place of performance, the places of residence or business of the parties and the nature and the subject matter of the contract resume their importance at this stage.⁷⁷

In exceptional circumstances, a severable part of a contract which has a closer connection with another country may be governed by the law of that country.⁷⁸ This option for the court corresponds to the option for the parties to choose the law for a part only of the contract, but it should not be used frequently.

The presumption presents the advantages that uniformity between the court of the different Member-States will be easier to achieve and that the applicable law can be determined even if there is more than one place of performance, but it has also been subjected to a lot of criticism. The presumption applies very well to simple contracts, such as a contract for the sale of goods, but it will be difficult to identify a single characteristic performance in a contract that is of a slightly more complicated nature⁷⁹, especially if it involves mutual obligations of confidence and collaboration. Fortunately, most electronic commerce contracts are of a relatively easy nature, especially when they involve a straightforward sale of goods or a simple provision of a service. The presumption may also not be the most effective way to determine the closest connection. Is there necessarily such a close link, not with the place where the characteristic performance is to be effected, but with the place of habitual

---

⁷⁵ Giuliano-Lagarde Report, [1980] OJ C282/1, at 20.

⁷⁶ Wadlow, [1997] 1 EIPR 11, at 13.

⁷⁷ See Dicey and Morris, *The Conflict of Laws*, Sweet & Maxwell (13th ed, 2000), at 1235.

⁷⁸ Article 4(1) (second sentence) of the Rome Convention 1980; see also the Giuliano-Lagarde Report, [1980] OJ C282/1, at 23.

⁷⁹ See Juenger, in North (ed), *Contract Conflicts*, North-Holland Publishing Company (1982), 295, at 301.

residence of the person that is to effect the characteristic performance? The concept of habitual residence is not always an easy one to determine in an electronic commerce context and it is not necessarily a relevant one in such a context either. And if the payment of money cannot be the characteristic performance because it is a performance that applies to many types of contracts, does that not unduly and mechanically downgrade the importance of the law of the country of the party that pays for the goods or services?⁸⁰

It might be useful to give just a few examples of situations in which Article 4(5) might apply. Many of these reflect the criticisms of the presumption rule. A contract of barter is a good example of a situation where no single characteristic performance can be determined. Any contract that involves mutual obligations that surpass the level of the payment of money could potentially create similar problems. A closer connection with another country could primarily be found in a situation where the place of performance differs from the place of business of the party that is to effect the characteristic performance. The contract could in such a situation have a closer link with the country of the place of performance and this could trigger the application of Article 4(5). In certain circumstances such a closer connection could also be found in a situation where the party that is to effect the characteristic performance has a place of business in the country of the place of performance, whilst having its principal place of business in another country. Such a contract could be more closely connected with the country of the principal place of business.⁸¹ Whilst these contracts are not the most obvious examples of electronic commerce contracts, it is not possible to rule them out either.

2.1.3. Limitations on the Applicable Law

2.1.3.1. *Mandatory Rules*

It should also be mentioned that the applicability of the law of the contract is restricted by mandatory provisions of substantive law. Most of these mandatory provisions are found in tax and currency exchange laws and especially in competition law, in cases where industrial property licences are concerned. More generally, they also include all public order provisions.⁸² We will now look at the relevant provisions of the Rome Convention 1980 in more detail.

2.1.3.1.1. **The Relevant Provisions of the Rome Convention 1980**

The starting point of the Convention is the principle of contractual freedom. The parties are free to choose the applicable law or in the absence of such a choice by the parties the applicable law is determined in an objective way.⁸³

There are certain limitations on these principles though. In certain cases overriding or mandatory rules replace, or complement, the applicable law.

---

⁸⁰ For the various criticisms see Collins (1976) 25 I.C.L.Q. 35, at 47; d'Oliveira (1977) 25 Am. J. Comp. L. 303, at 326-328; Morse (1982) 2 Yb. Eur. L. 107, at 126-131.

⁸¹ See Dicey and Morris, *The Conflict of Laws*, Sweet & Maxwell (13th ed, 2000), at 1241.

⁸² G. Modiano *Le contrat de licence de brevet Droz* (1979) at 126.

⁸³ Arts 3 and 4; see Torremans, 25 (1994) IIC 390.

English law was not familiar with the concept of mandatory rules, as such, before they were introduced by the Convention⁸⁴, although similar results were reached in a number of cases.⁸⁵ Moreover, English law was familiar with the concept of an overriding English statute⁸⁶, which is effectively the same thing as a mandatory rule of the forum⁸⁷. Given that we are concerned here with an EC Convention our analysis will be comparative in nature, rather than focusing exclusively on English private international law.

2.1.3.1.1.1 Article 3(3)

Article 3(3) deals with the narrow case in which all relevant factors point to one country, but in which a foreign law (or forum) has been chosen. In this case the mandatory rules of that one country will apply and these are defined as the rules one cannot contract out of in a one hundred per cent domestic situation⁸⁸, or in other words "rules which cannot be derogated from by contract". This is a reference to the *ius cogens* ("imperative law") and a purely substantive issue is involved. This issue is being dealt with under the criteria of the substantive law, not those of private international law.⁸⁹

2.1.3.1.1.2 Article 5

Article 5 deals with consumer contracts that arise in three well defined sets of circumstances⁹⁰. In these cases the mandatory rules of the country of habitual residence of the consumer cannot be contracted out of, and apply in the absence of a choice of law by the parties.⁹¹ This article may be relevant to certain electronic commerce contracts. The focus of our attention should be on the provision that one of the circumstances involves specific publicity and/ or a specific invitation was made to the consumer in his country and he accepted there. In the discussion of the similarly worded provision on jurisdiction we have already pointed out that it may not always be possible, due to the nature of Internet contract to identify the place where the consumer accepted the offer. This remains a problem here, but a supplier would be unwise to rely too heavily on this issue to avoid the application of Article 5. The main issue here is whether a website constitutes specific publicity and/or a specific invitation made to the consumer in the latter's habitual residence. A fully interactive website through which the consumer can conclude a contract with the supplier no doubt comes within the scope of this concept if the consumer takes all the necessary steps in his habitual residence sitting in front of his computer. At the other end of the spectrum is a fully passive website, which

---

⁸⁴ Giuliano and Lagarde Report, [1980] OJ C282/1, at 27.

⁸⁵ *Ralli Bros v Cia Naviera Sota y Aznar* [1920] 2 KB 287, *Foster v Driscoll* [1929] 1 KB 470 and *Regazzoni v KC Sethia (1944) Ltd* [1956] 2 QB 490.

⁸⁶ See Cheshire and North, *Private International Law*, Butterworths (11th ed, 1987), pp. 466-471.

⁸⁷ See the discussion of Article 7(2) of the Convention below.

⁸⁸ See Cheshire and North, *Private International Law*, Butterworths (13th ed, 1999), at 576-577.

⁸⁹ de Boer, 54 (1990) *RabelsZ* 24, at 56.

⁹⁰ Briefly, these are: specific publicity and/ or a specific invitation was made to the consumer in his country and he accepted there; the other party or his agent received the consumer's order in that country; transborder shopping trips organised by the seller.

⁹¹ See Hartley in P.M. North (ed.), *Contract Conflicts* North Holland Publishing (1980), at 111 *et seq.*

does not qualify as there is no specific invitation and it is left to the consumer to make contact with the supplier by means that are not provided by the website (non-interactivity). In short we come back to the analysis that was made in the context of our discussion on jurisdiction and the reference to the US *Zippo* case. Suffice it to repeat here that from a supplier/trader's point of view this approach is not desirable. It creates uncertainty and on top of that it makes it likely that different 'consumer' laws will apply to different contracts concluded by the same supplier. This unnecessarily pushes up the risks and the costs. For further details we refer back to the relevant section on jurisdiction above, as the same comments apply here in a choice of law context.

2.1.3.1.1.3 Article 7

Up to now we have been concerned with mandatory rules as rules one cannot contract out of in a purely domestic situation and a purely domestic contract. Article 7 is radically different because it deals with mandatory rules of the forum or of any third state which are mandatory in an international sense. These rules also want to be applied in an international context.⁹² We are concerned here with substantive law rules which are intended to apply, regardless of the law applicable to the contract. In English law these were known as overriding statutes. It is on these rules that our analysis will focus.

Article 7(1) even gives the court a discretionary power to take into account mandatory rules of a foreign country with which the situation has a close connection. This may result in the application of the mandatory rules of the law of the State on the territory of which the obligations of the contract need to be performed. Some Contracting-States used their right to make a reservation which means article 7(1) will not be implemented by these countries. Nevertheless, if applicable Article 7(1) may impose restrictions on the application of the law chosen by the parties and from the point of view of the supplier of the goods or services this is an additional and unwelcome element of uncertainty, especially since the discretion involved makes the whole process less predictable and therefore this can be a costly risk that is hard to calculate, let alone rule out.

Article 7(2) deals with mandatory rules of the forum. These rules have to be taken into account as the provision does not give the judge any discretion. Article 7(2) states that: "Nothing in this Convention shall restrict the application of the rules of the law of the forum in a situation where they are mandatory irrespective of the law otherwise applicable to the contract". These rules to which Article 7 refers have been described as *règles d'application immédiate*⁹³. This means that they override the conflicts process. They are priority rules in the sense that if a certain situation arises, this leads to the

---

⁹² Cheshire and North, *Private International Law*, Butterworths (13th ed, 1999), at 579.

⁹³ By French and Belgian writers, see e.g. Lagarde [1991] *Revue Critique de Droit International Privé* 287.

application of the mandatory rule before recourse can be had to any normal conflicts rule.⁹⁴

These rules have also been called *lois de police*. Indeed, in the French version of the Convention this is the term used in the heading to Article 7. This name refers to their imperative character. They want to be applied in a certain situation irrespective of the conflict of law rules.⁹⁵ For example, competition law rules often want to be applied when effects of the allegedly anti-competitive conduct are felt within the jurisdiction. Competition law rules are indeed the traditional example of mandatory rules. Often this specific category is described as rules which are close to public law.

It may be added that the mandatory rules in Article 7(2) refer to overriding the choice of law. They even seem to override the mandatory rules determined by Articles 5 and 6.⁹⁶ Another important point is that it has to be "a situation" where rules are mandatory. Rules are only mandatory in certain situations.

2.1.3.1.2 How to identify a mandatory rule of the type referred to in Article 7(2)?

There does not seem to be a general rule or test to determine whether a rule is internationally mandatory. There are only some guiding principles to assist us.

Francescakis identifies those laws or rules whose application is necessary to safeguard the political, social and economic structures of a country (the forum for the purposes of Article 7(2)) as mandatory rules.⁹⁷

One should take into account the interests of the forum and the purpose of the rule, as these determine quite often whether or not a rule must be applied in an overriding way or not. De Winter, in a ground breaking work, suggested that we should identify the social aim of the legislation.⁹⁸ The purpose of certain harmonising rules could for example be to provide legal certainty.⁹⁹ The

---

⁹⁴ Ph. Francescakis, *La théorie du renvoi et les conflits de systèmes en droit international privé* Sirey (1958), especially at 11 et seq. and Francescakis, [1966] *Revue Critique de Droit International Privé* 1.

⁹⁵ R. Vander Elst, *Les Lois de polices et de sûreté* (1956); Loussouarn, "Cours général de droit international privé", (1973) *Receuil des Cours*, II, at 330-334.

⁹⁶ Rinze, [1995] *JBL* 412, at 429; contra: German Bundesgerichtshof, judgment of 26th October 1993, [1994] *NJW* 262, at 264.

⁹⁷ Francescakis, [1966-1969] *Travaux du Comité français de Droit international privé*, at 149 et seq.

⁹⁸ L.I Barmat de Winter, *De sociale functies der rechtsnormen als grondslag voor de oplossing van internationaal privaatrechtelijke wetsconflicten* Themis 1947, reprinted in Kisch, Dubbink, van Hoogstraaten, Kotting and Jesserun d'Oliveira (eds.), *Naar een sociaal IPR: Een keus uit het werk van L.I. de Winter* Kluwer (1979), at 3-52; de Winter, [1940] *WPNR* 245-249 (No. 3675) and 257-261 (No. 3676), reprinted in Kisch, Dubbink, van Hoogstraaten, Kotting and Jesserun d'Oliveira (eds.), *Naar een sociaal IPR: Een keus uit het werk van L.I. de Winter* Kluwer (1979), at 164-181 and de Winter, 11 (1964) *Ned. T. Int. R.* 329-365, reprinted in Kisch, Dubbink, van Hoogstraaten, Kotting and Jesserun d'Oliveira (eds.), *Naar een sociaal IPR: Een keus uit het werk van L.I. de Winter* Kluwer (1979), at 182-217.

⁹⁹ Rinze, [1995] *JBL* 412, at 428.

contracting parties need to be able to rely on contractual transactions and this may require the uniform application of certain legal rules in the forum.

Certain statutes indicate whether the rules contained in them are internationally mandatory in nature. This can be done by the inclusion of an express provision, such as the one in the English Employment Protection (Consolidation) Act 1978¹⁰⁰ which stated that what matters is that a person ordinarily works in the United Kingdom, whilst it is immaterial whether or not the law governing the contract is the law of a part of the United Kingdom or the provisions in the Employment Rights Act 1996 which replaced it¹⁰¹. It can also be done indirectly by indicating the statute's territorial scope, such as in the Emergency Powers (defence) Act 1939¹⁰². Anything that comes within the territorial scope of the Act is affected by its provisions in such a situation, even if English law does not govern the contract. This point might be particularly relevant in relation to electronic commerce, as national rules may for the territory of a certain State outlaw certain transactions, for example because they are objectionable on the basis of legal rules against racism, pornography etc. Elements of the recent litigation against Yahoo in France ¹⁰³come to mind even though the case was not based on contract. Most statutes contain no such indications and leave the decision to the courts. This decision is a complex issue and it would be desirable for new statutes to include express provisions on this.¹⁰⁴

The identification of a rule as being an internationally mandatory rule is not necessarily the end of the discussion though. Two further matters arise¹⁰⁵.

- In the pure Romanist civil law view *lois de police* are applied imperatively, without there being room for any other considerations. This would for example be so even if the case has no effects in the forum, while internal harmonisation was the only purpose underlying the rule which made it a mandatory rule. The fact that the aim of the rule is not affected has no impact on the operation of the mandatory rule.

- One could, however, also ask the question whether the purpose of the rule is furthered by its application in a particular case and only apply the mandatory rule of the forum if the answer to this question is in the affirmative. Thus, in the example given above the solution would be different and the mandatory rule would not be applied. This theory finds support in the Dutch *Alnati*

---

¹⁰⁰ Ss. 141 and 153(5).

¹⁰¹ See ss. 196 and 204(1), See Cheshire and North, *Private International Law*, Butterworths (13th ed, 1999), at 579.

¹⁰² *Ibid* at 501, see *Boissevain v Weil* [1949] 1 KB 482, [1949] 1 All ER 146, *affd* [1950] AC 327, [1950] 1 All ER 728.

¹⁰³ See the Yahoo France Actualités website for the Reuters report at <http://fr.news.yahoo.com/001120/2/qw17.html> and Financial Times, 21st November 2000, "Comment and Analysis: A Lost Connection".

¹⁰⁴ See Cheshire and North, *Private International Law*, Butterworths (13th ed, 1999), at 579-583.

¹⁰⁵ de Boer, 54 (1990) *RabelsZ* 24, at 58.

case¹⁰⁶ and in de Boer's writings.¹⁰⁷ It would give the forum a certain discretion even in Article 7(2) cases and corresponds perfectly with the negative wording of that article: "nothing in this Convention shall restrict".

2.1.3.2. *Public Policy and Ordre Public*

This negative principle is found in Article 16 of the Rome Convention 1980 and could be described as the negative other side of the mandatory rule coin. Its application does not change the applicable law or the choice of law rules. It is a general emergency clause which allows the forum not to apply in a particular case the applicable law because that application would create wholly unacceptable consequences from the point of view of the forum's principles of public policy. The applicable law itself in abstracto is not criticised. While there is no rule of the forum here which overrides the applicable law, the effect can be much the same. If the court finds the foreign rule unacceptable and turns its application down it will fall back on the law of the forum to solve the issue in front of it. There is no obvious reason to suggest that this 'emergency brake' type of provision is either not necessary or that it will cause particular difficulties due to its frequent application in relation to electronic commerce contracts.

2.1.3. Material and Formal Validity

The material validity of a contract (i.e. whether or not a valid contract was created) in relation to intellectual property rights is governed by the law that would have been applicable to the contract had it been presumed to be valid. Contracts in relation to electronic commerce are, in this respect, subject to the same general rule as other contracts. This rule is contained in Article 8 of the Rome Convention. Contracts in relation to electronic commerce are unlikely to give rise to specific problems on this point.

The issue of formal validity is now governed by Article 9 of the Rome Convention 1980. This article introduced in its paragraph 1 a rule involving the alternative application of the law of the place where the contract was concluded, and the law applicable to the contract. And Article 9(2) of the Convention specifies that, if the parties are in different countries while concluding the contract, the contract will present no formal validity problems if the law of the country where the contract is made is replaced either by the law applicable to the contract, as determined under the provisions of the Convention, or by the law of one of the countries in which the parties are at the time of the conclusion of the contract. This flexible system is intent on validating as many contracts as possible and should not create many difficulties for electronic commerce. First of all, electronic commerce contracts do not generally fall within those categories of contracts that national legislators subject to formalities in relation to their validity. Secondly, the parties can easily make sure that the contract is valid as far as formalities are concerned by observing the formal requirements of the applicable law. This law

---

¹⁰⁶ *Almati* judgment of the Hoge Raad (Dutch Supreme Court) of 13th May 1966, [1967] Ned. Jur. 16 (No. 3); see also the discussion in Schultsz, 47 (1983) *RabelsZ* 267, at 273-277.

¹⁰⁷ de Boer, 54 (1990) *RabelsZ* 24.

can be chosen by the parties, which makes the system certain, predictable and cost and risk effective. The alternative options are often less helpful in an electronic commerce context as they refer to the place where the parties were when they concluded the contract. It may not always be easy or possible to determine these location in the context of an electronic commerce contract.

Overall, the Rome Convention provides a workable and flexible framework for choice of law in the context of electronic commerce. The main advantage for electronic commerce traders is that they are free to choose the applicable law. They must be encouraged strongly to use this opportunity, as it will benefit all parties to the transaction.

2.2 Non-Contractual Issues

It is clear though that even in the context of electronic commerce not all matters are contractual. Other rules will apply to those non-contractual issues. A full discussion of these matters would lead to far, but I will try to focus on some aspects in relation to copyright because copyright is another hot topic in relation to the Internet and electronic commerce.

Once granted copyright can be the subject of commercial transactions, but the stage in which a copyright is created is clearly not contractual.

Let me take the United Kingdom as an example. The Copyright, Designs and Patents Act 1988 does not contain any detailed guidance on the issue of the applicable law. However, the creation of copyright leads to an exclusive right that restricts competition. It would therefore seem to follow that the UK's public policy dictates that the creation of a copyright that will be exercisable in the UK will be governed by the provisions of the Copyright, Designs and Patents Act 1988. Protection will be sought in the UK; therefore, the 1988 Act should apply as the law of the protecting country.

The Berne Convention also seems to lead to the application of the law of the protecting country¹⁰⁸ to issues related to the creation of copyright, as these issues form part of the non-contractual "property" category¹⁰⁹ and this is the

---

¹⁰⁸. Holleaux has argued that the French Cour de Cassation decided, in a case where he was the judge-rapporteur, that the existence, creation and scope of copyright in France was governed by French law, as the law of the protecting country. See Judgment of 22nd December of the French Cour de Cassation, *Société Fox-Europa v Société Le Chant du Monde*, (1960) 28 RIDA 120, annotated by Holleaux at p 121 *et seq.* The very short text of the Judgment mentioned the fact that the composers whose music had been used in a film also enjoyed copyright protection in the USSR, the country of origin. This gave rise to the argument that the law of the country of origin was the applicable law, while the law of the protecting country was only concerned with the enforcement of the rights that had been granted by the law of the country of origin. See e.g. Desbois, "Les Droits d'Auteur et le Droit International Privé Français", in *Festschrift G.S. Marikadis*, Athens (1966), p.29 *et seq.*, at 34. The Berne Convention did not apply in this case.

¹⁰⁹. Issues such as whether copyright exists and what its content is in each case are governed by the law of the country where the copyright work is exploited, see Siehr's argument in 108 (1988) UFITA 9, at 18 and the reference to Art 34 para 1 of the Austrian Private International

easiest way to bring the national treatment obligation into practice¹¹⁰. Which issues, though, are related to the creation of copyright?¹¹¹

Rules on the types of works that will be protected are a first example of rules that relate to the creation of copyright. Article 2 Berne Convention restricts itself to stating the principle that "literary and artistic works", which include "every production in the literary, scientific and artistic domain", will be protected and article 2bis allows for certain limitations without obliging Member-States to introduce them. The precise definition of the types of works that will be protected and the decision whether or not to introduce any limitation is left to the Member-States and their domestic legislation.¹¹²

Once copyright has been created it is important to know what the content of the exclusive right will be. How far will the protection and the restriction of competition extend? Logically speaking this issue is inextricably linked with the decision to grant copyright, as it determines what exactly is being granted. The issue should therefore be decided under the same applicable law. The law of the protecting country should apply.¹¹³ The law of the place where the right is used has to decide whether the right exists and what its content is¹¹⁴.

Restrictions placed on the exclusive right modify the content of the latter. So, if all issues relating to the content of the exclusive right granted by copyright are to be governed by the law of the protecting country, exceptions to the rights granted to the copyright holder form the next issue in this category. The precise scope of the rights granted is, indeed, only to be determined when these exceptions are also taken into account. For example, the rightholder's exclusive right to make copies of the work is restricted by the exceptional right of the user to make a copy for personal use. Further exceptions might exist for

---

Law Statute : "The creation, content and extinction of rights in intangible property shall be judged according to the law of the state in which an act of use or violation occurs."

¹¹⁰ See J.J. Fawcett and P. Torremans, *Intellectual Property and Private International Law*, Clarendon Press (1998), chapter 9.

¹¹¹ See E. Ulmer, *Intellectual Property Rights and the Conflict of Laws*, Kluwer & Commission of the European Communities (1978), at 34-35.

¹¹² Compare in this respect Art 2(1) Berne Convention and ss. 1-5B Copyright, Designs and Patents Act 1988.

¹¹³ See *Novello & Co LD v Hinrichsen Edition LD and Another* [1951] 1 Ch 595 and see also Art 34 para 1 of the Austrian Private International Law Statute, n 9 above, that contains the same rule and Schack 108 (1988) UFITA 51.

¹¹⁴ See Walter (1976) 89 RIDA 45, at 51 and, for an example, see the Judgment of 1st March 1989 of the Arrondissementsrechtbank (Dutch court of first instance) in Leewarden, *United Feature Syndicate Inc v Van der Meulen Sneek BV*, [1990] Bijblad Indutriële Eigendom 329, the scope of copyright in the Garfield dolls in the Netherlands was determined by Dutch law (law of the protecting country), rather than under US law. See also *Itar-Tass Russian News Agency; Itar-Tass USA and Fromer & Associates, Inc (Plaintiffs-Counter-Defendants-Appellees), Argumenty I Fakty; Moskowskie Novosti Komsomol-Skaya Pravda; Union of Journalists of Russia; Ekho Planety; Megapolis Express; Balagan Israeli Comic Magazine; Moskowsky Komsomolets; AR Publishing Co., Inc and Yevgen I. Fromer (Plaintiffs-Appellees) v Russian Kurier, Inc (Defendant-Counter-Claimant-Appellant) and Oleg Pogrebnoy (Defendant-Appellant)* 153 F.3d82, 47 USPQ 2D 1810 (2nd Cir. 1998).

reporting current events, research and private study, etc.¹¹⁵ The same exceptions obviously also play a role as defences against copyright infringement. And civil remedies are a further issue in this category, as they naturally go together with infringement.

The issue of the termination of copyright is important because the Berne Convention only sets a minimum term of protection of life of the author plus 50 years.¹¹⁶ Member-States are free to introduce longer terms of protection into their legislation. The European Union countries have used this flexibility to introduce a 70 years after the death of the author term of protection as a general rule, although other shorter terms of protection apply to some categories of works.¹¹⁷ The Copyright, Designs and Patents Act 1988¹¹⁸ has introduced the 70 year after the death of the author term for literary, dramatic, musical and artistic works¹¹⁹ and, for example, for films,¹²⁰ whilst a 50 year term from release¹²¹ or broadcast applies to sound recordings¹²² and broadcasts¹²³ respectively. The term of protection could thus be different depending on which law is applicable.

The question of which law should be applicable to the issue of the termination of copyright becomes easier to answer when it is considered that what is really involved is the term of copyright and that the question can be reformulated as meaning: for how long is the exclusive right created? Looking at it this way, it seems logical to opt for the same applicable law as the one that is applicable to the creation issues. The law of the protecting country will therefore govern the duration and the termination of the right¹²⁴. This solution also fits in well with the public policy idea that the country that authorises a restriction on competition may only wish to do so if its legislation can also determine the length in time of the restriction.

A final point for discussion here is that of the transferability of copyright. We are not concerned here with the actual transfer of the right. Before a transfer of a right enters the picture, there is a preliminary issue which needs to be addressed. This is the issue of whether the right can be transferred in the first place. Does the issue of the scope of the right which is granted also include the issue of whether the rightholder is able to transfer the right to another party? Once more the statutory provisions remain silent on this point. This transferability issue is linked with the grant of the right, rather

---

¹¹⁵. For a full catalogue of these exceptions under UK law see Chapter 3 (ss. 28-76) Copyright, Designs and Patents Act 1988.

¹¹⁶. Art 7(1) Berne Convention.

¹¹⁷. In general see EC Council Directive 93/98/EEC of 29 October 1993 harmonising the term of protection of copyright and certain related rights, [1993] OJ L 290/9.

¹¹⁸. Ss. 12 to 15 Copyright, Designs and Patents Act 1988.

¹¹⁹. S. 12(2) Copyright, Designs and Patents Act 1988.

¹²⁰. S. 13B(2) Copyright, Designs and Patents Act 1988.

¹²¹. Or from the end of the calendar year in which the recording was made if the recording was not released during that period, see S. 13A(2)(a) Copyright, Designs and Patents Act 1988.

¹²². S. 13A(2) Copyright, Designs and Patents Act 1988.

¹²³. S.14(2) Copyright, Designs and Patents Act 1988.

¹²⁴. See also Art 34 para 1 of the Austrian Private International Law Statute, n 9 above, which contains the same rule; Ulmer [1983] GRUR Int 109.

than with the transfer of the right by means of a contract. Transferability and assignability are closely linked to the issue of what can be assigned, for example pecuniary rights and moral rights or pecuniary rights only, and with the scope of the right¹²⁵. It would clearly not be desirable to apply the law of the contract to it and allow the parties to choose a law which allows the transfer of the right at their convenience. It is therefore submitted that the issue of transferability should be governed by the law which governs the creation and the scope of the right.¹²⁶ The choice of law rule should thus result in the application of the law of the protecting country.

None of these issues are contractual in nature, but they may still be of vital importance to anyone who wishes to exploit works that are potentially subject to copyright protection¹²⁷ on the Internet.

3. Conclusion

This paper has highlighted some of the difficult issues that arise in the context of electronic commerce. Substantive law has of course an enormous role to play, but it is submitted that private international law has a unique role to play too to address the problems that arise from the borderless nature of the Internet. The existing set of private international law rules can be used to provide electronic commerce participants with a forum in which to litigate their cases and with a set of rules to determine the applicable law. None of these rules were drafted with the Internet and electronic commerce in mind and they are therefore far from perfect. It is nevertheless submitted that they provide a workable framework. That framework will need to be improved further in the near future. The recent initiatives at the level of the European Union show the way forward in this respect, but at some stage the second best solution, which private international law is by definition, may have to be abandoned in favour of the first best solution, i.e. the full harmonisation of substantive law on a certain point.

Prof Dr Paul L.C. Torremans
Universiteit Gent and

Professor of Business Law and Director of the Centre for Business Law and
Practice, Department of Law, University of Leeds

---

¹²⁵ De Boer [1977] WPNR Nr 5412 p 674, at 707.

¹²⁶ See Dicey and Morris, *The Conflict of Laws*, Sweet & Maxwell (13th ed., 2000), Rule 1120, at 934 and see *Campbell Connelly & Co Ltd v Noble* [1963] 1 WLR 252, at 255 and *Anne Bragance v Olivier Orban and Michel de Grèce*, Cour d'Appel de Paris, (1989) 142 RIDA 301.

¹²⁷ For further details see Torremans, "The Law Applicable to Copyright: Which Rights are Created and Who Owns Them?" (2001) RIDA (April issue, in press).

Patrick WAUTELET. Droit international privé belge, développements depuis 1996

1. Doctrine

A. Chroniques de jurisprudence

* en général :

H. VAN HOUTTE, "Kroniek van het internationaal privaatrecht (1989-1995)", *Rechtskundig Weekblad*, 1996, 273-282.; également paru in : *IPRax*, 1997, 192 - 200 (en allemand).

J. ERAUW, M. CLAEYS, K. LAMBEIN, K. ROOX et J. VERHELLEN., "Internationaal privaatrecht en nationaliteitsrecht. Overzicht van rechtspraak (1993-1998)", *Tijdschrift voor Privaatrecht*, 1998, 1369-1539 (Fait suite à : J. ERAUW, M. CLAEYS, F. BOUCKAERT, K. LAMBEIN et B. WYLLEMAN, "Internationaal privaatrecht en nationaliteitsrecht. Overzicht van rechtspraak (1985-1992)", *Tijdschrift voor Privaatrecht*, 1993, 513-669 et à : J. ERAUW, F. BOUCKAERT, L. DE FOER et M. RYON, "Internationaal privaatrecht. Overzicht van rechtspraak (1965-1984)", *Tijdschrift voor Privaatrecht*, 1984, 1329-1499).

N. WATTÉ, L. BARNICH, J. INGBER, V. MARQUETTE, A. NUYTS et R. PRIOUX, "Chronique de jurisprudence belge (1988-1994)", *Journal de droit international*, 1996, 151-199 et 417-449 (fait suite à N. WATTÉ et R. ABRAHAM, *Journal de droit international*, 1989, 721-770).

* droit familial international

M. FALLON, "Une chronique anticipée du droit international privé de la famille (1980-2000)", *Revue trimestrielle de droit familial*, 1992, 475-494 (Fait suite à : M. FALLON, "Chronique de jurisprudence. Les conflits de lois relatifs à la personne et aux relations familiales (1980-87)", *Revue trimestrielle de droit familial*, 1988, 193-246 et à B. HANOTIAU, "Examen de jurisprudence - Droit international privé. Les personnes et les relations familiales (1974-1979)", *Revue trimestrielle de droit familial*, 1980, 237-262).

M. LIÉNARD-LIGNY, "Jurisprudence belge de droit international privé - Nationalité et relations familiales 1990-1994 - Choix de décisions", *Revue belge de droit international*, 1995, 694-730.

S. SAROLÉA, "Chronique de jurisprudence. Les conflits de lois relatifs à la personne et aux relations familiales (1988-1996)", *Revue trimestrielle de droit familial*, 1997, 5-79.

* obligations contractuelles et délictuelles

M. FALLON et S. FRANCO, "Les conflits de lois en matière d'obligations contractuelles et non contractuelles (1986-1997)", *Journal des tribunaux*, 1998, 683-700.

* conflits de juridictions

.H. BORN, M. FALLON et J.-L. VAN BOXSTAEL, *Droit judiciaire international. Chronique de jurisprudence (1991-1998)*, Dossiers du Journal des Tribunaux N° 28, Larcier, Bruxelles, 2001, 650 p. (fait suite à M. FALLON et H. BORN, "Chronique de jurisprudence. Droit judiciaire international (1978-1982)", *Journal des Tribunaux*, 1983, 181-188, 197-225 et 229-235; ID., "Chronique de jurisprudence. Droit judiciaire international (1983-1985)", *Journal des Tribunaux*, 1987, 457-463, 473-485 et 493-499 et "Chronique de jurisprudence. Droit judiciaire international (1986-1990)", *Journal des Tribunaux*, 1992, 401-422 et 425-439).

B. Thèses de doctorat

* Publiées

L. BARNICH, *Les actes juridiques en droit international privé. Essai de méthode*, Collection de la Faculté de Droit de l'Université Libre de Bruxelles, Bruxelles, Bruylant, 2001, 419 p.

N. COIPEL-CORDONNIER, *Les conventions d'arbitrage et d'élection de for en droit international privé*, Bibliothèque de droit privé t. 314, L.G.D.J., Paris, 1999, 431 p.

J. MEEUSEN, *Nationalisme en internationalisme in het internationaal privaatrecht. Een analyse van het Belgische conflictenrecht*, Anvers, Intersentia, 1997, 563 p. (et le résumé : J. MEEUSEN, "De invloed van 'selectief nationalisme' in het Belgische conflictenrecht : analyse en evaluatie", *Tijdschrift voor Privaatrecht*, 1997, 1399-1465).

V. VAN DEN EECKHOUT, *Huwelijk en echtscheiding in het Belgische conflictenrecht*, Anvers, Intersentia, 1998, 340 p. (et le résumé : V. VAN DEN EECKHOUT, "De wet toepasselijk op het huwelijk en de huwelijksontbinding van nationaliteitsgemengde partners. De impulsen van confrontatie van het ipr met 'gemengde'partnerverhoudingen voor de ontwikkeling van het conflictenrecht", *Jura Falconis*, 1997, 449-480).

* En cours de publication

P.-E. PARTSCH, *Le droit communautaire et le rapprochement des droits internationaux privés des Etats membres : aspects institutionnels, Les conventions intracommunautaires de droit international privé et leur avenir après les traités d'Amsterdam et de Nice*, Thèse dactyl. Liège/Strasbourg, 2001.

M. PERTEGÁS SENDER, *Cross-Border enforcement of patent rights : an analysis of the interface between intellectual property rights and private international law*, Thèse Leuven, 2000, 507 p. (paraîtra en 2002 par les soins de l'Oxford University Press, dans la collection Monographs in Private International Law).

J.-L. VAN BOXSTAEL, *L'argent des dictateurs : sur la compétence internationale de l'Etat en matière de droit public*, Thèse dactyl., Louvain-la-Neuve, 1999.

C. Recueils de textes

J. ERAUW et C. ROMMELAERE, *Bronnen van internationaal privaatrecht*, 4ème éd., Anvers, Kluwer, 2001, 350 p. (la 3ème édition, avec la collaboration de J. VERHELLEN et M. CLAEYS, était parue en 1997 et comptait encore 935 p. Dorénavant, une grande partie des sources documentaires est disponible on line, à l'adresse : [www.ipr.be] et sur le site 'miroir' : [www.internationaalprivaatrecht.be]).

J. ERAUW et N. WATTÉ, *Les sources du droit international privé belge et communautaire*, Maklu-Bruylant, Anvers-Bruxelles, 1993, 770 p.

N. WATTÉ et A. NUYTS, *Les arrêts de la Cour de Justice sur l'interprétation de la Convention de Bruxelles. Compétence internationale et effets des jugements en Europe. Avec sources bibliographiques*, Kluwer, Diegem, 1998, 444 p.

D. Traités et ouvrages généraux

A. HEYVAERT, *Belgisch internationaal privaatrecht. Een inleiding*, 3ème éd., Gand, Mys & Breesch, 2001, 356 p. (2ème éd., 1999, 270 p.)

Une réédition du traité des Professeurs Rigaux et Fallon est en préparation. Le premier volume, consacré à la théorie générale, a déjà fait l'objet d'une refonte qui est disponible sous forme de syllabus pour les étudiants de Louvain-la-Neuve.

On signalera également la parution d'un ouvrage destiné avant tout aux praticiens et aux étudiants : I. D'HAEYER, *Belgisch internationaal privaatrecht*, Série A.J.T. Memo's n° 1, 2ème éd., Gand, Mys en Breesch, 1998, 111 p (la première édition date de 1992) ainsi que d'un dictionnaire du droit international privé : G. BELIARD, E RIQUEUR et X. WANG, *Glossaire de droit international privé*, Bruxelles, Bruylant, 1992, 289 p.

E. Monographies et ouvrages collectifs

M. FALLON, "Les conflits de lois et de juridictions dans un espace économique intégré. L'expérience de la Communauté européenne", *Recueil des cours*, 1995, t. 253, 9-282.

FÉDÉRATION ROYALE DES NOTAIRES DE BELGIQUE (éd.), *Les relations contractuelles internationales. Le rôle du notaire*, Anvers, Maklu, 1995, 765 p.

R. FENTIMAN, N. WATTÉ, A. NUYTS et H. TAGARAS (éds.), *L'espace judiciaire européen en matières civile et commerciale*, Bruxelles, Bruylant, 1999, 350 p.

M.-C. FOBLETS (éd.), *Marokkanse migrantenvrouwen in gezinsgeschillen : wat zijn passende juridische oplossingen?*, Anvers, Maklu, 1998, 476 p.

M. LIÉNARD-LIGNY, "Le divorce international - Conflits de lois, conflits de juridictions", in *Répertoire notarial*, Tome XVIII, Livre IV, Bruxelles, Larcier, 1998, 161 p.

H. VAN HOUTTE et M. PERTEGÁS SENDER (éds.), *Europese ipr-verdragen*, Leuven, Acco, 1997, 410 p.

- H. VAN HOUTTE et M. PERTEGÁS SENDER (éds.), *Het nieuwe Europese IPR : van verdrag naar verordening*, Anvers, Intersentia, 2001, 303 p.
- H. VAN HOUTTE, J. ERAUW et P. WAUTELET (éds.), *Het Weens Koopverdrag*, Anvers, Intersentia, 1997, 377 p.
- M. VERWILGHEN, “Les conflits de nationalité (apatridie et double nationalité)”, *Recueil des cours*, 1999, tome 277, 9-480.
- M. VERWILGHEN, J.-Y. CARLIER et C. DEBROUX (éds.), *L'adoption internationale en droit belge*, Travaux de la Faculté de droit de l'UCL, Bruxelles, Bruylant, 1991, 216 p.
- N. WATTÉ, “Les successions internationales. Conflits de lois, conflits de juridictions”, in *Répertoire notarial*, Tome XV, livre XIV-3, Bruxelles, Larcier, 1992, 243 p.
- N. WATTÉ, “Les conflits de lois en matière de régime matrimoniaux”, in *Répertoire notarial*, Tome XV, Lire XIV, Bruxelles, Larcier, 1997, 172 p. (la précédente édition datait de 1982 et comptait 95 p.)

F. Articles et notes de jurisprudence

* Introduction générale

- J. ERAUW, “Private International Law”, in *Introduction to Belgian Law*, H. BOCKEN et W. DE BONDT (éds.), Bruxelles/La Haye, Bruylant/Kluwer Law International, 2001, 420-464.
- J. ERAUW, “Een terugblik naar het Belgische ipr bij de uitgang van de 20 ste eeuw”, *Tijdschrift voor Privaatrecht*, 2001, 55-67.
- J. MEEUSEN, “Actualia internationaal privaatrecht : conflictenrecht”, in *CBR Jaarboek 1997-98*, Anvers, Maklu, 1999, 612-660.

* Théorie générale du droit international privé

- L. DOCQUIR, “Le droit international privé à l'épreuve de la Convention européenne des droits de l'homme”, *Annales de droit de Louvain*, 1999, 473-522.
- M. FALLON et J. MEEUSEN, “Rapport belge”, in *Private International Law at the End of the 20th Century. Progress or Regress?*, S. SYMEONIDES (éd.), La Haye, Kluwer Law International, 1999.
- M. HYLAND, “Private International Law, Redundant or Recyclable in the Information Age?”, in *A decade of research at the crossroads of law and ICT*, J. DUMORTIER (éd.), Bruxelles, Larcier, 2001, 127-143.
- F. RIGAUX, “Droit constitutionnel et droit international privé”, *Mélanges en hommage à M. Waelbroeck*, Bruxelles, Bruylant, 1999, 111-137.
- J.-L. VAN BOXSTAEL, “Constitution et conflits de lois”, *Revue belge de droit international*, 1994, 184-209.

V. VAN DEN EECKHOUT, "De wisselwerking tussen materieel recht en internationaal privaatrecht : eenrichtings- of tweerichtingsverkeer?", *Rechtskundig Weekblad*, 1999, 1249-1265.

V. VAN DEN EECKHOUT, "Het schurend scharnietje - Internationaal privaatrecht als draaischijf van de rechtspositie van vreemdelingen", *Rechtskundig Weekblad*, 1995, 33-40.

H. VAN HOUTTE, "Het mensbeeld achter het IPR", in *Mens en Recht. Essays tussen rechtstheorie en rechtspraktijk. Liber Amicorum J. M. Broeckman*, F. FLEERACKERS (éd.), Leuven, Peeters, 1997, 413-420.

* Application du droit étranger

L. BARNICH, "L'arrêt de la Cour de Cassation du 7 décembre 1989 et la condition procédurale du droit étranger", note sous Cass. 7 décembre 1989, *Revue de droit commercial belge*, 1991, 407-417.

H. BOULARBAH, "L'élément d'extranéité parmi les faits générateurs de la demande et la règle de conflit comme règle de droit", in *De respectieve rol van rechter en partij in het burgerlijk geding*, J. LINSMEAU et M. STORME (éds.), Bruxelles/Diegem, Bruylant/Kluwer Rechtswetenschappen België, 1999, 271-287.

M. FALLON, "L'application du droit étranger en Belgique", *Revue critique de droit international privé*, 1996, 307-314.

* Ordre public

M. EKELMANS, "L'ordre public et les lois prohibitives", in *L'ordre public. Concept et applications*, Collection de la Faculté de Droit de l'ULB, Bruxelles, Bruylant, 1995, 257-281 et du même dans le même ouvrage : "L'ordre public international et ses effets atténués", 283-303.

H. VAN HOUTTE, "De internationalisatie van de openbare orde", in *Liber amicorum Walter van Gerven*, H. COUSY et al. (éds.), Deurne, Kluwer, 2000, 167-178

W. WAUTERS et K. LAMBEIN-WAUTERS, "De exceptie van de internationale openbare orde (I.O.O.). Enkele toepassingen in het I.P.R.", *Tijdschrift voor Gentse Rechtspraak*, 1995, 131-136.

* Lois de police

M. FALLON, "Les lois de police étrangères face au juge", *Journal des Tribunaux*, 2001, 532-535.

M. FALLON, "Lois de police et conflits de lois en droit communautaire", *Revue critique de droit international privé*, 2000, 728-737.

A. NUYTS, "L'application des lois de police dans l'espace (réflexions au départ du droit belge de la distribution commerciale et du droit

communautaire)”, *Revue critique de droit international privé*, 1999, 31-74 et 245-265.

R. PRIoux, “L’incidence des lois de police sur les contrats économiques internationaux”, *Revue de Droit de l’U.L.B.*, 1994, 129-157.

C. ROMMELAERE, “De tussenkomst van bepalingen van bijzonder dwingend vreemd recht”, note sous Mons, 2 novembre 2000, *Revue de droit commercial belge*, 2001, 621-626.

* Nationalité comme facteur de rattachement

H. BOULARBAH, “Conflits de lois et de nationalités en matière de vente d’un immeuble appartenant à un mineur”, note sous Civ. Bruxelles, 28 février 2001, *Journal des Tribunaux*, 2001, 551-553.

M.-C. FOGLETS, “L’approche fonctionnelle du conflit de nationalités ou la survivance d’un statut étranger en la personne de naturalisé binationaux”, note sous Civ. Bruxelles, 9 avril 1997, *Revue du droit des étrangers*, 1997, 265-262

M. VERWILGHEN et E. POPA-TUDORAN, “Nationalité, multipatridie et apatridie des mineurs”, *Revue du droit des étrangers*, 1994, 49-68.

S. SAROLÉA, “L’apatride : du point de vue interétatique au droit de la personne”, *Revue du droit des étrangers*, 1998, 183-211.

J. VERHELLEN, “Dubbele nationaliteit en het onderzoek naar de effectieve nationaliteit”, note sous Justice de Paix d’Anvers, 9 octobre 1997, *Rechtskundig Weekblad*, 1997, 1397-1400.

* Conflit transitoire et conflit mobile

N. COIPEL, “Conflit transitoire international, régime matrimonial légal et conflit mobile”, note sous Cass., 9 septembre 1993, *Revue trimestrielle de droit familial*, 1994, 480-493.

W. WAUTERS et K. LAMBEIN-WAUTERS, “Enkele beschouwingen i.v.m. het intertemporeel conflictenrecht en het conflit mobile in het internationaal huwelijksvermogensrecht”, note sous Gand, 26 mai 1994, *Tijdschrift voor Notarissen*, 1995, 564-567.

* Droit international privé et société multiculturelle

L. CHRISTIANS, “Les droits religieux devant les juridictions belges”, in *Religion in Comparative Law at the Dawn of the 21st Century*, E. CAPARROS et L. CHRISTIANS (éds.), Bruxelles, Bruylant, 2000, 195-231.

M.-C. FOGLETS, “De vermenigvuldiging van buitenlandse familierechtsstelsels in België. Rechtsontwikkeling zonder richtsnoer?”, in *Recht en verdragzaamheid in de multiculturele samenleving*, Bijdragen van het Centrum Grondslagen van het Recht UFSIA, Anvers, Maklu, 1993, 189-212.

M.-C. FOGLETS, “Remaniement de quelques dispositions-clés du code de statut personnel et des successions marocain relatives à la position matrimonial de l’épouse. Des modifications génératrices d’une pacification des relations internationales privées?”, *Revue du droit des étrangers*, 1994, 125-135 (également paru in : “De recente herziening van de Marokkaanse

familiewetgeving. Nieuwe perspectieven voor het conflictenrecht”, *Tijdschrift voor Vreemdelingenrecht*, 1994, 171-178).

M.-C. FOGLETS, “Gradaties van juridische tolerantie ten aanzien van moslimgemeenschappen in België : een kritische ontleding”, in *Tolerantie getolereerd? Islamitische en Westerse opvattingen*, R. DOOM (éd.), Gand, Mys en Breesch, 1996, 133-145.

M.-C. FOGLETS, “La famille musulmane au croisement des cultures juridiques. La question épineuse du rattachement juridique de relations familiales impliquant un ou plusieurs Musulmans. Exposé introductif au moyen d’illustrations concrètes empruntées à la jurisprudence”, in *Facettes de l’islam belge*, F. DASSETTO (éd.), Bruxelles, Academia Bruylant, 1997, 227-237.

M.-C. FOGLETS, “Enkele concrete voorstellen ter versteviging van de gezinspositie van Marokkaanse migrantenvrouwen in België: huwelijk en echtscheiding”, in *Marokkaanse migrantenvrouwen in gezinsgeschillen : wat zijn passende juridische oplossingen?*, M.-C. FOGLETS (éd.), Anvers, Maklu, 1998, 215-295 et dans le même ouvrage “Introduction”, pp. 23-57.

M.-C. FOGLETS, “Conflits conjugaux et immigration. Libérer la femme marocaine musulmane malgré elle?”, *Annales de droit de Louvain*, 1999, 45-68.

M.-C. FOGLETS “Migrant Women caught between Islamic Family Law and Women’s Rights. The Search for the Appropriate ‘Connecting Factor’ in International Family Law”, *Maastricht Journal*, 2000, 11-34.

M.-C. FOGLETS, “Plurinationnalité et statut personnel. Autoriser les mariages par procuration engageant des ressortissants belges”, note sous Bruxelles 16 mars 2000, *Revue trimestrielle de droit familial*, 2001, 286-294.

A. HEYVAERT, “De gezinsrechtelijke situatie van Marokkanen met vast verblijf in België”, in *Migratie- en migrantenrecht. Recente ontwikkelingen*, B. HUBEAU et al (éds.), Brugge, Die Keure, 1995, 287-337.

M. VERWILGHEN, “Les problèmes juridiques soulevés par l’immigration musulmane”, in *Le statut personnel des musulmans. Droit comparé et droit international privé*, Travaux de la Faculté de droit de l’UCL, Bruxelles, Bruylant, 1992, 21-33.

* Droit de la famille en général

J. ERAUW, “Tendenzen in het recht van grensoverschrijdenden personen en families”, in *Gezin en recht in een postmoderne samenleving: twintig jaar post-universitaire cyclus Willy Delva (1973-1993)*, M. STORME et al. (éds.), Gand, Mys en Breesch, 1994, 105-119.

* Filiation, tutelle et mineurs

H. BOULARBAH, “Conflits de lois et de nationalités en matière de vente d’un immeuble appartenant à un mineur”, note sous Civ. Bruxelles, 28 février 2001, *Journal des Tribunaux*, 2001, 551-553.

C. DE BUSSCHERE, “Inrichting van de voogdij over een Belgische minderjarige met gewoon verblijf in het Groothertogdom Luxemburg”, *Tijdschrift voor Notarissen*, 2000, 55-56.

S. DELVAL, "La Convention de New York : un fondement à l'intervention volontaire des mineurs?", note sous Liège, 16 avril 2000, *Actualités du droit*, 2001, 353-362.

M. FALLON, "La filiation internationale : problèmes nouveaux, solutions nouvelles?", in *Relations familiales internationales*, M. VERWILGHEN et R. DE VALKENEER (éds.), Bruxelles, Bruylant, 1994, 87-131.

A. NUYTS, "L'action en contestation de maternité en droit international privé : recherche du contenu de la loi étrangère et ordre public national", *Jurisprudence de Liège, Mons et Bruxelles*, 1993, 1211-1217.

A. NUYTS, "Filiation internationale : l'incidence de la loi du 31 mars 1987 sur la pratique des cours et tribunaux", in *10 années d'application du nouveau droit de la filiation*, Actes du colloque organisé par la Conférence libre du Jeune Barreau de Liège et l'Unité de droit familial du Centre de Droit privé de la Faculté de Droit de l'ULB, Jeune Barreau de Liège, Liège, 1997, 411-467

S. SAROLÉA, "L'ordre public international et la convention européenne des droits de l'homme en matière de filiation", *Revue trimestrielle de droit familial*, 1996, 141-163.

V. VAN DEN EECKHOUT, "Navigeren doorheen Belgische, internationaal privaatrechtelijke en Marokkaanse kanalen : sturing van huwelijkse vaderlijke afstamming", *Journal des juges de paix*, 1997, 16-49.

W. WAUTERS et K. LAMBEIN-WAUTERS, "De toepasselijke wet inzake de betwisting van vaderschap en de rem van de Belgische internationale openbare orde", note sous Tirb. Gand, 10 février 1994, *Algemeen Juridisch Tijdschrift*, 1994-95, 361-363.

* Adoption

M. PERTEGÁS SENDER, "L'intérêt de l'enfant dans l'adoption internationale", *Revue générale de droit civil belge*, 1995, 278-283.

M. VERWILGHEN, "Le renouveau de l'adoption internationale", in *Relations familiales internationales*, M. VERWILGHEN et R. DE VALKENEER (eds.), Bruxelles, Bruylant, 1993, 133-190.

* Mariage

M.-C. FOBLETS et G. FRANSSSENS, "L'établissement et la validité du lien conjugal entre époux d'une même nationalité étrangère ou de nationalité différente. Les grands principes et leur application en droit international privé belge, illustrés au moyen de la jurisprudence", *Revue du droit des étrangers*, 1997, 705-720.

K. JANSEGGERS, "Vijftien jaar rechtspraak over internationale huwelijken", disponible sur [www.internationaalprivaatrecht.com]

S. SAROLÉA, "Le mariage simulé en droit international privé", *Revue trimestrielle de droit familial*, 1995, 9-30.

W. WAUTERS et K. LAMBEIN-WAUTERS, "De geldigheid van het huwelijk in het IPR", note sous Cass., 23 février 1995, *Recente Cassatie*, 1995, 228-229.

* Divorce et contentieux conjugal

C. DE BUSSCHERE, "De echtscheiding op grond van feitelijke scheiding tussen twee vreemdelingen in het Belgische internationaal privaatrecht", *Echtscheidingsjournaal*, 1998, 58-60.

S. FRANCO, "Le divorce par consentement mutuel d'italiens en Belgique : une problématique en mutation", note sous Civ. Liège, 21 décembre 1995, *Revue régionale de droit*, 1997, 115-129.

K. JANSEGGERS et J. VERHELLEN, "Nietigverklaring van het huwelijk wegens bigamie en ipr", note sous Bruxelles, 6 mars 2001, *Echtscheidingsjournaal*, 2001, 141-144.

M. LIÉNARD-LIGNY, "Le droit irlandais s'oppose-t-il à l'admissibilité en Belgique du divorce de ses nationaux?", *Jurisprudence de Liège, Mons et Bruxelles*, 1995, 518-520.

M. LIÉNARD-LIGNY et J. INGBER, "Le divorce par consentement mutuel d'époux étrangers domiciliés en Belgique", *Div. Act.*, 1996, 85-89.

J. MEEUSEN, "Enkele opmerkingen over de 'toelaatbaarheid' van de internationale echtscheiding (in het licht van de strijd tussen internationale beslissingsharmonie en 'favor divortii') et over de 'antikiesregel' in het Belgische internationaal privaatrecht", *Rechtskundig Weekblad*, 1994-1995, 1331-1334.

A. VERBEKE, "EOT [Echtscheiding door onderlinge toestemming] tussen vreemde echtgenoten. Aanknopning aan de gewoonlijke verblijfplaats", note sous Liège 21 décembre 1995, *Echtscheidingsjournaal*, 1998, 112-116.

A. VERBEKE, "Het Bigwood-probleem opgelost : ook het Italiaans recht kent een vorm van echtscheiding door onderlinge toestemming", *Rechtskundig Weekblad*, 1990-91, 1116-1120 et du même, "Het Bigwood-probleem is wel degelijk opgelost", *Rechtskundig Weekblad*, 1991-92, 515-516.

N. WATTÉ et J. INGBER, "Une réglementation achevée du divorce international : les récentes propositions de loi modifiant le code civil et le code judiciaire", *Revue générale de droit civil belge*, 1994, 5-19.

W. WAUTERS et K. LAMBEIN, "Enkele I.P.R.-beginselen inzake het internationale (consulaire) huwelijk en de internationale echtscheiding", note sous Gand, 1 septembre 1994, *Algemeen Juridisch Tijdschrift*, 1994-95, 225-226.

W. WAUTERS et K. LAMBEIN, "De erkenning van een buitenlands echtscheidingsvonnis", note sous Bruxelles, 9 mai 1995, *Algemeen Juridisch Tijdschrift*, 1995-96, 260-262.

* Répudiation

J.-Y. CARLIER, "La reconnaissance des répudiations", *Revue trimestrielle de droit familial*, 1996, 131-140.

J. ERAUW, "Verstoting-echtscheiding is moeilijk erkenbaar", *Rechtskundig Weekblad*, 1995-96, 1330-1335.

M.-C. FOLETS, "La répudiation répudiée par la Cour de cassation. Un examen sans mansuétude des conditions de régularité internationale d'un acte de répudiation", *Revue du droit des étrangers*, 1996, 187-200.

* Concubinage

L. BARNICH, "Union libre et cohabitation légale. Quelques questions de droit international privé", in *Mélanges offerts à Roland de Valkeneer à l'occasion du 125ème anniversaire de la Revue du notariat belge*, D. STERCKX et J.-L. LEDOUX (éds.), 2000, 1-16.

J. ERAUW et J. VERHELLEN, "Het conflictenrecht van de wettelijke samenwoning. Internationale aspecten van een niet-huwelijkse samenlevingsvorm", *Echtscheidingsjournaal*, 1999, 150-161.

M. TRAEST, "Buitenhuwelijkse samenlevingsvormen in het internationaal privaatrecht: een materie in volle evolutie", note sous Civ. Gand, 18 janvier 2000, *Algemeen Juridisch Tijdschrift*, 2000-2001, 384-388.

N. WATTÉ et L. BARNICH, "L'union libre en droit international privé", in *L'union libre*, PH. DE PAGE et R. VALKENEER (éds.), Collection de la Faculté de Droit de l'Université Libre de Bruxelles, Bruxelles, Bruylant, 1992, 293-311.

* Aliments

M. LIÉNARD-LIGNY, "Le recouvrement des aliments", *Revue du droit des étrangers*, 1997, 749-762.

* Effets du mariage

N. COIPEL, "Réflexions sur la loi applicable aux effets du mariage", *Revue trimestrielle de droit familial*, 1993, 141-179.

M. LIÉNARD-LIGNY, "L'après divorce en droit international privé. Observations sous Cour de Cassation, 16 juin 1994", *Jurisprudence de Liège, Mons et Bruxelles*, 1995, 512-516.

V. MARQUETTE, "Etat des personnes et procédure religieuse : nullité absolue des conventions par lesquelles deux époux disposent de leur lien matrimonial pour violation de l'ordre public", note sous Bruxelles 11 mai 1994, *Revue générale de droit civil belge*, 1996, 124-133.

M. VERWILGHEN, "Du neuf sur la loi régissant le régime matrimonial primaire", in *Nouveaux itinéraires en droit. Hommage à François Rigaux*, Bruxelles, Bruylant, 1993, 581-618.

N. WATTÉ, "Les conséquences juridiques du divorce en droit international privé", note sous Cass. 16 juin 1994, *Revue critique de jurisprudence belge*, 1996, 12-36.

W. WAUTERS et K. LAMBEIN-WAUTERS, "De borgstelling van een echtgenoot die het belang van het gezin kan schaden. Enkele internationale privaatrechtelijke aspecten", note sous Gand, 24 janvier 1995, *Algemeen Juridisch Tijdschrift*, 1994-95, 471-473.

* Régimes matrimoniaux

- droit commun

L. BARNICH, "Les régimes matrimoniaux en droit international privé", *Revue du droit des étrangers*, 1997, 721-729.

- C. BERX et J. MEEUSEN, “Het internationaal huwelijksvermogensrecht en de problematiek van het overgangsrecht” *Rechtskundig Weekblad*, 1996-97, 751-753.
- C. DE BUSSCHERE, “De wijziging van het huwelijksstelsel van een Italiaans echtpaar in België”, *Tijdschrift voor Notarissen*, 1993, 57-59.
- ID., “Drie aspecten van het Belgische IPR inzake het huwelijksvermogen van vreemde echtgenoten”, *Tijdschrift voor Notarissen*, 1996, 82-87.
- ID., “La modification conventionnelle du régime matrimonial et le changement de la loi applicable à celui-ci pendant le mariage”, *Revue du notariat belge*, 1996, 341-350.
- ID., “La modification conventionnelle du régime matrimonial pendant le mariage : quelques aspects du droit international privé belge”, *Journal des Tribunaux*, 1996, 89-98.
- ID., “De toepasselijke wet op het wettelijk huwelijksvermogensstelsel van vreemde echtgenoten met dezelfde nationaliteit. De navolging van het principe-cassatiearrest van 10 april 1980”, *Revue générale de droit civil belge*, 2001, 1998, 35-39.
- M. FALLON, “La loi applicable au changement de régime matrimonial”, note sous Civ. Liège, 7 mars 1994, *Revue trimestrielle de droit familial*, 1996, 91-94.
- M. LIÉNARD-LIGNY, “Effets patrimoniaux du mariage et conflits de lois dans le temps en droit international privé”, note sous Cass., 9 septembre 1993, *Jurisprudence de Liège, Mons et Bruxelles*, 1994, 399-403.
- M. LIÉNARD-LIGNY, “La mutabilité du régime matrimonial et sa modification correcte en droit international privé”, note sous Civ. Bruxelles, 21 janvier 1998, *Jurisprudence de Liège, Mons et Bruxelles*, 1998, 956-959.
- M. LIÉNARD-LIGNY, “Le principe d'autonomie et le régime matrimonial en droit international privé”, note sous Bruxelles, 29 octobre 1996, *Divorce Actualités*, 1998, 83-89.
- M. LIÉNARD-LIGNY, “La modification d'un régime matrimonial de droit étranger”, *Jurisprudence de Liège, Mons et Bruxelles*, 1996, 279-280.
- M. LOOYENS, “Over de wenselijkheid van ratificatie van het Haags Huwelijksvermogensverdrag (14 maart 1978)”, *Revue générale de droit civil belge*, 1995, 30-45.
- A. VERBEKE, “Perspectives for an International Marital Contract”, *Maastricht Journal*, 2001, 189-200.
- M. VERWILGHEN, “Les rapports patrimoniaux dans le couple en droit international privé belge. Du droit positif actuel vers une révision codifiée”, in *Le service notarial. Réflexions critiques et prospectives*, J. TAYMANS et J.-L. RENCHON (éds.), Bruxelles, Bruylant, 2000, 277-322.
- N. WATTÉ, “Les régimes matrimoniaux. Les conflits de loi dans l'espace et dans le temps”, note sous Cass., 9 septembre 1993, *Revue critique de jurisprudence belge*, 1994, 676-732.

- *Convention de La Haye du 14 mars 1978 (pas ratifiée par la Belgique)*

F BOUCKAERT, “Het verdrag van Den Haag van 14 maart 1978 op de huwelijksvermogens en het Belgisch internationaal privaatrecht m.b.t. het huwelijksvermogensrecht”, *Tijdschrift voor notarissen*, 1994, 107-118.

C. DE BUSSCHERE, "Het Verdrag van Den Haag van 14 maart 1978 over de Wet van toepassing op de huwelijksvermogens : een zeer betwist verdrag", *Rechtskundig Weekblad*, 1994-95, 33-40.

C. DE BUSSCHERE, "Dient België het Haagse Huwelijksvermogensverdrag van 14 maart 1978 te ratificeren? Een standpunt", *Notarius*, 1994, 20-26.

C. DE BUSSCHERE, "Het Verdrag van Den Haag van 14 maart 1978 over de wet van toepassing op de huwelijksvermogens : 3 op 185", in *Liber amicorum Roger Dillemans. I : Familierecht en familiaal vermogensrecht*, W. PINTENS (éd.), Anvers, Story-Scientia, 45-76.

C. DE BUSSCHERE, "Schets van de inhoud van het Verdrag van Den Haag van 14 maart 1978 over de wet van toepassing op de huwelijksvermogens", *Notarius*, 1996, 291-307.

C. DE BUSSCHERE, "Over Nederlanders die toepassing willen maken van het Haags huwelijksvermogensverdrag van 14 maart 1978 in België", *Revue générale de droit civil belge*, 1998, 142-146.

* Successions et testaments

E. VAN HOVE, "IPR-Kroniek. Internationale nalatenschappen (Overzicht van Belgische en Franse rechtspraak 1990-1995)", *Tijdschrift voor Notarissen*, 1997, 3-9 (fait suite à la chronique parue in *Tijdschrift voor Notarissen*, 1990, 70-77).

C. DE BUSSCHERE, "Aspecten van een 'estate planning' in aanwezigheid van een buitenlands element en de rol van de notaris terzake", in *Facetten van ondernemingsrecht. Liber Amicorum Professor Frans Bouckaert*, A. VERBEKE, J. VERSTRAETE et L. WEYTS (éds.), Leuven, Universitaire Pers Leuven, 2000, 533-562.

M. VERWILGHEN, "Le partage des biens situés à l'étranger", *Annales de droit de Louvain*, 2000, 439-462.

N. WATTÉ, "La réserve dans les successions internationales", *Examen critique de la réserve successorale. 1 : Droit comparé*, Fédération royale des notaires de Belgique (éd.), Bruxelles, Bruylant, 1997, 367-398.

* Responsabilité délictuelle

M. FALLON, "L'incidence de l'autonomie de la volonté sur la détermination du droit applicable à la responsabilité civile non contractuelle", in *Mélanges Roger O. Dalq.*

Responsabilités et assurances, Centre de droit des obligations de la Faculté de Droit de l'UCL (éd.), Bruxelles, Larcier, 1994, 159-187.

J. MEEUSEN, "De samenloop en de coëxistentie van contractuele en buitencontractuele aansprakelijkheid in het Belgische internationaal privaatrecht", *Rechtskundig Weekblad*, 1994-95, 1066-1067.

J. MEEUSEN, "Onrechtmatige daad, wetten van politie en voorrangsregels in het Belgische internationale privaatrecht", *Rechtskundig Weekblad*, 1996-97, 813-817.

* Concurrence déloyale

J. MEEUSEN, “De toepassing van de Wet Handelspraktijken op grensoverschrijdende geschillen”, note sous Prés. Commerce Bruxelles, 7 septembre 1999, *Jaarboek Handelspraktijken en Mededinging*, H. DE BAUW e.a. (éds.), 1999, 841-851.

M. PERTEGÁS SENDER, “Internet-Based Unfair Competition : Where to Litigate?”, in *A decade of research at the crossroads of law and ICT*, J. DUMORTIER (éd.), Bruxelles, Larcier, 2001.

R. PRIoux, “L’application internationale de la loi du 14 juillet 1991 sur les pratiques du commerce, l’information et la protection du consommateur”, in *Les pratiques du commerce, l’information et la protection du consommateur. Premier bilan et perspectives d’application de la loi du 14 juillet 1991, notamment au regard du droit européen*, Bruxelles, Bruylant, 1994, 331-366.

H. VAN HOUTTE, “De toepassing van de Wet betreffende de handelspraktijken op transnationale gevallen van oneerlijke mededinging”, in *Liber amicorum P. De Vroede*, II, Diegem, Kluwer Rechtswetenschappen, 1994, 1407-1423.

P. WAUTELET, “Concurrence déloyale internationale : quelques pistes de réflexion sur le champ d’application de la loi sur les pratiques du commerce”, *Tijdschrift voor Consumentenrecht*, 1998, 218-242.

* Contrats

I. COUWENBERG, “Contractsonderhandelingen in de internationale rechtspraktijk”, *Revue de droit commercial belge*, 1995, 369-381.

J. ERAUW, “Gids doorheen de verdragen over internationale contracten”, *Cahier du juriste – Cahier van de jurist*, 1996, 65-75.

J. ERAUW, “Een contract onder vreemd recht alleen aan de internationale openbare orde toetsen”, *Rechtskundig Weekblad*, 2000-01, 658-660.

H. JACOBS, “De lastgeving in het ipr”, *Tijdschrift voor Notarissen*, Dossier Jong Vlaams Notariaat, 1998, pp. 57-70.

J. MEEUSEN, “Belgisch internationaal contractenrecht in Europees perspectief : EVO, oneerlijke bedingen, verkoop op afstand, timesharing”, in *Overeenkomstenrecht*, J. BILLIET et al. (éds.), 26 ste Postuniversitaire Cyclus Willy Delva, Anvers, Kluwer, 2000, 381-435.

A. NUYTS, “Les contrats relatifs aux immeubles en droit international privé conventionnel européen : le cas du time sharing”, *Revue internationale de droit comparé*, 2000, 143-185.

R. PRIoux, “Les lois applicables aux contrats internationaux de vente d’armes”, *Revue belge de droit international*, 1993, 217-232.

A. VERBEKE, “Rechtskeuze en internationale contractsvrijheid”, in *Facetten van ondernemingsrecht. Liber Amicorum Professor Frans Bouckaert*, A. VERBEKE, J. VERSTRAETE et L. WEYTS (éds.), Leuven, Universitaire Pers Leuven, 2000, 579-603.

N. WATTÉ, “Les contrats internationaux : l’incidence de la Convention de Rome du 19 juin 1980 sur la jurisprudence belge”, *Revue de droit commercial belge*, 1993, 1076-1088.

N. WATTÉ, “La forme des contrats de vente d’immeuble en droit international privé”, *Revue du notariat belge*, 1994, 6-13.

* Contrats d'intermédiaire

A. NUYTS, *La concession de vente exclusive, l'agence commerciale et l'arbitrage*, Collection de la Faculté de droit de l'ULB, 1997, Bruxelles, Bruylant, 1996, 105 p.

H. VAN HOUTTE et M. LOOYENS, "Agentuurovereenkomsten met het buitenland", in *De handelsagentuurovereenkomst. De nieuwe wet van 13 april 1995 betreffende de handelsagentuurovereenkomst*, J. STUYCK et al. (eds.), Bruges, Die Keure, 1995, 99-124.

H. VAN HOUTTE, "Is een Belgisch vonnis inzake concessiebeëindiging uitvoerbaar in het buitenland wanneer de concessieovereenkomst een arbitragebeding bevat?", *Revue de droit commercial belge*, 1995, 876-881.

* Contrats de consommation

M. FALLON, "Le droit applicable aux clauses abusives après la transposition de la directive n° 93/13 du 5 avril 1993", *R.E.D.C.*, 1996, 3-27.

M. FALLON et S. FRANCO, "Towards Internationally Mandatory Directives for Consumer Contracts?", in J. BASEDOW e.a. (red.), *Private law in the international arena: from national conflict rules towards harmonization and unification. Liber amicorum Kurt Siehr*, La Haye, T. M. C. Asser Press, 2000, 157-178

* Contrats de vente

J. ERAUW, "Aaneenschakeling van contracten bij doorverkoop van zaken met grensoverschrijding", *Revue de droit commercial belge*, 1995, 527-531.

J. MEEUSEN, "De internationale koopovereenkomst en het overgangsrecht", *Rechtskundig Weekblad*, 1994-95, 264-265.

* Contrats de travail

V. MARQUETTE, "La rupture unilatérale d'un contrat de travail présentant un élément d'extranéité", note sous Cass., 17 janvier 1994, *Revue générale de droit civil belge*, 1995, 485-500.

J. MEEUSEN, "Directive 94/45 concernant les comités d'entreprise européens : aspects de droit international privé", *Comités d'entreprise européens : examen juridique du comité d'entreprise européen : vers un amendement de la directive CE 94/95?*, M. RIGAUX (ed.), Anvers, Intersentia, 2000, 237-273.

J. MEEUSEN, "Het verdrag inzake het recht dat van toepassing is op verbintenissen uit overeenkomsten (EVO) en bedingen van forumkeuze in arbeidsovereenkomsten", *Rechtskundig Weekblad*, 1997, 1439-1441.

M. TRAESE, "De detachering van werknemers in het internationaal privaatrecht na de Europese richtlijn van 16 december 1996", *Rechtskundig Weekblad*, 1998, 1339-1346.

H. VAN HOUTTE, "Forumbedingen in arbeidsovereenkomsten. Een onsamenhangende regeling", in *Liber amicorum Roger Blanpain. II. Arbeidsrecht*, Bruges, Die Keure, 1998, 455-469.

* Cession de créances et surétés

- J. ERAUW, "Internationaal privaatrechtelijke vragen van schuldoverdracht", in *Financieel recht tussen oud en nieuw*, E. WYMEERSCH (éd.), Anvers, Maklu, 1996, 115-137.
- J. ERAUW, "Kwaliteitsrekening en cliëntengelden met buitenlandse elementen in België", in *Inzake Kwaliteit. De kwaliteits- of derdenrekening naar Belgisch en Nederlands recht*, E. DIRIX et al. (éds.), Anvers, Kluwer Rechtswetenschappen België, 1999, 153-180.
- M. FALLON, "Le clair-obscur du droit applicable aux garanties internationales à première demande", in *L'actualité des garanties à première demande*, Cahiers AEDBF, Bruxelles, Bruylant, 1997, 49-98.
- M. LOOYENS, "Cessie en subrogatie in het internationaal privaatrecht", *Revue de droit commercial belge*, 1994, 686-701
- A. NUYTS, "Le droit de rétention en droit international privé : quelques observations sur le rôle de la loi de l'obligation, de la loi réelle, et de la loi du lieu d'exécution", *Revue générale de droit civil belge*, 1992, 30-54.
- G. VAN HAEGENBORGH, "Grensoverschrijdende aspecten : cessie in het internationaal rechtsverkeer", in *Overdracht en inpandgeing van schuldvorderingen*, Anvers, Kluwer Rechtswetenschappen België, 1995, 163-194.

* Sociétés

- B. DE GROOTE, "De nationaliteit van rechtspersonen en de borgstelling van de eisende vreemdeling", *Recente Cassatierechtspraak*, 1995, 309-316.
- B. DE GROOTE, "De rechtspersoonlijkheid van buitenlandse overheidsbedrijven toegelicht", *Recente Cassatierechtspraak*, 1997, 325-331.
- J. ERAUW, "Rechtspersonen met activiteit over de langsgrenzen", in *Rechtspersonenrecht*, W. VAN EECKHOUTTE et al (éds.), 25ème Postuniversitaire Cyclus Willy Delva, Gand, Mys en Breesch, 1999, 113-147.
- R. PRIoux, "L'admissibilité en Belgique de l'administratiekantoor, de la fiducie et du trust portant sur des actions d'une société de droit belge", *Journal des tribunaux*, 1996, 449-459.
- K. VANDEKERCKHOVE, "Vereenzelviging en het doorbreken van de rechtssubjectiviteit van verbonden vennootschappen", note sous Hof Amsterdam 9 janvier 1997, *Tijdschrift voor Rechtspersonen en Verenigingen*, 2000, 275-283.
- J. VERHOEVEN, "Condition des étrangers, conflit de lois et sociétés offshore", note sous Cass. 15 décembre 1994, *Revue critique de jurisprudence belge*, 1997, 9-34.
- N. WATTÉ, "Les succursales bancaires et le droit international privé : questions choisies", in *Les succursales bancaires*, Cahiers AEDBF, Bruxelles, Bruylant, 1996, 257-274.

* Faillite internationale

- F. BOUCKAERT, "Kan een Nederlandse curator zonder exequatur in België zomaar verkopen?", note sous Comm. Tongres, 8 mai 1996, *Tijdschrift voor Notarissen*, 1997, 241-24.

- Y. BRULARD et G. SCHIFFINO, “Les faillites franco-belges, un centenaire bien portant?”, *Droit des affaires – Ondernemingsrecht*, 2001, 20-24.
- M. CLAEYS, “De bevoegdheidsregels voor de internationale faillietverklaring naar huidig en toekomstig recht”, *Revue de droit commercial belge*, 1997, 501-511.
- M. DUSSEAUX, “La faillite des succursales. Compétence internationale des tribunaux belges et français. Projets européens”, in *Mélanges Jean Pardon*, Europese Vereniging voor Bank- en Financieel Recht, Bruxelles, Bruylant, 1996, 273-300.
- P. FRATANGELO et F. MALATESTA, “Le droit international privé de la faillite en Belgique et en Italie : réflexions comparatives”, *Revue de droit commercial belge*, 1996, 806-813.
- V. MARQUETTE, “Article 635-2° du Code judiciaire – Assimilation de la succursale ‘belge’ d’une société étrangère à une résidence ou un domicile élu”, note sous Comm. Bruxelles, 12 juin 1997, *Revue de droit commercial belge*, 1999, 618-622.
- V. MARQUETTE, “La faillite internationale : observations sur l’application du traité franco-belge du 8 juillet 1899”, note sous Bruxelles 18 juin 1996, *Revue de droit commercial belge*, 1997, 314-320.
- J.-L. VAN BOXSTAEL, “Le prononcé en Belgique de la faillite d’Air Zaïre”, note sous Bruxelles, 21 septembre 1995, *Revue pratique des sociétés*, 1996, 129-151.
- N. WATTÉ, “Les faillites et les sûretés internationales”, *Droit des affaires – Ondernemingsrecht*, 1997, 9-16
- N. WATTÉ et V. MARQUETTE, “Faillite internationale – compétence – effets d’une faillite prononcée à l’étranger – sûretés réelles – droits de préférence”, *Revue européenne de droit privé*, 1999, 287-317.
- N. WATTÉ et V. MARQUETTE, “La faillite dans les relations franco-belge”, note sous Mons, 22 mars 1999 et Gand, 6 mai 1997, *Revue générale de droit civil belge*, 2001, 96-104.
- N. WATTÉ, “La faillite internationale : état actuel du droit conventionnel européen”, in *L’entreprise en difficulté : vers un nouveau droit*, P. COPPENS (éd.), Collection scientifique de la Faculté de Droit de l’Université de Liège, Liège, Faculté de Droit de l’ULG, 1996, 203-242.
- B. WINDEY, “Het faillissement van de V.O.F. en haar vennoten : internationale aspecten”, note sous Cass. 18 février 1999, *Tijdschrift voor Rechtspersonen en Vennootschap*, 1999 424-428.
- H. DE WULF et P. WAUTELET, “Internationale aspecten van faillissementen”, in *Faillissement en gerechtelijk akkoord : het nieuwe recht*, E. DIRIX, E. WYMEERSCH et H. BRAECKMANS (éds.), Anvers, Kluwer, 1998, 131-197.

* Internet et droit international privé

- A. CRUQUEMAIRE et C. LAZARO, “La loi applicable aux contrats conclus via Internet. Entre les eaux troubles de la Convention de Rome et les eaux agitées de la directive sur le commerce électronique”, *Le commerce électronique : un nouveau mode de contracter?*, Jeune Barreau de Liège (éd.), Fac. Droit de Liège/Jeune barreau de Liège, Liège, 2001, 259-300.

B. F. W. DEPOORTER, "Het internationaal privaatrechtelijk probleem op Internet : bevoegde rechter", in *Telecom & Internet : recht in beweging*, Gand, Mys en Breesch, 1999, 391-411.

M. FALLON et S. FRANCO, "Perspectives de réforme du droit international privé dans le cyberspace", *Internet en recht*, K. BYTTEBIER et al. (éds.), Anvers, Maklu, 2001, 255-279.

S. FRANCO, "Internet : un monde sans frontières? La loi applicable aux contrats conclus sur internet", *Ubiquité*, 2000, 47-69.

E. GULDIX, "Het internationaal privaatrecht in cyberspace", in *Internet en recht*, K. BYTTEBIER et al. (éds.), Anvers, Maklu, 2001, 155-251.

G. STUER et Y. DEKETELAERE, "La question de la loi applicable à des activités menées sur Internet", note sous TGI Paris, 22 mai 2000, *Journal des Tribunaux*, 2001, 425-428.

* Compétence internationale

K. BROECKX, "Het gevaar van woonstkeuze in België door een buitenlandse procespartij", *Recente Cassatie*, note sous Cass., 9 janvier 1997, 1998, 36-39.

M. FALLON, "L'appréciation, par le juge, de la compétence internationale en matière civile et commerciale", *Annales de droit de Louvain*, 1994, 373-394.

B. HANOTIAU, "Clauses permettant un recours aux juridictions d'equity et la compétence des tribunaux belges", note sous Nivelles, 31 octobre 1994, *Journal des Tribunaux*, 1995, 796.

N. JANSSENS, "De internationale rechtsmacht van de voorzitter in kort geding", *Proces- & Bewijsrecht*, 1993, 197-209 (également paru dans *Cahiers de droit judiciaire*, 1992, 111-121).

A. DE SCHOUTHEETE et A. NUYTS, "Belgium", in *Serving Process and Obtaining Evidence Abroad*, Comparative Law Yearbook of International Business, Special Issue 1998, S. COTTER (ed.), Center for International Law Studies, Londres, Kluwer Law International, 55-114.

* Jugements et actes étrangers

H. BOULARBAH, "Considérations sur l'action en opposabilité d'un jugement étranger", *Revue générale de droit civil belge*, 2000, 452-461.

S. FRANCO, "La force probante des actes étrangers ; l'apport de la Cour de justice des Communautés européennes", note sous C.J.C.E., 2 décembre 1997, Dafeki, *Revue du droit des étrangers*, 1999, 85-92.

S. GEEROMS, "Buitenlandse parkeerboete en de Belgische rechter : bevoegd of niet?", note sous J.P. Gand, 28 juin 1996, *Algemeen juridisch tijdschrift*, 1997-98, 461-463.

K. JANSEGGERS, "Vijftien jaar rechtspraak over erkenning en tenuitvoerlegging van buitenlandse echtscheidingen", disponible sur [www.internationaalprivaatrecht.com].

J. MEEUSEN, "Recente ontwikkelingen in het Europees en Belgisch internationaal procesrecht", in *Migratie- en migrantenrecht. Recent ontwikkelingen*, B. HUBEAU et M.-CL. FOGLETS (éds.), Série De vreemdeling in het Belgisch recht n° 4, Bruges, Die Keure, 2000, 43-66.

P. WAUTELET, "Over de cautio judicatum solvi en de herziening ten gronde", *Revue générale de droit civil belge*, 1998, 52-56.

* Entraide judiciaire internationale

S. GEEROMS, "Het tijdstip van stuiting van de verjaring in geval van betekening van de dagvaarding in Duitsland", note sous Cass., 9 décembre 1996, *Rechtskundig Weekblad*, 1996-97, 1297-1299.

M. NEUT, "De eenzijdige extraterritoriale toepassing van procedureregels - 'Discovery'", note sous Prés. Comm. Termonde, 3 janvier 2000, *Rechtskundig Weekblad*, 2000, 1097-1101.

H. VAN HOUTTE, "Het ogenblik van betekening bij dagvaarding in het buitenland", *Revue de droit commercial belge*, 1996, 814-819.

W. WAUTERS et K. LAMBEIN, "De betekening en kennisgeving in grensoverschrijdende gevallen", note sous Cass., 23 septembre 1994, *Algemeen Juridisch Tijdschrift*, 1995-96, 313-314.

* Immunités

J. VERHOEVEN, "Saisies et immunité d'exécution de l'Etat étranger", note sous Civ. Bruxelles (saisie), 27 février 1995, *Actualités du droit*, 1996, 132-133.

J. VERHOEVEN, "Immunités et exequatur", note sous Bruxelles 10 mars 1993, *Journal des tribunaux*, 1994, 790-793.

2. Législation et conventions internationales

A. Conventions internationales

La Belgique a ratifié d'importantes conventions ces dernières années, rattrapant ainsi le retard chronique et maintes fois dénoncés dont le droit belge souffre en cette matière (v. surtout : "Vers une nouvelle politique belge de ratification des traités de droit international privé", *Revue belge de droit international*, 1995, 306-342).

Parmi les nouvelles conventions, on relèvera les ratifications suivantes :

- Convention de La Haye sur les aspects civils de l'enlèvement d'enfants, conclue le 25 octobre 1980 : Loi du 10 août 1998 portant assentiment à la Convention sur les aspects civils de l'enlèvement international d'enfants, faite à La Haye le 25 octobre 1980, abrogeant les articles 2 et 3 de la loi du 1er août 1985 portant approbation de la Convention européenne sur la reconnaissance et l'exécution des décisions en matière de garde des enfants et le rétablissement de la garde des enfants, faite à Luxembourg le 20 mai 1980 et modifiant le Code judiciaire, *Moniteur belge*, 24 avril 1999, entrée en vigueur le 1er mai 1999.

Voyez sur cette ratification :

M. FALLON et O. LHOEST, "La Convention de La Haye sur les aspects civils de l'enlèvement international d'enfants. Entrée en vigueur d'un instrument éprouvé", *Revue trimestrielle de droit familial*, 1999, 7-53.

M. FALLON, "Convention de La Haye du 25 octobre 1980 sur les aspects civils de l'enlèvement international d'enfant", *Revue belge de droit international*, 1995, 330 e.s. La Belgique a signé le 27 janvier 1999, mais pas encore ratifié la Convention de La Haye du 29 mai 1993 sur la protection des enfants et la coopération en matière d'adoption internationale (voyez M. VERWILGHEN, "Vers une convention sur l'adoption internationale. Travaux de la Conférence de La Haye de Droit International privé", *Journal des procès*, 1993, numéro 230, 12-14 et du même, "La genèse d'une Convention sur l'adoption d'enfants originaires de l'étranger", *Revue belge de droit international*, 1991, 438-468 et "Vers une coopération internationale en matière d'adoption", *Journal du droit des jeunes*, 1993, 3-7).

- Convention de Bruxelles dans sa version de San Sebastián (Loi du 10 janvier 1997 portant assentiment à la Convention relative à l'adhésion du Royaume d'Espagne et de la République portugaise à la Convention concernant la compétence judiciaire et l'exécution

des décisions en matières civile et commerciale, ainsi qu'au Protocole concernant son interprétation par la Cour de Justice, avec les adaptations y apportées par la Convention relative à l'adhésion du Royaume de Danemark, de l'Irlande et du Royaume-Uni de Grande-Bretagne et d'Irlande du Nord et les adaptations y apportées par la Convention relative à l'adhésion de la République hellénique, Annexes I, II, III, IV et V, et déclaration commune, faites à Donostia – San Sebastian le 26 mai 1989, *Moniteur Belge*, 8 janvier 1998) et Convention de Lugano (Loi du 27 novembre 1996 portant assentiment à la Convention concernant la compétence judiciaire et l'exécution des décisions en matière civile et commerciale, le Protocole n 1 relatif à certains problèmes de compétence, de procédure et d'exécution, le Protocole n 2 sur l'interprétation uniforme de la Convention, le Protocole n 3 concernant l'application de l'article 57, les trois Déclarations, et l'Acte final, faits à Lugano le 16 septembre 1988, *Moniteur Belge*, 8 janvier 1998).

Sur l'entrée en vigueur de ces deux conventions, voyez :

K. BROECKX, "Actualia internationaal privaatrecht: Recente ontwikkelingen inzake het Europees bevoegdheids- en executieverdrag", in *C.B.R. Jaarboek 1997-98*, Anvers, Maklu, 1998, 561-611.

B. DE GROOTE, "Het Europees Executieverdrag : recente ontwikkelingen", *Algemene Juridisch Tijdschrift – Dossier*, 1994-95, n° 8, 73-92.

J. ERAUW, "De Verdragen van Brussel en Lugano uit mekaar houden voor internationale bevoegdheid en exequatur", *Revue de droit commercial belge*, 1996, 772-782.

R. FENTIMAN, N. WATTÉ, A. NUYTS et H. TAGARAS (éds.), *L'espace judiciaire européen en matières civile et commerciale*, Bruxelles, Bruylant, 1999, 350 p. A. NUYTS, "Le nouvel espace judiciaire européen des Conventions de Lugano et de San Sebastian", *Journal des Tribunaux*, 1998, 196-201.

H. VAN HOUTTE et M. PERTEGÁS SENDER (éds.), *Europese ipr-verdragen*, Leuven, Acco, 1997, 410 p.

E. VAN HOVE, "Bekrachtiging door België van de Europese Executieverdragen van San Sebastian (1989) en van Lugano (1988) – België als rode lantaarn", *Tijdschrift voor Notarissen*, 1998, 260-263.

ID., *De Europese Executieverdragen : Brussel (1968) en Lugano (1988)*, Bruges, Die Keure, 1994, 244 p.

N. WATTÉ, A. NUYTS et H. BOULARBAH, "La Convention de Bruxelles", *Journal des Tribunaux droit européen*, 1998, 57-64 et 80-87. Des mêmes : "La Convention de Bruxelles", *Journal des Tribunaux droit européen*, 2000, 225-237.

N. WATTÉ, "La Convention de Bruxelles relative à la compétence judiciaire et à l'exécution des décisions : quelle version appliquer?", *Revue de droit commercial belge*, 1996, 758-771.

N. WATTÉ et V. MARQUETTE, "La Convention de Bruxelles et sa récente interprétation dans les matières commerciales", *Revue de droit commercial belge*, 1996, 783-805.

- Convention des Nations-Unies du 11 avril 1980 sur les contrats de vente internationale de marchandises : Loi du 4 septembre 1996, *Moniteur Belge* 1er juillet 1997, entrée en vigueur le 1er novembre 1997.

Sur l'entrée en vigueur de cette convention, voyez : M. FALLON et D. PHILIPPE, "La convention de Vienne sur les contrats de vente internationale de marchandises", *Journal des Tribunaux*, 1998, 17-37.

H. VAN HOUTTE, "Het Weens Koopverdrag in het Belgisch recht", *Revue de droit commercial belge*, 1998, 344-355.

H. VAN HOUTTE, J. ERAUW et P. WAUTELET (éds.), *Het Weens Koopverdrag*, Anvers, Intersentia, 1997, 377 p.

N. WATTÉ, "L'unification conventionnelle de la vente internationale de marchandises", *Revue de droit de l'ULB*, 17-37.

P. WAUTELET, "Une nouvelle convention pour la vente internationale de marchandises", *Revue générale de droit civil belge*, 1998, 389-429.

La Convention de La Haye du 15 juin 1955 sur la loi applicable aux ventes à caractère international d'objets mobiliers corporels a été dénoncée le 19 février 1999, avec effet à partir du 1er septembre 1999. Voyez à ce sujet K. ROOX, "De vereenvoudiging van het Belgisch conflictenrecht inzake internationale koopovereenkomsten ten gevolge van de opzegging van het Verdrag van Den Haag van 1955", *Algemeen Juridisch Tijdschrift*, 1999-2000, 143-146 et M. TRAEEST, "De opzegging door België van het Haagse verdrag van 15 juni 1955 nopens de op de internationale koop van roerende lichamelijke zaken toepasselijke wet", *Droit des affaires - Ondernemingsrecht*, 1999, 45-47.

B. Droit international privé européen

Les règlements européens représentent une innovation majeure pour la pratique et ont suscité de nombreux commentaires :

- Règlement Bruxelles I n° 44/2001 :

E. VAN HOVE, "Le règlement européen du 22 décembre 2000 concernant la compétence judiciaire, la reconnaissance et l'exécution des décisions en matière civile et commerciale, ainsi que l'exécution des actes authentiques", *Revue du notariat belge*, 2001, 274-292.

M. PERTEGÁS SENDER et I. COUWENBERG, "Recente ontwikkelingen in het Europees bevoegdheids- en executierecht", in *Het nieuwe Europese IPR : van verdrag naar verordening*, H. VAN HOUTTE et M. PERTEGÁS SENDER (éds.), Anvers, Intersentia, 2001, 31-68.

- Règlement Bruxelles II n° 1347/2000 du 29 mai 2000

H. BOULARBAH et N. WATTÉ, "Le Règlement communautaire en matière matrimoniale et de responsabilité parentale (Règlement dit 'Bruxelles II')", *Revue trimestrielle de droit familial*, 2000, 539-604. Des mêmes, "Les nouvelles règles de conflit de juridictions en matière de désunion des époux. Le règlement communautaire 'Bruxelles II'", *Journal des Tribunaux*, 2001, 369-378.

J.-Y. CARLIER, S. FRANCO et J.-L. VAN BOXSTAEL, "Le règlement de Bruxelles II. Compétence, reconnaissance et exécution en matière matrimoniale et en matière de responsabilité parentale", *Journal des Tribunaux droit européen*, 2001, 73-90.

Y. DEKETELAERE, "Nouveau règlement européen relatif à la compétence, la reconnaissance et l'exécution des décisions en matière matrimoniale et en matière de responsabilité parentale des enfants communs", *Divorce actualité*, 2001, 101-105.

J. MEEUSEN, "Nieuw internationaal procesrecht op komst in Europa : Het EEX II-verdrag", *Rechtskundig Weekblad*, 1998-99, 755-758.

S. SAROLÉA, "Le règlement de Bruxelles II", *Revue du droit des étrangers*, 2000, 473-480.

V. VAN DEN EECKHOUTE, "Europees echtscheiden", in *Het nieuw Europees IPR : van verdrag naar verordening*, H. VAN HOUTTE et M. PERTEGÁS SENDER (éds.), Anvers, Intersentia, 2001, 69-101.

- Règlement n° 1348/2000 du 29 mai 2000 sur la signification internationale
G. DE LEVAL et M. DUBOIS, "Betekening in de Europese Unie op grond van Verordening 1348/2000 van 29 mei 2000", in *Het nieuwe Europees ipr : van verdrag naar verordening*, H. VAN HOUTTE et M. PERTEGÁS SENDER (éds.), Anvers, Intersentia, 2001, 169-192.

M. EKELMANS, "Le Règlement 1348/2000 relatif à la signification et la notification des actes judiciaires et extrajudiciaires", *Journal des Tribunaux*, 2001, 481-488.

E. LEROY, "Le Règlement (CE) No. 1348/2000 relatif à la signification et à la notification dans les Etats membres des actes judiciaires et extrajudiciaires en matière civile et commerciale, adopté par le Conseil de l'Union européenne le 29 mai 2000", *Revue du notariat belge*, 2000, 138-188.

J. MEEUSEN, "Het Europees Betekeningsverdrag : snelheid, soepelheid en samenwerking als troeven voor een meer efficiënte betekeningprocedure in Europa", *Revue de droit commercial belge*, 1999, 597-603.

- Règlement n° 1346/2000 du 29 mai 2000 relatif aux procédures d'insolvabilité
H. BOSLY, "La faillite internationale. Une ère nouvelle s'est-elle ouverte avec le règlement du conseil du 29 mai 2000?", *Journal des Tribunaux*, 2001, 689-696.

E. DIRIX et V. SAGAERT, “Verhaalsrechten en zekerheidsposities van schuldeisers onder de Europese insolventieverordening”, *Revue de droit commercial belge*, 2001, 580-600.

P. VANLERSBERGHE, “Europeesrechtelijke regeling inzake faillissementen. Het verdrag betreffende Insolventieprocedures van 23 november 1995”, in *Faillissement en gerechtelijk akkoord*, K. BYTTEBIER et R. R. FELTKAMP (éds.), Anvers, Maklu, 1998, 161-194.

N. WATTÉ, “L’opposabilité des surrétés dans le nouveau règlement européen des procédures d’insolvabilité”, *Revue de droit de l’ULB.*, 2001, 7-42.

N. WATTÉ et V. MARQUETTE, “Le règlement communautaire du 29 mai 2000 relatif aux procédures d’insolvabilité”, *Revue de droit commercial belge*, 2001, 565-579.

P. WAUTELET, “De Europese insolventieverordening”, in *Het nieuw Europees ipr : van verdrag naar verordening*, H. VAN HOUTTE et M. PERTEGÁS SENDER (éds.), Anvers, Intersentia, 2001, 103-167.

C. Législation

On ne note pas de modification importante de la législation interne portant sur les questions de droit international privé. On peut mentionner l’impact de la codification du droit des sociétés, qui a modifié la numérotation ainsi que le libellé des dispositions, sans toutefois toucher au contenu : les anciens articles 196 à 199 de la loi sur les sociétés sont devenus les articles 56 du Code des sociétés (Loi du 7 mai 1999 contenant le Code des sociétés). Il faut également relever la nouvelle règle de compétence en matière de faillite internationale (article 115 de la loi sur les faillites du 8 août 1997 modifiant l’article 631 du Code Judiciaire).

Les autres innovations sont souvent le résultat de la transposition en droit belge d’une règle européenne. Parmi celles-ci, on relèvera les dispositions suivantes :

- Article 27 de la loi du 13 avril 1995 relative au contrat d’agence commerciale. V. M.LOOYENS, “De wet van 13 april 1995 betreffende de handelsagentuurovereenkomst”, A.J.T. dossier 1995-96, n° 4, *A.J.T.*, 1995, 45-64.

- Article 11 de la loi du 3 avril 1997 relative aux clauses abusives dans les contrats conclus avec leurs clients par les titulaires de professions libérales (*Moniteur belge*, 30 mai 1997).

- Article 3 de la loi sur les faillites du 8 août 1997 (transposition anticipée des règles de compétence de la Convention européenne sur la faillite faite à Bruxelles le 23 novembre 1995).

- Article 4 de la loi du 7 décembre 1998 modifiant la loi du 14 juillet 1991 sur les pratiques du commerce et sur l’information et la protection du consommateur (*Moniteur belge*, 23 décembre 1998) (mise en oeuvre de la directive 93/13/CE du 5 avril 1993 concernant les clauses abusives dans les contrats conclus avec les consommateurs).

- Article 5 de la loi du 11 décembre 1998 transposant la directive 95/46/CE du 24 octobre 1995 du Parlement européen et du Conseil relative à la protection des personnes physiques à l’égard du traitement de données à caractère personnel et à la libre circulation de ces données (*Moniteur belge*, 3

février 1999), qui introduit un nouvel article 3bis dans la loi du 8 décembre 1992 relative à la protection de la vie privée à l'égard des traitements de données à caractère personnel.

- Article 82, § 4 de la loi du 25 mai 1999 modifiant la loi du 14 juillet 1991 sur les pratiques du commerce et sur l'information et la protection du consommateur (*Moniteur belge*, 23 juin 1999) (mise en oeuvre de la directive 97/7/CE du Parlement européen et du Conseil du 20 mai 1997 concernant la protection des consommateurs en matière de contrats à distance).

- Article 3 de la loi du 11 avril 1999 relative aux contrats portant sur l'acquisition d'un droit d'utilisation d'immeubles à temps partagé (*Moniteur belge*, 30 avril 1999) (mise en oeuvre de la directive 94/47/CE du Parlement européen et du Conseil du 26 octobre 1994 concernant la protection des acquéreurs pour certains aspects des contrats portant sur l'acquisition d'un droit d'utilisation à temps apriel de biens immobiliers). V. déjà E. VAN HOVE, "kan de (ongelukkige?) koper van een timeshare reeds genieten van de bescherming van de Europese richtlijn van 26 oktober 1994?", *Tijdschrift voor Notarissen*, 1998, 263-265. V. également K. JANSEGGERS, "Het ipr van de timeshareovereenkomst. Een stand van zaken na de inwerkingtreding van de Wet van 11 april 1999", *Rechtskundig Weekblad*, 2001-02, 361-372.

Un changement important est toutefois annoncé pour les années qui viennent, à savoir la codification intégrale du droit international privé. Un projet de code a été rédigé par une équipe de professeurs d'université, sous la direction des Professeurs M. Fallon et J. Erauw. Le projet a été présenté au Ministre de la Justice, et adopté en première lecture par le Conseil des ministres lors de sa séance du 26 mars 1999. L'entrée en vigueur de ce code n'est toutefois pas prévue avant 2003 ou 2004.

Voyez sur ce projet : J. ERAUW, "De evolutie naar een Belgisch wetboek van internationaal privaatrecht", *De Burgerlijke stand*, 1998, 543-545 ainsi que les réflexions de N. WATTÉ, *Journal des Tribunaux*, 2000, numéro du millénaire.

3. Jurisprudence

On retiendra surtout les arrêts suivant prononcés par la Cour de Cassation :

* Conflit de nationalités

Cass., 14 novembre 1997, *Arr. Cass.* 1997, 476; *Pas.* 1997, I, 476.

Lorsqu'une personne a la nationalité belge et une nationalité étrangère, la Convention de La Haye du 12 avril 1930 concernant certaines questions relatives aux conflits de lois sur la nationalité ne subordonne à aucune condition la faculté pour le juge de la considérer comme ressortissant belge.

* droit étranger

- Cass., 13 mai 1996, *Arr. Cass.*, 1996, 170; *Pas.*, 1996, I, 170.

Il appartient en règle au juge saisi d'une demande fondée sur une disposition de droit étranger de déterminer le contenu, le sens et la portée de ce droit, le cas échéant après avoir recueilli à ce sujet les informations nécessaires et en respectant les droits de la défense

* Lois de police

Cass., 16 novembre 1994, (Procureur général près la Cour d'appel de Liège / Kowal), *Arr. Cass.* 1994, 963; *Bull.* 1994, 943; *Pas.* 1994, I, 943; *Rev. dr. pén.* 1995, 648; *J.T.* 1995, 297.

Les dispositions pénales relatives au paiement du pécule de vacances et à la tenue des documents sociaux sont des lois de police et de sûreté applicables aux faits commis en Belgique même si elles concernent la protection de travailleurs exerçant au moins partiellement leurs activités à l'étranger (art. 3 C. civ.; art. 54, 2° Lois coordonnées du 28 juin 1971 relatives aux vacances annuelles des travailleurs salariés; art. 11, 1° A.R. n° 5 du 23 octobre 1978 relatif à la tenue des documents sociaux).

* Mariage simulé

Cass., 23 février 1995, *Arr. Cass.*, 1995, 204; *Pas.*, 1995, I, 205; *R.W.*, 1995-96, 363, note; *Rev. Trim. Dr. Fam.*, 1995, 37; *Rec. Cass.*, 1995, 228, note K. Wauters-Lambein et W. Wauters; *E.J.*, 1995, 71, note J. Roothoof.

Justifie légalement sa décision de déclarer nul, pour cause de simulation, le mariage contracté au Maroc entre des parties de nationalité marocaine, l'arrêt qui, se fondant sur les articles 1er, 4, 1°, et 37 du Code du statut personnel marocain, constate que l'époux n'a pas adhéré à l'institution du mariage, telle qu'elle est définie à l'article 1er dudit code, dès lors qu'il a contracté mariage, non en vue de créer un foyer, mais à la seule fin de faciliter son séjour en Belgique.

* Effets du mariage

- Cass., 25 mai 1992, S.A. Banque Sud Belge : Ilarde, *Pas.*, 1992, I, 839, concl. J.-F. Leclercq; *Arr. Cass.*, 1991-92, 905; *R.W.*, 1992-93, 332; *T. Not.*, 1992, 432, note F. Bouckaert; *R.G.D.C.*, 1993, 455, note I. Couwenberg.; *T.B.B.R.*, 1994, 125, note . Watté;

T.V.R., 1993, 24; *Bull.*, 1992, 839, concl. O.M.; *J.L.M.B.*, 1992, 938, note S. Nudelhole et note M. Liénard-Ligny; *Rev. Dr. Etr.*, 1992, 418, note M.-C. Foblets; *R.C.J.B.*, 1994, 664, note N. Watté; *Rev. crit. dr.i.p.*, 1993, 615-617, note M. Fallon; *Rev. Trim. Dr. Fam.*, 1993, 181, note; *R.G.D.C.*, 1993, 455. Le régime de protection découlant d'une disposition comme celle de l'art. 224, par. 1, 4, C.civ. belge doit être considéré comme concernant l'état des personnes au sens de l'art. 3, al. 3, du même code et est, dès lors, en principe soumis à la loi de l'Etat de la nationalité commune des époux. Lorsque les époux sont de nationalités différentes au moment où surgit un conflit tel que celui réglé par l'art. 224, par. 1er, 4, C.civ. belge, il convient en principe d'avoir recours à la loi du premier domicile conjugal comme solution de rattachement. (art. 3, al. 3. C.civ.).

- Cass., 16 juin 1994, (M. / Q.), *Pas.*, 1994, I, 603; *Arr. Cass.*, 1994, 625; *Bull.*, 1994, 603, note E. Liekendaël; *Rev. Not. B.*, 1994, 397, concl. Ministère public; *Rec. Cass.*, 1994, 309, note B. Wylleman; *R.W.*, 1994-95, 985, note; *Rev. Trim. Dr. Fam.*, 1994, 505, note M. Fallon; *J.L.M.B.*, 1995, 509, note M. Liénard-Ligny; *A.J.T.*, 1994-95, 473, note W. Wauters et K.

Wauters-Lambein; *E.J.*, 1995, 56, note K. Broeckx et M. Looyens; *Rev. Dr. Etr.*, 1995, 163; *T.V.R.*, 1995, 259; *R.C.J.B.*, 1996, 5, note N. Watté.

Résumé : Les demandes, formées postérieurement au divorce par un des ex-conjoints contre l'autre concernant l'immeuble qui fut affecté pendant le mariage au logement principal de la famille, sont si étroitement liées aux relations personnelles des époux, dont elles apparaissent comme une survivance, qu'elles ne peuvent être jugées qu'en application de la loi régissant le statut personnel des ex-conjoints; lorsque ceux-ci ont la même nationalité, leur statut personnel est régi par la loi de cette nationalité commune. Les demandes, postérieures au divorce, concernant la pension que l'un des ex-conjoints prétend obtenir à charge de l'autre, sont si étroitement liées aux relations personnelles des époux, dont elles apparaissent comme une survivance, qu'elles ne peuvent être jugées qu'en application de la loi régissant le statut personnel des ex-conjoints; lorsque ceux-ci ont la même nationalité, leur statut personnel est régi par la loi de cette nationalité commune.

Commentaires :

N. Watté, "Les conséquences juridiques du divorce en droit international privé", *R.C.J.B.*, 1996, 12-36; B. Wylleman, "De wet van toepassing op de gevolgen van de echtscheiding in het algemeen en op de uitkering na echtscheiding in het bijzonder", *R. Cass.*, 1994, 309-310; F. Fallon, "La détermination de la loi applicable aux effets du divorce", *R.T.D.F.*, 1994, 511-516; M. Liénard-Ligny, "L'après-divorce en droit international privé", *J.L.L.B.*, 1995, 512-516; K. Wauters-Lambein et W. Wauters, "De toepasselijke wet op de gevolgen van de echtscheiding. Vragen nopens de toepassing van art. 215 B.W. en de onderhoudsvordering na echtscheiding", *A.J.T.*, 1994-95, 475-477; K. Broeckx, "De bevoegdheid van de vrederechter inzake geschillen tussen de ex-echtgenoten", *E.J.*, 1995, 58-61.

* Divorce

Cass., 29 septembre 1994 (Roch / Glynn), *Arr. Cass.* 1994, 795; *Bull.* 1994, 778; *Pas.* 1994, I, 778; *Rev. trim. dr. fam.* 1994, 517, note M. Fallon ; *J.L.M.B.* 1995, 516, note M. Liénard-Ligny ; *R. Cass.* 1995, 87, note F. Bouckaert ; *R.W.* 1994-95, 1330, note J. Meeusen ; *T. Not.* 1995, 363, note K. Wauters-Lambein et W. Wauters ; *E.J.* 1995, 74, note H. Jacobs.

Résumé :

Lorsque deux époux sont de nationalité étrangère et que l'un, possédant une double nationalité, demande le divorce en Belgique, le juge belge qui relève que l'une de ces lois nationales ignore le divorce doit déclarer la demande irrecevable, s'il ne constate pas que le demandeur a sa résidence habituelle et principale dans le pays qui autorise le divorce ou se rattache le plus, en fait, à ce pays (art. 1er Loi du 27 juin 1960 sur l'admissibilité du divorce lorsqu'un des conjoints au moins est étranger; art. 5 Convention de La Haye du 12 avril 1930 concernant certaines questions relatives aux conflits de lois sur la nationalité).

Commentaires :

M. Fallon, "Quelle est la loi applicable à la demande en divorce introduite par une personne possédant la double nationalité britannique et irlandaise, contre un Français?", *R.T.D.F.*, 1994, 520-524; M. Liénard-Ligny, "Le droit

irlandais s'oppose-t-il à l'admissibilité en Belgique du divorce de ses nationaux?", *J.L.M.B.*, 1995, 518-520; F. Bouckaert, "'Renvoi' verbannen uit de wet Rolin?", *R. Cass.*, 1995, 85-87; J. Meeusen, "Enkele opmerkingen over de 'toelaatbaarheid' van de internationale echtscheiding (in het licht van de strijd tussen internationale beslissingsharmonie en 'favor divortii') en over de 'antikiesregel' in het Belgische internationaal privaatrecht", *R.W.*, 1994-95, 1331-1334; K. Wauters-Lambien et W. Wauters, "De internationale echtscheiding : enkele problemen inzake de toepasselijke wet", *T. Not.*, 1995, 366-369; H. Jacobs, "Verzet tegen echtscheding door de nationale wet van de eiser", *E.J.*, 1995, 75-77.

* Régime matrimoniaux

Cass., 9 septembre 1993, *Arr. Cass.*, 1993, 678; *A.J.T.*, 1994-95, 181, note K. Wauters-Lambein; *Rev. Not. B.*, 1993, 563, concl. Ministère public, note D.S.; *R.W.*, 1993-94, 776; *Bull.*, 1993, 665; *T. Not.*, 1994, 523; *J.L.M.B.*, 1994, 398, note M. Liénard-Ligny; *T.B.B.R.*, 1995, 123, note; *Rev. Trim. Dr. Fam.*, 1994, 471, note N. Coipel; *R.C.J.B.*, 1994, 668, note N. Watté; *T.V.R.*, 1995, 257.

Les dispositions transitoires de la loi du 14 juillet 1976 relative aux droits et devoirs respectifs des époux et aux régimes matrimoniaux sont étrangères à l'application dans le temps d'une nouvelle règle belge de conflit de lois; elles concernent uniquement l'application dans le temps des dispositions légales imposées aux époux dont le régime matrimonial est soumis à la loi belge (art. 1er, al. 1er, 1 et 2 et art. 3 de la loi du 14 juillet 1976). Le régime matrimonial légal auquel sont soumis les époux mariés sans contrat est si étroitement lié à l'institution du mariage que la détermination de la loi applicable à ses effets patrimoniaux doit être considérée comme définitivement acquise au moment où est consommé le fait générateur de ceux-ci, à savoir la célébration du mariage.

* Répudiation

Cass., 11 décembre 1995, *R.W.*, 1995-96, 1339-1341, note J. ERAUW; *Rev. Dr. Etr.*, 1996, 185-187, note M.-C. FOLETS.

Viola l'article 570, alinéa 2, 2°, du Code judiciaire, l'arrêt qui constate que l'épouse répudiée, de nationalité marocaine comme son mari, n'a été ni convoquée ni entendue lors de la procédure de répudiation et qui reconnaît effet à la décision par laquelle le juge marocain est intervenu à l'acte de répudiation.

* Adoption

Cass., 4 novembre 1993, *Arr. Cass.*, 1993, 919; *Rev. gén. dr. civ. belge*, 1994, 394, note L. Barnich; *T. Not.*, 1994, 454, note K. Wauters-Lambein; *Rev. Trim. Dr. Fam.*, 1994, 494, note M. Fallon; *J.T.*, 1994, 187; *R.W.*, 1994-95 (résumé), 70; *Bull.*, 1993, 921.

Résumé :

L'état d'une personne de nationalité américaine est régi non par sa loi nationale mais par celle de son domicile; il s'ensuit que c'est la loi du

domicile de l'adopté qui est d'application pour le consentement à son adoption (art. 344, par. 3 C. civ.).

Commentaires :

L. Barnich, "La technique du renvoi dans la matière de l'adoption internationale", *Revue générale de droit civil belge*, 1994, 397-405; K. Wauters-Lambein, "De toepasselijkheid van renvoi bij adoptie", *Tijdschrift voor Notarissen*, 1994, 456-457; M. Fallon, "La Cour de cassation et la théorie du renvoi", *Revue trimestrielle de droit familial*, 1994, 497-504.

* responsabilité délictuelle

- Cass., 15 mars 1993, (A.G. 1824 / Lemmens), *Arr. Cass.*, 1993, 293; *Bull.*, 1993, 284; *R.W.*, 1992-93, 1446; *T.B.B.R.*, 1994, 135, note L. BARNICH; ("Les règles de conflits de lois applicables aux accidents de la circulation", *R.G.D.C.*, 1994, 138-139).

Il n'est dérogé à la règle prévue par l'art. 3 de la Convention de La Haye du 4 mai 1971 sur la loi applicable en matière d'accidents de la circulation routière et en vertu de laquelle la loi applicable est la loi interne de l'Etat sur le territoire duquel l'accident est survenu, que par les dispositions des art. 4 et 5 qui doivent être interprétées de manière restrictive.

L'exception prévue par l'art. 4a) de la Convention de La Haye suivant laquelle, lorsqu'un seul véhicule est impliqué dans l'accident et qu'il est immatriculé dans un Etat autre que celui sur le territoire duquel l'accident est survenu, la loi interne de l'Etat d'immatriculation est applicable à la responsabilité, ne peut s'étendre au cas dans lequel plusieurs véhicules sont impliqués dans l'accident pour lequel seul un des conducteurs est responsable, même si le litige ne concerne exclusivement que l'évaluation du dommage.

N'est pas justifiée en droit la décision prise à l'égard d'un accident de la circulation ayant eu lieu en Allemagne selon laquelle la Convention de La Haye renvoie en réalité à la loi allemande, mais qui estime malgré tout la loi belge applicable sur base du fait que le responsable et le préjudicié sont tous deux belges et qu'ils ont leur domicile en Belgique, que les conséquences doivent être situées exclusivement en Belgique, que le lien avec l'ordre judiciaire allemand ne doit être considéré que comme fortuit et que la contestation concerne exclusivement l'évaluation du dommage; cette décision ne constate pas de cette manière qu'un des cas d'exception de l'art. 4 de la Convention se présente.

- Cass. 29 avril 1996 (Ongyert / Caerts), *Arr. Cass.* 1996, 374; *Pas.* 1996, I, 395; *Bull.*, 1996, 395; *Verkeersrecht/Dr. Circ.*, 1997, 110; *R.W.*, 1996-97, 812, note J. MEEUSEN; *A.J.T.*, 1996-97, 247, note K. Lambein; *J.T.*, 1996, 842 (résumé).

Résumé :

Les lois qui déterminent les éléments d'un fait générateur de la responsabilité délictuelle ou quasi-délictuelle ainsi que le mode et l'étendue de la réparation, sont des lois de police au sens de l'art. 3, al. 1er C.civ.

En vertu de l'art. 3, al. 1er C.civ., en tant qu'il consacre une règle de droit international privé, les lois de police d'un Etat sont applicables aux faits commis sur le territoire de cet Etat, quelle que soit la nationalité des

personnes intéressées; ladite règle est applicable sans préjudice d'accords internationaux ou de clauses contraires et sous réserve des règles de l'ordre public international belge.

Il n'existe aucune convention internationale prévoyant que le juge belge doit faire application de la loi belge afin de déterminer la responsabilité du dommage dans le cas d'un accident de ski qui s'est produit en Autriche, le présumé responsable fût-il de nationalité belge (art. 3, al. 1er, C.civ.; art. 1382 et 1383 C.civ.).

L'action en réparation du dommage causé par un acte illicite commis à l'étranger est régie, en Belgique, par la loi de l'Etat dans lequel l'acte illicite a été commis, l'auteur présumé fût-il de nationalité belge (art. 3, al. 1er, C.civ.; art. 1382 et 1383 C.civ.).

Commentaires :

J. Meeusen, "Onrechtmatige daad, wetten van politie en voorrangregels in het Belgische internationale privaatrecht", *Rechtskundig Weekblad*, 1996-97, 813-817; K. Lambein, "De onrechtmatige daad in het internationaal privaatrecht", *Algemeen Juridisch Tijdschrift*, 1996-97, 249-250.

* faillite

Cass. 2 décembre, *Arr. Cass.* 1996, 471 ; *Pas.* I, 1996, 471.

Le tribunal de commerce belge compétent pour déclarer en état de faillite une société dont le siège statutaire est situé à l'étranger au moment de la cessation de paiement mais dont il est établi que ce siège statutaire est fictif, est celui du siège réel de la société au moment de la cessation de paiement.

* sociétés

- Cass. 6 décembre 1996, (Sonatrach/De Meyer-Zelzate N.V., Distringaz N.V.), *Arr. Cass.* 1996, 1172, conclusions Bresseleers; *Pas.* 1996, I, 1244; *R. Cass.*, 1997, 331, note B. De Groote; *T.B.H.*, 1997, 300, note B. De Groote; *R.W.*, 1997-98, 46; *T.R.V.*, 1997, 489; *Bull.*, 1996, 1244.

Résumé :

Une personne morale créée à l'étranger est, en règle, reconnue en Belgique (solution implicite); le contenu de la personnalité civile est déterminé par le droit de cette personne morale.

Commentaire :

B. de Groote, "De rechtspersoonlijkheid van buitenlandse overheidsbedrijven toegelicht", *Recente Cassatie*, 1997, 325-331.

- Cass., 15 décembre 1994, (Indra Company Ltd. / Leroy), *Pas.*, 1994, I, 1106; *Arr. Cass.*, 1994, 1116; *Bull.*, 1994, 1106; *Rec. Cass.*, 1995, 309, note B. de Groote; *R.W.*, 1994-95, 1295; *T.R.V.*, 1995, 411, note F. Petillon; *R.C.J.B.*, 1997, 5, note J. Verhoeven.

Résumé :

Le juge qui admet qu'une société est reconnue par un Etat étranger ne peut, pour le motif qu'elle n'a dans cet Etat ni siège social réel ni activité, l'obliger à fournir caution avant d'ester en justice en Belgique lorsqu'une convention conclue entre la Belgique et cet Etat dispense de pareille caution les sociétés qui s'y sont constituées et y ont été autorisées (art. 851 C. jud.). Pour

apprécier le lien qui rattache une société à un Etat, le juge doit se référer aux règles qui s'appliquent dans cet Etat.

Commentaires :

J. Verhoeven, "Condition des étrangers, conflit de lois et sociétés offshore", *R.C.J.B.*, 1997, 9-34; B. De Groot, "De nationaliteit van rechtspersonen en de borgstelling van de eisende vreemdeling" *Recente Cassatie*, 1995, 309-316; F. Petillion, "Het vorderingsrecht van buitenlandse vennootschappen en offshore-vennootschappen in het bijzonder", *T.R.V.*, 1995, 412-416.

* jugement étranger

Cass., 5 janvier 1995, (Consarc Corporation et Consarc Engineering Ltd. / Ministère irakien de l'industrie et de l'armement), *Arr. Cass.*, 1995, 15 ; *Pas.*, 1995, I, 15 ; *Bull.*, 1995, 15 ; *P. & B.*, 1995, 79.

En l'absence de traité entre la Belgique et le pays où la décision a été rendue, le juge belge compétent doit vérifier, outre le fond du litige, s'il a été satisfait à toutes les conditions requises par l'art. 570, al. 2 C. jud. pour l'exequatur de cette décision en Belgique, notamment si les droits de la défense, tels qu'ils sont conçus en droit belge, ont été respectés devant la juridiction étrangère (art. 570, al. 2, 2° C. jud.).

* contrat de travail

- Cass., 17 janvier 1994, *Arr. Cass.*, 1994, 50 ; *Bull.*, 1994, 46.

Résumé :

La loi choisie pour la forme selon la règle 'locus regit actum' détermine la force probante de l'écrit (solution implicite).

Commentaires :

V. MARQUETTE, "La rupture unilatérale d'un contrat de travail présentant un élément d'extranéité", *Revue générale de droit civil belge*, 1995, 485-500.

- Cass., 24 février 1997, (Lefèvre / Belgische Scheepvaartmaatschappij N.V.), *Arr. Cass.*, 1997, 263; *Pas.*, 1997, I, 269; *Bull.*, 1997, 269 ; *R.W.*, 1997-98, 1438, note J. Meeusen; *J.T.T.*, 1997, 236.

Résumé :

La fin de non-recevoir opposée à un moyen et déduite de ce que le moyen est dénué d'intérêt, le dispositif demeurant légalement justifié par le motif qu'à défaut de dispositions légales contraires, le droit des parties de désigner les juridictions compétentes découle du principe dispositif, ne peut être accueillie, lorsque l'arrêt a déclaré la clause relative à la juridiction compétente dans le contrat de travail conclu entre parties recevable, après avoir constaté que la relation juridique a des points de rattachement avec différents systèmes juridiques - ces points de rattachement pouvant entraîner l'applicabilité du droit belge, y compris les dispositions limitant l'autonomie des parties en ce qui concerne la désignation de la juridiction compétente, au contrat de travail conclu entre les parties La règle uniforme de la loi portant approbation de la Convention européenne du 19 juin

1980 sur la loi applicable aux obligations contractuelles donnant à des parties la possibilité d'invoquer un droit étranger, accompagnée ou non de la désignation d'une juridiction étrangère, ne permet pas au juge belge de contrôler l'admissibilité d'une clause de compétence prévue dans un contrat

de travail, à la lumière de cette règle, la clause concernant la désignation de la juridiction compétente étant exclue du champ d'application de la loi d'approbation et la loi applicable à la convention désignant la juridiction compétente n'étant pas déterminée.

Commentaires :

J. Meeusen, "Het Verdrag inzake het recht dat van toepassing is op verbitenissen uit overeenkomst (EVO) en bedingen van forumkeuze in arbeidsovereenkomsten", *R.W.*, 1997-98, 1439-1441.

Patrick WAUTELET
Université de Liège

Herman VERBIST. Cepani (Belgian Center for Arbitration and Mediation) modifies its rules¹²⁸

CEPANI (the Belgian Center for Arbitration and Mediation), which was founded in 1969¹²⁹ on the initiative and under the auspices of the Federation of Belgian Companies (VBO/FEB) and the Belgian National Committee of the International Chamber of Commerce (ICC), for many years now has offered alternative procedures for the settlement of disputes. Except for matters which pertain to public policy ("ordre public"), and therefore can be decided only by the ordinary courts, parties can agree to have their disputes settled by: Arbitration, Mini-trial (Mediation), Conciliation, Technical expertise, or the Adaptation of contracts.

At the beginning of the new century, Cepani considered it necessary to make some changes to its procedural rules so to adapt them to current needs and developments on a national and international level. When reviewing its Arbitration Rules, Cepani also took into account the amendments made to Belgian arbitration law by the Act of 19 May 1998¹³⁰ and recent

---

¹²⁸ This article was first published in 'Arbitration International', Vol. 17/N° 1, 2001, pp. 89-99.

¹²⁹ The Center was founded in 1969 under the name "Cepina - Belgisch Centrum voor Studie en Praktijk van Nationale en Internationale Arbitrage / Cepani - Centre Belge pour l'Etude et la Pratique de l'Arbitrage National et International". When the Mini-trial rules came into effect in 1998, the Center changed its name to "Belgian Center for Arbitration and Mediation" (in Dutch: "Cepina - Belgisch Centrum voor Arbitrage en Mediatie"; in French: "Cepani - Centre belge d'arbitrage et de médiation"). Cepani can be considered as the most eminent arbitration institution in Belgium. It is the only institution with international links. It has concluded co-operation agreements with arbitration institutions in various countries (including the Netherlands, Germany, Russia and China).

¹³⁰ Published in the Belgian Official Journal (*Belgisch Staatsblad/Moniteur belge*) of 7 August 1998, 25353-25355. The new official Dutch and French versions of the Belgian arbitration law, as well as free English and German translations, are available on the website of Cepani: www.cepani.be. This website also contains the various Rules in Dutch, French, English and German together with the most recent Cepani *Newsletters*.

The following comments have been published on the new Belgian arbitration law: H. Verbist, "Reform of the Belgian arbitration law (The law of 19 May 1998) - Réforme du droit de l'arbitrage en Belgique (La loi du 19 mai 1998)", *Revue de Droit des Affaires Internationales/International Business Law Journal*, 1998, 842-857; B. Hanotiau and G. Block, "La loi du 19 mai 1998 modifiant la législation belge relative à l'arbitrage", *Bulletin de l'Association Suisse de l'Arbitrage*, 1998, 528-538; B. Hanotiau, "Recent changes in the

changes made to the Rules of Arbitration of the International Chamber of Commerce. The new Rules¹³¹ entered into force on 1 January 2000¹³².

I. THE DIFFERENT TYPES OF CEPANI RULES

1. In addition to its Conciliation and Arbitration Rules, which are largely inspired by the Rules of Conciliation and Arbitration of the International Chamber of Commerce (ICC), Cepani offers various other Rules for the settlement of disputes: Rules for the Adaptation of contracts, Technical expertise Rules, Mini-trial Rules. For small claims, Cepani moreover offers special Arbitration Rules.

2. The Mini-trial Rules, which came into force on 1 January 1998, constitute Cepani's mediation procedure. The particular feature of the Cepani Mini-trial Rules is the constitution of a *mini-trial committee*. This committee, which is chaired by a third neutral (the *mediator*) appointed by Cepani and further composed of *assessors* appointed by the parties, has to try to work out a consensus that will constitute an agreement between the parties. The assessors the parties appoint to the committee therefore have to be persons who are sufficiently highly placed to commit the company when they agree a settlement.

3. The Rules for the adaptation of contracts can usefully serve in long-term agreements that may need to be revised, particularly where the original circumstances have altered. Under these Rules a third neutral can be appointed by Cepani, who makes recommendations to the parties or, if they agree, formulates a rule binding on them.

4. Since 1997 Cepani, has also provided simplified and less expensive Arbitration Rules for disputes of limited financial importance, which, under the Rules are disputes in which neither the main claim nor any counterclaim exceeds EUR 12,500 in principal.

Belgian law of arbitration", *ADR Currents*, American Arbitration Association, December 1998, 16-17; G. Keutgen, "La nouvelle loi sur l'arbitrage", *Journal des Tribunaux*, 1998, 761-771; G. Keutgen, "De nieuwe Belgische arbitragewet van 1998", *Tijdschrift voor Arbitrage*, 1999, N° 4, 121-134; L. Demeyere, "De Wet van 19 mei 1998 tot wijziging van de bepalingen van het Gerechdelijk Wetboek betreffende de arbitrage", *Rechtskundig Weekblad*, 1998-1999, 865; L. Demeyere, "1998 Amendments to Belgian Arbitration Law: an Overview", *Arbitration International*, Vol. 15/N°3, 1999, 295-313; G. Horsmans, "La loi belge du 19 mai 1998 sur l'arbitrage", *Revue de l'Arbitrage*, 1999, 475-539.

¹³¹ The following commentaries have already been published on the Cepani Rules of Arbitration: "Cepani: Révision des Règlements", *Revue de l'Arbitrage*, 1999, N° 4, 895-896; H. Verbist and K. Dhondt, "Le Centre Belge d'arbitrage et de médiation (Cepani) adopte de nouveaux règlements. Lignes de force", *Revue de Droit International et de Droit Comparé*, 2000, 115-134; H. Verbist and K. Dhondt, "Cepina (Belgisch Centrum voor Arbitrage en Mediatie) wijzigt zijn reglementen", *Tijdschrift voor Belgisch Handelsrecht/Revue de Droit Commercial Belge*, 2000, 357-365; D. Struyven, "Cepina-Reglementen in een nieuw kleedje voor de eeuwwisseling", *Rechtskundig Weekblad*, 1999-2000, 1244-1247; D. Struyven, "Le règlement du Cepani fait peau neuve", *Cahier du juriste*, 2000, N° 2, 26-28.

¹³² A brochure containing the text of the various Rules and the provisions of the Belgian law on arbitration can be obtained free of charge from the Cepani Secretariat: Rue des Sols 8, 1000 Brussels, Tel.: +32 2 515.08.35; Fax.: +32 2 515.08.75; e-mail: info@cepani.be.

Such disputes can be determined more speedily than in larger arbitrations, due to the following reasons: the matter is always handled by a sole arbitrator; in principle, the procedure is in writing; no Terms of Reference have to be drawn up (which do have to be drawn up in normal Cepani arbitration procedures); the time limits are reduced: the entire procedure, from submission of the request for arbitration until rendering the arbitral award may not exceed 112 days; the cost of this procedure ranges between EUR 625 and EUR 1,250.

5. In 1996, Cepani adopted “Rules of good conduct”. These Rules (initially 10, now 11 in total) constitute the ethical rules that must be observed by all arbitrators in procedures conducted under the Cepani Rules and of which any prospective arbitrator is informed before being appointed by Cepani.

II. GLOBAL CHANGES TO THE RULES

6. In order to make them easier to read, the new editions of the different Rules have each been given their own numbering and are all now contained in one brochure with six sections:

- Section I : Arbitration
- Section II : Arbitration of disputes of limited financial importance
- Section III : Mini-trial
- Section IV : Conciliation
- Section V : Technical expertise
- Section VI : Adaptation of contracts

Attached to the Rules are five Schedules:

- Schedule I : A. Costs of arbitration scale;
B. Costs of mini-trial and conciliation scale
- Schedule II : Rules of good conduct for proceedings organised by Cepani
- Schedule III: The provisions of the Belgian Judicial Code relating to arbitration, as amended by the Act of 19 May 1998.
- Schedule IV : Composition of the executive committee of Cepani.
- Schedule V : Cepani Secretariat.

7. In the light of the forthcoming use of the euro as a new currency, Cepani has chosen to state the various amounts in the scales in euros and no longer in Belgian francs.

8. The different sets of Cepani Rules now provide for greater flexibility as regards communications, as they now allow parties to make use of the latest means of communication. Parties are therefore no longer required to file their request for arbitration, mini-trial, conciliation, technical expertise or adaptation of contracts by registered mail: this can also be done by courier, fax or any other means of telecommunication that proves the dispatch

thereof¹³³. Consequently, electronic communications can henceforth be considered as valid means of communication, if it is possible to prove their dispatch.

9. The “Rules of Good Conduct”, which were initially drafted only for arbitrators appointed by Cepani under the Arbitration Rules, now, following the reform, also apply to the third neutrals appointed in Conciliation, Mini-trial, Technical expertise and Adaptation of contracts procedures. Each of these sets of Rules now contains a provision¹³⁴ that *“Only those persons who are independent of the parties and of their counsel, and who comply with the rules of good conduct set out in Schedule II, may serve as [arbitrators]/[mediators...] in [arbitration]/[mini-trial...] proceedings”*.

By adding an eleventh rule of good conduct, Cepani seeks to avoid an arbitrator in a three-member Arbitral Tribunal refusing to sign the arbitral award in case he disagrees with the opinion of the majority of the Arbitral Tribunal and in so doing violating the secrecy of the deliberations¹³⁵.

10. Apart from some minor linguistic rephrasing, in particular in the Dutch texts, the Mini-trial, Conciliation, Technical Expertise and Adaptation of contracts Rules have not been amended.

As far as the Dutch terminology in the Arbitration Rules is concerned, this was modified in accordance with the new terminology in the Belgian arbitration law as a result of the Act of 19 May 1998: “scheidsman” and “scheidslieden” were replaced by “arbitrer” and “arbiters” (i.e. arbitrators); “scheidsrechterlijke uitspraak” was replaced by “arbitrale uitspraak” (i.e. arbitral award); “arbitrale rechtbank” and “arbitraal college” were replaced by “scheidsgerecht” (i.e. Arbitral Tribunal).

---

¹³³ Amendment of articles 1, 8, 12, 13, 14, 16, 35 and 36 of the old Rules; Article 7 of the new Arbitration Rules (Section I); Article 9 of the new Rules of Arbitration of limited financial importance (Section II); Article 5 of the new Mini-trial Rules (Section III); Article 6 of the new Conciliation Rules (Section IV); Article 5 of the new Technical expertise Rules (Section V); Article 3 of the new Rules for the adaptation of contracts (Section VI).

¹³⁴ Article 8 of the new Arbitration Rules (Section I); Article 10 of the new Rules of Arbitration for disputes of limited financial importance (Section II); Article 19 of the new Mini-trial Rules (Section III); Article 7 of the new Conciliation Rules (Section IV); Article 6 of the new Technical expertise Rules (Section V); Article 4 of the new Rules for the Adaptation of contracts (Section VI).

¹³⁵ This rule stipulates: *“The signature of the arbitral award by a member of an Arbitral Tribunal of three arbitrators, does not imply that that arbitrator agrees with the content of the award”*. In this respect it may be mentioned that Article 1701 para. 4 of the Belgian Judicial Code provides that, should one or more of the arbitrators be unable to sign the award or refuse to do so, mention shall be made of it in the award. The arbitral award must at least bear the signatures of a majority of the arbitrators.

III. AMENDMENTS TO THE RULES OF ARBITRATION

i. A recital of the nature and circumstances of the dispute

11. As parties in the past sometimes argued whether or not a request for arbitration contained all of the contentions or whether it sufficiently set out the contentions of the Claimant, the new Rules seek to avoid any ambiguity in this respect by providing that the Request for Arbitration shall contain, inter alia “*a recital of the nature and circumstances of the dispute that gives rise to the claim*” and “*the object of the claim, a summary of the means invoked and, if possible, a financial assessment of the claim*”¹³⁶.

In its Answer to the request for arbitration, the Respondent has to state not only its position on the number and choice of the arbitrators and on the seat and the language of the arbitration, but also “*its view on the nature and circumstances of the dispute that gives rise to the claim*”. The Respondent no longer has to file all its defence arguments within the time-limit of one month provided for this Answer. The powers of the Arbitral Tribunal to fix the time-limits for the filing of further memorials are thus strengthened¹³⁷.

The Rules now also provide that, where the Respondent files a Counterclaim together with its Answer to the Request for Arbitration, such counterclaim should contain the following particulars: “*a) a recital of the nature and the circumstances of the dispute that gives rise to the claim; b) an indication of the object of the claim and, if possible, a financial assessment of the claim*”¹³⁸.

12. The Cepani Rules require that Terms of Reference first be drawn up by the Arbitral Tribunal before it looks at the matter¹³⁹. In order to speed up the process of drawing up the Terms of Reference, the new version of the Arbitration Rules no longer provides that Claimant may send an answering brief within thirty days of the Respondent’s filing its Answer¹⁴⁰ or Counterclaim¹⁴¹. Likewise, the new Rules no longer provide that Counterclaimant/Respondent may file a rejoinder within thirty days of the date of Claimant’s answering brief. The deletion of these provisions of the old Rules in no way means that parties are prevented from responding to each others’ briefs and answering briefs. The purpose of the deletion of these time

---

¹³⁶ Article 1 para 1 of the new Rules of Arbitration; the old Rules in Article 12 para. 1 provided that the Request for arbitration should contain: “*..b) a statement of the claimant’s case together with exact particulars of the various charges and their possible evaluation (amounts, damages, interest, etc.); ..*”.

¹³⁷ Article 2 para. 1 of the new Rules of Arbitration; the old Rules in Article 13 para. 1 provided that the Answer to the Request for Arbitration should set out the Respondent’s “*defence and his proposals if any and furnish all the documents and information in support of his defence*”.

¹³⁸ Article 2 para. 3 (Article 14 of the old Rules).

¹³⁹ As already indicated, no Terms of Reference must be drawn up in case the arbitration procedure of disputes of limited financial importance is applied. This procedure, however, is only applicable if neither the main claim nor the counterclaim, if any, exceeds 12,500 EURO in principal.

¹⁴⁰ Article 13 para. 3 of the old Rules.

¹⁴¹ Article 14 para. 4 of the old Rules.

limits for further briefs at the early stage of the procedure is to avoid any possible delay resulting therefrom with respect to drawing up the Terms of Reference. It is for the Arbitral Tribunal to fix a calendar for the filing of further submissions, once the Terms of Reference have been drawn up and signed by the parties.

ii. Appointment of the arbitrators and transmission of the parties' files to the Arbitral Tribunal

13. Since Cepani only appoints or confirms arbitrators, once the advance on costs has been paid by the parties, the new Rules now provide that the Secretariat transmits the parties' files to the Arbitral Tribunal "*as soon as it is approved or appointed*"¹⁴².

iii. Seat of the arbitration

14. In conformity with the recent reform of English arbitration law in this respect (Arbitration Act 1996, Section 3) the new Cepani Arbitration Rules have replaced the term "place" of arbitration by the more legal term "seat" of arbitration.¹⁴³ Moreover, in accordance with the Reform of the ICC Rules of Arbitration in 1998¹⁴⁴ the Cepani Rules provide that "*Unless otherwise agreed by the parties, and after having consulted with them, the Arbitral Tribunal may decide to hold its hearings and meetings at any other location that it considers appropriate*"¹⁴⁵ and, furthermore, that "*The Arbitral Tribunal may deliberate at any place it considers appropriate*"¹⁴⁶.

iv. Content of the Terms of Reference

15. During the process of revising the new Rules, the question was discussed whether Terms of Reference should be maintained as an essential part of an arbitration procedure under the Cepani Rules. Although it was held that Terms of Reference should indeed be maintained as an essential part of the Cepani arbitration procedure, the Rules were revised as regards the elements which the Terms of Reference should contain. The new Rules of Arbitration provide that the Terms of Reference should contain the following elements¹⁴⁷:

"a) the full name and capacity of the parties;

---

¹⁴² Article 12 of the new Rules of Arbitration (Article 21 of the old Rules).

¹⁴³ Article 14 of the new Rules of Arbitration (Article 23 of the old Rules).

¹⁴⁴ Article 14 para. 2 and 3 of the new Rules of Arbitration of the ICC of 1998.

¹⁴⁵ Article 14 para. 2 of the new Cepani Rules of Arbitration.

¹⁴⁶ Article 14 para. 3 of the new Rules of Arbitration.

¹⁴⁷ Article 15 para. 1 of the new Rules of Arbitration.

- b)...
- c) *a brief recital of the circumstances of the case;*
- d) *a statement of the parties' claims;*
- e) *unless the Arbitral Tribunal deems it inappropriate, a determination of the issues that are in dispute;*
- f)..."

In conformity with the new ICC Rules of Arbitration¹⁴⁸, it is also possible under the new Cepani Rules of Arbitration for the Arbitral Tribunal not to stipulate the issues to be determined, *"if it deems it inappropriate"* to list them¹⁴⁹. This addition should meet the concerns of some arbitrators that a conflict arises or might arise with respect to the list of issues to be determined and the way they are formulated.

Even though the Terms of Reference, in principle, should still mention the issues to be determined, the list of "issues" mentioned therein is not exhaustive, although the claims should be all mentioned in the Terms of Reference. It may indeed occur that, in the further course of an arbitration, new issues arise, although no new claims as such have been filed by any of the parties.

v. Procedural calendar

16. With a view to stimulating the arbitrators to speed up the arbitration proceedings as much as possible, a new provision¹⁵⁰ has been included in the Rules, which provides that *"While drafting the Terms of Reference, at the earliest date possible, the Arbitral Tribunal, having consulted with the parties, shall establish in a separate document the intended timetable of the proceedings and shall send it to the Secretariat of Cepani as well as to the parties"*. A similar provision was inserted in the new ICC Rules of Arbitration of 1998¹⁵¹. As this provision sets out, the procedural calendar should not be laid down in the Terms of Reference themselves, but in a separate document. Should the procedural calendar be included in the Terms of Reference signed by the parties, any deviation from the calendar (e.g. the extension of a time limit to file submissions) can only be permitted by the Arbitral Tribunal with the consent of all parties.

vi. Time limit for making the arbitral award

17. In the new Rules the time limit for making the arbitral award is extended from two months¹⁵² to four months¹⁵³. The reason for this is that

---

¹⁴⁸ Article 18 para. 1 (d) of the new Rules of Arbitration of the ICC.

¹⁴⁹ "Issues that are in dispute" are considered as being the legal questions raised through the claims and allegations of the parties, and which the Arbitral Tribunal must decide.

¹⁵⁰ Article 15 para. 3 of the new Cepani Rules of Arbitration.

¹⁵¹ Article 18 para. 4 of the new ICC Rules of Arbitration.

¹⁵² Article 27 para. 1 of the old Rules.

Arbitral Tribunals only rarely manage to render a final award within the given time limit of two months. A time limit of four months corresponds more to the average duration of Cepani arbitrations¹⁵⁴.

vii. Enforceability of the arbitral award

18. In view of the recent reform of Article 1717 para. 4 of the Belgian Judicial Code (by the Act of 19 May 1998), the provision¹⁵⁵ according to which the parties, by submitting their dispute to Cepani arbitration, waive their right to any form of appeal against the arbitral award, insofar as such waiver may validly be made, is completed with the following words: “*and except where an explicit waiver is required by law*”¹⁵⁶.

Cepani thus wishes to stress that the insertion of a Cepani arbitration clause into a contract cannot be considered as an explicit waiver of any form of appeal and in particular of an application for the setting aside of the arbitral award, to which the revised Article 1717 para. 4 of the Belgian Judicial Code now refers. Should non-Belgian parties wish to exclude any application for the setting aside of an arbitral award, as they are now authorised to do pursuant to Article 1717 para. 4 J.C., they shall have to make an “explicit declaration” in that regard¹⁵⁷. This position is in accordance with the position taken by the courts and legal writers in other countries (including Switzerland and France) and in accordance with Belgian case law regarding the waiver of rights.

viii. No exclusion of liability

19. On the occasion of the revision of the Cepani Rules of Arbitration, the question was discussed whether, in accordance with the new ICC Rules of Arbitration¹⁵⁸, the liability of arbitration institutions and arbitrators should be excluded. Cepani held that such exclusion might create the impression that it sought to shirk any liability. Moreover, such exemption clauses might be challenged before the state courts.

ix. Advances towards arbitration costs

20. In the old Rules, the various provisions relating to the advance on costs were contained in Annex I. These provisions are now put together in a new provision in the Rules¹⁵⁹. This new provision also includes the

---

¹⁵³ This time limit starts running as from the date when the Terms of Reference are signed by the Arbitral Tribunal; Article 18 para. 1 of the new Rules.

¹⁵⁴ See, in this respect, “Statistiques du Cepani pour 1998”, *Cepani Newsletter* No. 18, 1999, 3.

¹⁵⁵ Article 32 para. 2 of the old Rules.

¹⁵⁶ Article 23 para. 2 of the new Rules.

¹⁵⁷ Cepani points out that, in the event none of the parties involved is Belgian, they may complete the Cepani model clause with the following stipulation “*The parties explicitly exclude any application for setting aside the arbitral award*”.

¹⁵⁸ Article 34 of the new ICC Rules of Arbitration.

¹⁵⁹ Article 25 of the new Cepani Rules of Arbitration; Article 22 of the new Rules of Arbitration of disputes of limited financial importance.

stipulation that, if a counterclaim is filed, the Secretariat of Cepani may fix separate advances for the main claim and the counterclaim¹⁶⁰.

The new Rules provide that the advance payment may be made by way of a bank guarantee when it is 50,000 euros or more ¹⁶¹.

x. Arbitration costs

21. The old Rules provided¹⁶² that *“the award shall specify the pro rata contribution of the parties to the arbitration costs”*. Following the example of the new ICC Rules of Arbitration¹⁶³, the new Cepani Rules of Arbitration now provide that *“The award shall mention which party shall finally bear the arbitration costs as determined by the Secretariat of Cepani, or the proportion in which those costs shall be allocated between the parties”* ¹⁶⁴.

22. In Schedule I to the Rules (“Costs of Arbitration Scale”) the expression *“the administrative costs and the expenses and fees of the arbitrators”* has been replaced by the term *“arbitration costs”* so as to be more in line with the term used in the ICC Rules of Arbitration.

The Cost of Arbitration Scale itself has not been modified, except for the fact that the amounts are now stated in euros. The new Rules no longer contain a restriction as to a possible increase in the advance on costs¹⁶⁵.

The Scale for the costs of Mini-trials is now also applicable to Conciliation proceedings.

xi. Award by consent

23. Inspired by the example of the new ICC Rules of Arbitration¹⁶⁶, the provision on awards by consent is modified: should the parties agree to settle their dispute after having submitted their case to the Arbitral Tribunal, the settlement is to be recorded in the form of an award *“if so requested by the parties and if the Arbitral Tribunal agrees to do so”* ¹⁶⁷.

---

¹⁶⁰ Article 18 para. 5, second sentence of the old Rules; Article 25 para. 3 of the new Rules of Arbitration.

¹⁶¹ Article 25, last sentence of the new Rules of Arbitration.

¹⁶² Articles 29 para. 1 and 48 para. 1 of the old Rules.

¹⁶³ Article 31 para. 3 of the new ICC Rules of Arbitration.

¹⁶⁴ Article 26 of the new Cepani Rules of Arbitration; Article 23 of the new Rules of Arbitration of disputes of limited financial importance.

¹⁶⁵ Article 24 para. 2, second sentence of the new Rules of Arbitration. The old Rules provided under point 3 of the item “Arbitration Scale” in Annex I that the minima and maxima set out in the Arbitration Scale could only be increased by 10% *“if the circumstances of the case are exceptional”*.

¹⁶⁶ Article 26 of the new ICC Rules of Arbitration.

¹⁶⁷ Article 20 of the new Cepani Rules of Arbitration; Article 19 of the new Rules of Arbitration of disputes of limited financial importance.

xii. V.A.T.

24. The new Cepani Rules also deal with the issue of Value-Added Tax due on arbitrators' fees¹⁶⁸. The old Rules only pointed out that the administrative costs were subject to V.A.T.¹⁶⁹.

Whereas, in its new Rules¹⁷⁰, the ICC leaves it to the arbitrators and to the parties in order to find an arrangement between them regarding the recovery of any V.A.T. on the arbitrators' fees after the termination of the arbitration procedure, Cepani follows a different line. In a Cepani arbitration the arbitrators must indicate from the outset whether they are subject to V.A.T. Should this be the case, Cepani requests the parties to make up-front payment of the V.A.T. which is due on the arbitrators' fees¹⁷¹.

IV. MODIFICATIONS WITH RESPECT TO THE RULES OF ARBITRATION OF DISPUTES OF LIMITED FINANCIAL IMPORTANCE

25. The Rules of Arbitration of disputes of limited financial importance (New Section II) have been modified as closely as possible in line with the amendments to the new Rules of Arbitration (Section I).

As far as the calendar for the filing of submissions is concerned, in arbitrations of limited financial importance, the new Rules clearly provide that, after both parties have each filed two submissions, one further time limit of fourteen days is set for both parties to file their final submissions¹⁷².

V. GENERAL RULE

26. A few modifications that have recently been made to the law on arbitration in Belgium have not been taken up in the new Cepani Rules of Arbitration¹⁷³. However, the general rule in the final provision of the Rules of Arbitration¹⁷⁴ referring to Chapter VI of the Belgian Judicial Code for all

---

¹⁶⁸ This issue was the subject of a decision of the European Court of Justice on 16 September 1997 in the case of von Hoffmann v. Finanzamt Trier (Case C-142/96).

¹⁶⁹ Point 2 of the item "Arbitration Scale" in Annex I to the old Rules.

¹⁷⁰ Article 2 para. 9 of Appendix III to the new ICC Rules of Arbitration.

¹⁷¹ Point 3 of Schedule I A to the new Rules of Arbitration 'Cost of Arbitration Scale' provides: "*When the arbitrator is subject to V.A.T., he shall so inform the Secretariat of Cepani, which will charge the parties the V.A.T. owed on the arbitrator's fees*". Schedule I B "Costs of Mini-trial and Conciliation Scale" contains a similar provision with regard to mediators and conciliators.

¹⁷² Article 5 para. 3 of the new Rules of Arbitration of disputes of limited financial importance. In the French version: "un délai unique"; in the Dutch version "eenzelfde termijn". The old text of the Rules did not sufficiently clarify whether both parties had a time limit of fourteen days in which to file their last submission, or whether they both had to file such last submission within one and the same time limit; Article 38 para. 3 of the old Rules.

¹⁷³ E.g. the possibility for the parties to request the Arbitral Tribunal to correct errors in the award or to interpret given points or passages of the award - Article 1702 *bis* Judicial Code which was inserted in the Belgian Judicial Code by the Act of 19 May 1998; article 29 of the new ICC Rules of Arbitration.

¹⁷⁴ Article 33 of the old Rules; Article 27 of the new Rules of Arbitration.

issues that have not been specifically provided in the Rules is sufficient in itself in order to make sure that the recent changes to Belgian arbitration law also apply to Cepani arbitrations. Thus, arbitrators in Cepani arbitrations may order a party to pay a penalty sum and, if necessary, may correct clerical, computational or typographical errors in their awards and/or interpret a given point in their awards.

VI. APPLICABILITY OF THE NEW RULES

27. The new Cepani Rules came into force on 1 January 2000. They do not contain a stipulation regarding the time as of which they apply.

However, Section I (new Rules of Arbitration)¹⁷⁵ and Section II (new Rules of Arbitration of disputes of limited financial importance)¹⁷⁶ provide with respect to the “Effect of the arbitration clause” that “*When the parties agree to resort to Cepani for arbitration, they thereby submit to these Rules*”¹⁷⁷. When the parties refer in their agreement to Arbitration Rules of an institution and this institution has amended its Rules at the time of commencement of the arbitration procedure, the Rules in force at the time of commencement of the arbitration shall be applicable, unless the parties have agreed otherwise¹⁷⁸.

In the event that the arbitration procedure started before the Rules were amended, the old Rules continue to govern the arbitration procedure. However, on the basis of the principle of party autonomy, the parties are free to decide that the amended Rules apply to their arbitration. Since the new Cepani Rules are an improvement compared to the old Rules, we can only recommend that parties do so in such a case.

Prof. Herman VERBIST

Member of the Brussels Bar, Guest professor University of Ghent,
Former counsel of the International Court of Arbitration of the ICC

---

¹⁷⁵ Article 5 para. 1 of the new Rules of Arbitration (Article 19 para. 1 of the old Rules).

¹⁷⁶ Article 7 para. 1 of the new Rules of Arbitration of limited financial importance (the old Rules did not contain any such provision).

¹⁷⁷ In the Dutch version of the Rules the word “*dit [Reglement]*” (i.e. these Rules) was replaced by “*huidig [Reglement]*” (i.e. current Rules). The Dutch version thus was adapted in terms of the French version of the Rules.

¹⁷⁸ See in this respect Article 6 para. 1 of the new ICC Rules of Arbitration of 1998; Article 2 of the Rules of Arbitration of WIPO (World Intellectual Property Organisation) of 1994; Article 1 of the “International Arbitration Rules” of the American Arbitration Association of 1997; Preface to the Rules of Arbitration of the London Court of International Arbitration of 1998. This was also the position taken by the ICC in 1988, when it amended the Rules without providing any transitional stipulations (see in this respect: Y. Derains and E. Schwartz, “A Guide to the New ICC Rules of Arbitration”, *Kluwer Law International*, The Hague/ London/Boston, 1998, 77).

Katja JANSEGGERS. De internationale bevoegdheid en de wet van toepassing op de nietigverklaring van een Grieks-Belgisch huwelijk

179

1. De relevante feiten en de uitspraak

De tekst van het vonnis van 21 juni 2001 vindt u hoger.

a. De feiten

Een Griekse man (H.) huwde in 1961 met een Griekse vrouw. Uit dit huwelijk werden twee kinderen geboren (A. en B., de eisers).

De man, die kapitein ter lange omvaart was, verliet Griekenland en huwde in 1967 in Londen een tweede maal, nu met een Belgische vrouw (C., de eerste verweerster). Het huwelijk werd in 1982 overgeschreven in de Belgische registers van de burgerlijke stand. In 1969 startten de beide echtgenoten een zelfstandige zaak. De vrouw heeft duidelijk meegewerkt aan het succes hiervan. Uit dit tweede huwelijk werden drie kinderen (D., E. en F., verweerders) geboren die door de Griekse man werden erkend op het Griekse consulaat in België.

De Griekse man verkreeg in 1977 de Belgische nationaliteit door naturalisatie.

In 1981 werd het eerste huwelijk van de Griekse man kerkelijk ontbonden.

Na een slepende ziekte overleed de Griekse man in 1996. Hij had een testament opgemaakt met betrekking tot zijn onroerende goederen gelegen in Griekenland.

Naar aanleiding van dit overlijden (en de vereffening-verdeling van de erfenis) vorderen de kinderen uit het eerste huwelijk de nietigverklaring van het tweede huwelijk tussen de Griekse man en de Belgische vrouw en dit op basis van bigamie. Zij vorderen tevens de veroordeling van de verweerders tot inbreng van een aanzienlijke som geld en een in België gelegen onroerend goed in het actief van de nalatenschap.

De Belgische echtgenote en de drie kinderen uit het tweede huwelijk stellen in deze procedure tot nietigverklaring van het huwelijk een tegenvordering in die ertoe strekt – voor het geval het huwelijk zou nietig verklaard worden – gevolgen toe te kennen als putatief huwelijk (door toepassing van art. 201 B.W. voor de overlevende echtgenote en door toepassing van art. 202 B.W. voor de kinderen). Zij vorderen tevens de inbreng in de nalatenschap van de

---

¹⁷⁹ Bij de bespreking van het bovenstaande vonnis wordt enkel ingegaan op de problematiek van het I.P.R. en de nietigverklaring van huwelijken. Op het I.P.R. van het huwelijksvermogensrecht en het erfrecht wordt niet ingegaan.

in Griekenland gelegen goederen en de verdeling van de nalatenschap volgens Belgisch recht.

b. De evolutie in de Griekse wetgeving

Vóór 1982 was het burgerlijk huwelijk in Griekenland onbestaande.¹⁸⁰ Enkel het kerkelijk huwelijk, volgens de Grieks-orthodoxe riten, was toegestaan. Een echtscheiding was slechts op zeer beperkte en zeer strikt limitatief opgesomde gronden mogelijk.

Naast het burgerlijk huwelijk voerde de Griekse wetgever ook de echtscheiding in. Het is op dat ogenblik dat de Griekse man (kerkelijk) uit de echt scheidde van zijn eerste (Griekse) vrouw.

Klaarblijkelijk waren er nog Griekse mannen die – wegens de afwezigheid van een mogelijkheid tot echtscheiding in het Griekse recht – in den vreemde een tweede maal gehuwd waren. De vraag stelde zich dus naar de geldigheid van de in bigamie afgesloten (tweede) huwelijken. Bij een (regularisatie-) wet van 15 april 1982 (in werking getreden op 19 juni 1982) besliste het Griekse parlement dat deze huwelijken geldig worden geacht, met terugwerkende kracht tot op de dag van het afsluiten ervan wanneer één van de partijen van Griekse nationaliteit was en wanneer aan de vormvereisten werd voldaan van het recht van het land waar deze huwelijken afgesloten waren.¹⁸¹ Op grond van art. 7 van deze wet werden de huwelijken in het buitenland voltrokken voor de bekendmaking van de wet, ondanks de huwelijksbeletsels, met terugwerkende kracht geldig beschouwd tot de dag van het afsluiten van het (tweede) huwelijk op voorwaarde dat er geen in kracht van gewijsde gegane (gerechtelijke) beslissing bestond, die het (tweede) huwelijk nietig verklaarde. Bovendien voorzag deze wet tevens in een uitdoving van alle hangende procedures met het oog op de nietigverklaring van het tweede huwelijk.

c. Summiere weergave van de uitspraak

De rechter besloot tot de nietigheid van het tweede huwelijk, maar kende toch gevolgen toe aan het nietig verklaarde huwelijk als putatief huwelijk. Hij kwam tot dit besluit door de goede trouw-vereiste niet te beoordelen op het ogenblik van het sluiten van het tweede huwelijk (met name in 1967) zoals de traditionele leer voorschrijft, maar op het ogenblik dat de Griekse wetgever de wet stemde tot retroactieve regularisatie van door Griekse onderdanen in het buitenland afgesloten tweede huwelijken. De rechter oordeelde dat de Belgische vrouw na tussenkomst van de Griekse wetgever te goeder trouw in de overtuiging verkeerde dat zij sedert deze Griekse wet geldig in het huwelijk was getreden. Dat heeft haar precies ervan

---

¹⁸⁰ BERGMANN, A., en FERID, M., *Internationales Ehe- und Kindschaftsrecht*, "Griechenland", Verlag für Standesamtswesen, Frankfurt am Main, losbl., stand van aanvullingen 31 maart 1986: de Griekse wet van 7 april 1982 (in werking getreden op 18 juli 1982) voerde het burgerlijk huwelijk in.

¹⁸¹ BERGMANN, A., en FERID, M., *Internationales Ehe- und Kindschaftsrecht*, "Griechenland", Verlag für Standesamtswesen, Frankfurt am Main, losbl., stand van aanvullingen 31 maart 1986.

weerhouden om met haar man “met wie zij een huwelijksleven had” opnieuw te trouwen. De Griekse wet zegde dat zij niet moest. Om deze reden werd het bestaan van een putatief huwelijk erkend. De Belgische vrouw werd dus samen met de drie kinderen uit haar huwelijk met H. erfgerechtigd in diens nalatenschap.

Voor het overige besliste de rechter tot de vereffening-verdeling van het huwelijksvermogensstelsel volgens Belgisch recht, de inbreng van de goederen die zich in Griekenland bevinden en de vereffening-verdeling van de nalatenschap volgens het Belgische erfrecht.

Inmiddels werd tegen dit vonnis hoger beroep ingesteld.

2. Internationale bevoegdheid

a. Vordering ingesteld voor 1 maart 2001: art. 635, 2° Ger. W. en art. 15 B.W.

De rechter onderzoekt niet expliciet zijn internationale bevoegdheid inzake de nietigverklaring van het huwelijk.

Aangezien de Belgische echtgenote en twee van haar kinderen woonplaats hebben in België is de Belgische rechter uiteraard bevoegd om op grond van art. 635, 2° Ger.W. de nietigverklaring van het huwelijk te beoordelen. Het is vaststaande rechtspraak dat ook een in het buitenland gesloten huwelijk door een Belgische rechtbank nietig kan verklaard worden. Het is immers de private rechtshandeling (het ‘negotium’) die wordt vernietigd en niet de akte die werd opgemaakt door de buitenlandse ambtenaar (‘het instrumentum’). Er is geen sprake van inmenging in de aangelegenheden van een andere Staat.¹⁸² Aangezien de derde dochter de Belgische nationaliteit heeft, is de rechter ook bevoegd om de vordering tegen haar te beoordelen en dit op basis van art. 15 B.W.

b. Vordering ingesteld na 1 maart 2001: de Europese verordening van 29 mei 2000

Voor procedures ingesteld na 1 maart 2001 regelt de Europese verordening van 29 mei 2000¹⁸³ de internationale bevoegdheid inzake nietigverklaring van huwelijken en ook de erkenning en tenuitvoerlegging van de genomen beslissingen (verder: de Brussel II – Vo).¹⁸⁴ Op grond van art. 7 van de

---

¹⁸² Antwerpen 28 april 1998, *A.J.T.* 1999-2000, 540; Antwerpen 10 maart 1998, *T.V.R.* 198, 56; Rb. Antwerpen 21 oktober 1997, *E.J.* 1999, 58, noot K. VANLEDE; Rb. Brussel 18 december 1990, *J.T.* 1991, 242; Rb. Brussel 24 februari 1987, *T.B.B.R.* 1989, 165; Rb. Brussel 18 november 1986, *T.B.B.R.* 1988, 467, noot A.-Ch. VAN GYSEL.

¹⁸³ Europese verordening nr. 1347/2000 van 29 mei 2000 betreffende de bevoegdheid en de erkenning en tenuitvoerlegging van beslissingen in huwelijkszaken en inzake de verantwoordelijkheid voor gemeenschappelijke kinderen, *PB.* L 160 van 30 juni 2000, 19. Zie ook: <http://www.ipr.be>.

¹⁸⁴ Er is reeds een uitgebreide literatuur ontstaan omtrent deze nieuwe verordening, zie hiervoor: ANCEL, B. en MUIR WATT, H., “La désunion européenne: le Règlement dit

verordening moet verplicht een beroep gedaan worden op de bepalingen van art. 2 wanneer de verweerder zijn verblijfplaats heeft op het grondgebied van een lidstaat of onderdaan is van een lidstaat. In dat geval zijn de bepalingen uit art. 2 exclusief.

Lid 1 van art. 42 zegt dat de bepalingen van de verordening slechts van toepassing zijn op de rechtsvorderingen ingesteld na de inwerkingtreding van de verordening. De rechtbank (die op een vordering ingeleid in 1998 uitspraak deed op 21 juni 2001) diende dus nog geen rekening te houden met de nieuwe bepalingen.

De verordening aanvaardt op ruime basis internationale bevoegdheid gebaseerd op de gewone verblijfplaats van (één van) de partijen.¹⁸⁵

Ik wil niettemin nakijken voor de toekomst of de Brussel II - Vo. toepassing krijgt voor zo een vraag, waarbij de geldigheid van het huwelijk moet beoordeeld worden voorafgaand aan de vraag naar de erfrechten van de tweede echtgenote en de kinderen uit het tweede huwelijk in de nalatenschap van hun echtgenoot en vader.

In het toelichtend verslag bij de verordening geeft Borrás hierop een negatief antwoord.¹⁸⁶ Zij schrijft letterlijk in het hoofdstuk over de analyse van de bevoegdheidsbepalingen: "(...) De aangenomen oplossing is het resultaat van een moeizaam evenwicht tussen een aantal van de aangenomen bevoegdheidscriteria. Er moeten criteria worden opgesteld voor de bevoegdheid in huwelijkszaken, zonder dat men in de situatie geraakt waarin de geldigheid van een huwelijk in het kader van een vordering tot nietigverklaring moet worden onderzocht wanneer een van de echtgenoten of

---

<<Bruxelles II>>", *Rev.crit.dr.internat.privé* 2001, 403-457; CARLIER, J-Y., FRANCO, S. en VAN BOXSTAEL, J-L, "Le règlement de Bruxelles II. Compétence, reconnaissance et exécution en matière matrimoniale et en matière de responsabilité parentale", *J.T Droit Européen* 2001, 73-90; GAUDEMET-TALLON, H., "Le règlement n°1347/2000 du Conseil du 29 mai 2000: << Compétence, reconnaissance et exécution des décisions en matière matrimoniale et en matière de responsabilité parentale des enfants communs>>", *J.D.I.* 2001, 381-445; VAN DEN EECKHOUT, V., "Europees echtscheiden. Bevoegdheid en erkenning van beslissingen op basis van de EG verordening 1347/2000 van 29 mei 2000", in VAN HOUTTE, H. en PERTEGAS SENDER, M. (eds.), *Het nieuwe Europese IPR: van verdrag naar verordening*, Antwerpen, Intersentia, 2001, 69-102 ; VANDER VELDEN, F., "Een Europese Verordening betreffende bevoegdheid, erkenning en tenuitvoerlegging in familierechtelijke zaken", *WPNR* 2000, 753-759; WATTE, N. en BOULARBAH, H., "Les nouvelles règles de conflits de juridictions en matière de désunion des époux - Le règlement communautaire << Bruxelles II >>" , *J.T.* 2001, 369-378.

¹⁸⁵ HEYVAERT, A., *Belgisch Internationaal privaatrecht, een inleiding*, derde herwerkte uitgave 2001, Gent, Mys & Breesch, 2001, nr. 154 e.v..

¹⁸⁶ Toelichtend verslag over het verdrag, opgesteld op grond van artikel K.3 van het Verdrag betreffende de Europese Unie, betreffende de bevoegdheid en de erkenning en tenuitvoerlegging van beslissingen in huwelijkszaken opgesteld door Prof. Dr. Alegria Borrás, hoogleraar internationaal privaatrecht aan de Universiteit van Barcelona, *PB C* 221 van 16 juli 1998, 27 e.v., nr. 27. Dit verslag werd opgesteld bij het nooit in werking getreden verdrag van 28 mei 1998. Aangezien de verordening het grootste deel van de inhoud van het verdrag gewoon heeft overgenomen, wordt dit verslag gehanteerd als toelichtend rapport bij de verordening.

zelfs beide echtgenoten zijn overleden, omdat een dergelijke situatie buiten het toepassingsgebied van het verdrag valt. Meestal betreft het prejudiciële vragen in verband met erfopvolging. Dit wordt geregeld door de desbetreffende internationale instrumenten, zoals het Verdrag van 's-Gravenhage van 1 juni 1970 inzake de erkenning van echtscheidingen en scheidingen van tafel en bed, of het interne recht van de staat, indien dat mogelijk is (...)."

Uit deze zinsnede uit het toelichtend verslag moet klaarblijkelijk afgeleid worden dat de verordening niet van toepassing is in een casus waarbij een vordering tot nietigverklaring prejudicieel moet onderzocht worden alvorens de erfrechtelijke aanspraken van de partijen te kunnen beoordelen.

3. Nietigverklaring van het huwelijk: de verwijzingsregel¹⁸⁷

a. De regel

Om te oordelen of de Belgische echtgenote en de kinderen erfgerechtigd zijn in de nalatenschap van de Griekse man, moest de rechter eerst de voorvraag naar de geldigheid van het in 1967 in Londen afgesloten huwelijk beoordelen. Deze voorvraag wordt opgelost met toepassing van de verwijzingsregel van het forum, net als ware zij een hoofdvraag.¹⁸⁸ Het Belgisch I.P.R. zal dus het recht aanwijzen dat de nietigverklaring van het huwelijk beheerst.

De grondvoorwaarden om te huwen worden bepaald door de wet van het personeel statuut, m.n. de nationale wet (art. 3 lid 3 B.W.). Deze verwijzingsregel wordt distributief toegepast. Ieder van de echtgenoten moet voldoen aan de grondvoorwaarden van zijn resp. haar nationale wet.¹⁸⁹ Indien een vereiste tegelijk volgens twee toepasselijke wetten wordt gesteld, moet in geval van miskennis de strengste sanctie uit de beide rechtsstelsels worden toegepast. Zo bepaalt de nationale wet van de echtgenoten die de grondvoorwaarden beheerst (lex patriae) en de wet van de plaats van de huwelijkssluiting die de vormvoorwaarden beheerst (lex loci celebrationis) de sanctie in geval van niet-naleving van deze vereisten¹⁹⁰.

---

¹⁸⁷ Zie voor een overzicht: VERHELLEN, J., "Huwelijk" in ERAUW, J., e.a., "Overzicht van rechtspraak. Internationaal privaatrecht (1993-1998)", *T.P.R.* 1998, 1391-1409; VERHELLEN, J., "Huwelijk in het internationaal privaatrecht" in X. (ed.), *Personen en Familierecht. Artikelsgewijze commentaar met overzicht van rechtspraak en rechtsleer*, Antwerpen, Kluwer, losbladig.

¹⁸⁸ HEYVAERT, A., *Belgisch Internationaal privaatrecht, een inleiding*, derde herwerkte uitgave 2001, Gent, Mys & Breesch, 2001, nrs. 246-247 en zie www.ipr.be bij Algemene leer → Handboek Erauw – Toepassing vreemde wet

¹⁸⁹ Cass. 19 maart 1992, *R.W.* 1992-93, 158; Brussel 21 maart 1995, *A.J.T.* 1994-95, 565; Brussel 7 december 1995, *J.T.* 1996, 224. Zie deze en andere rechtspraak bij: K. Jansegers, "Overzicht van vijftien jaar rechtspraak over internationale huwelijken", te raadplegen op: www.ipr.be.

¹⁹⁰ VERHELLEN, J., "Het huwelijk" in ERAUW, J. e.a., "Overzicht van rechtspraak. Internationaal privaatrecht en nationaliteitsrecht (1993-1998)", *T.P.R.* 1998, nr. 48; Antwerpen 10 maart 1998, *T.V.R.* 1998, 56; Rb. Brussel 18 december 1990, *J.T.* 1991, 242.

b. Het vonnis

De rechtbank verwijst in haar punt 4.1.4. uitdrukkelijk naar de regel dat beide echtgenoten op het ogenblik van het sluiten van hun huwelijk dienden te voldoen aan de grondvereisten van hun nationale wet. De man diende te voldoen aan de Griekse wet, de vrouw aan de Belgische.

De overtreden wet bepaalt de vordering tot nietigverklaring van een huwelijk. Die verwijzingsregels gaf ik zopas. Een nationaal recht dat een geldigheidsvereiste aanleverde, bepaalt de aard en de gevolgen van de sanctie (absolute of relatieve nietigheid, *ex nunc* of *ex tunc*) alsook de procedure, m.n. de termijnen en de modaliteiten waarbinnen sommige belanghebbenden mogen optreden¹⁹¹. Het beslist ook of het huwelijk als putatief huwelijk gevolgen mag krijgen (zie verder).

Zoals uit het feitenrelaas is gebleken, pleegde de Griekse man in 1967 bigamie aangezien hij reeds in 1961 gehuwd was met een Griekse vrouw. De rechtbank diende aldus voor de man – hij is immers degene die bigamie pleegt – naar de Griekse wetgeving terug te grijpen om de sanctie die daar voorzien is voor bigamie te beoordelen. De rechter doet dit door in het algemeen te verwijzen naar het Griekse huwelijksregime dat veel strenger was dan het Belgische (het verplicht kerkelijk huwelijk gold als burgerrechtelijk huwelijk, en er bestonden toen alleen maar zeer beperkte canonieke echtscheidingsregels).

Griekenland kent inderdaad in art. 1354 Grieks B.W. het verbod van bigamie en voorziet in art. 1372 Grieks B.W. de nietigverklaring van dergelijke huwelijken.¹⁹²

In punt 4.1.5. stelt de rechtbank vast dat beide huwelijkspartners onbetwistbaar op de hoogte waren van het feit dat één van de grondvereisten voor het aangaan van een geldig huwelijk naar beide rechtssystemen was geschonden. Ze acht bewezen dat de Belgische echtgenote op de hoogte was van het bestaan van het eerste huwelijk en dat de beide echtgenoten ook op de hoogte waren van het feit dat het eerste huwelijk een huwelijksbeletsel was voor het tweede. De rechtbank zegt dat de Belgische vrouw zelf brieven schreef over het eerste huwelijk van haar man.

Het feit dat de Belgische echtgenote pas nadat ze zwanger geworden was op de hoogte was van het eerste huwelijk, heeft geen invloed op de ongeldigheid van het huwelijk. Ook de Griekse wet die aan de ongeldigheid heeft proberen verhelpen *post factum* en met terugwerkende kracht, kan het huwelijk volgens de rechter niet geldig maken. De geldigheid van het tweede huwelijk

---

¹⁹¹ Rb. Brussel 30 januari 1970, *J.T.* 1970, 498; Rb. Brussel 30 juni 1972, *J.T.* 1973, 143, noot N. Watté; Brussel 18 oktober 1988, *J.L.M.B.* 1989, 348.

¹⁹² In werking getreden op 18 juli 1982 (art. 1367 Grieks B.W.); Zie: BERGMANN, A., en FERID, M., *Internationales Ehe- und Kindschaftsrecht*, "Griechenland", Verlag für Standesamtswesen, Frankfurt am Main, losbl.

dient immers beoordeeld te worden op het ogenblik van het afsluiten van het tweede huwelijk.

De Gentse rechter kon steunen op art. 1354 van het Griekse B.W.¹⁹³ dat bigamie verbiedt en op art. 1372 dat een dergelijk huwelijk sanctioneert met de nietigheid. Hij verklaarde het huwelijk evenwel nietig zonder expliciete verwijzing naar deze Griekse bepalingen.

Aangezien het huwelijk de staat van personen beïnvloedt en in die materie renvoi wordt aanvaard, kan dit volledigheidshalve ook onderzocht worden. Het Griekse conflictenrecht huldigt in art. 13 Grieks B.W. een zelfde principe als het Belgische conflictenrecht: de materiële voorwaarden om te huwen wordt voor ieder van de aanstaande echtgenoten beheerst door zijn nationale wet. Er is op basis van deze bepaling dan ook geen sprake van renvoi.

4. Enkele bedenkingen - Wegen van validering van een retroactief geldig gemaakt Grieks huwelijk

a. Voorzichtig een paar mogelijke wegen wijzen

Aangezien deze zaak nog hangende is in hoger beroep, wens ik in het kader van het gevelde vonnis geen uitgebreide bespreking te geven bij de argumenten van de partijen pro en contra de geldigheid van het gesloten huwelijk. Hieronder worden slechts enkele bedenkingen en nuanceringen gegeven bij het oordeel van de rechter.

Ik meen dat er drie valabele wegen waren langs dewelke de rechtbank tot de geldigheid had kunnen en mogen besluiten, van dit langlopende huwelijk van de Griekse man en de Belgische vrouw:

- ofwel kon er via de distributieve regel met de retroactieve opheffing van het huwelijksverbod in hoofde van de man rekening gehouden worden;
- ofwel kon de rechter doen wat hij deed bij de beoordeling van de goede trouw vereiste voor het toekennen van de gunst van de putativiteit, en de tijd instellen bij de Griekse wet die retroactief valideerde;
- ofwel kon gekeken worden naar het gemeen recht van de erkenning van het eerdere Griekse vonnis dat de nietigverklaring van het hier beoordeelde (tweede) huwelijk summier en definitief verwierp.

b. Distributiviteit laat de vreemde wet volgen - openbare orde

Vooreerst is er de uitnodiging om door te denken met de zuivere distributiviteit. Elke partij moet voldoen aan de voorwaarden gesteld in zijn nationale wet (art. 3, lid 3 B.W.). Dit impliceert dat wanneer een nationale

---

¹⁹³ BERGMANN, A., en FERID, M., *Internationales Ehe- und Kindschaftsrecht, "Griechenland"*, Verlag für Standesamtswesen, Frankfurt am Main, losbl. en *Code Civil Hellénique*, Publications de l'institut Hellenique de droit international et étranger, éd. Sakoulas, Athènes, 1981.

wet van één van de echtgenoten diens situatie achteraf retroactief geldig maakt, deze wetswijziging het gepaste gevolg moet of mag krijgen.

Deze toepassing brengt ons bij de vraag naar het tijdstip waarop de Belgische rechter de geldigheid van een vreemd huwelijk moet beoordelen. Het Hof van Cassatie diende in een arrest van 2 april 1981 de geldigheid van een postuum gesloten huwelijk te evalueren.¹⁹⁴ De vraag was of de Belgische vrouw (wiens personele wet het postuum huwelijk niet kent), die ongetwijfeld zelf in leven moest zijn en haar eigen huwelijkswil te kennen moest geven, mocht huwen met iemand die zelf niet meer leefde op de trouwdag maar wiens personele wet (bij leven) niettemin in een validering voorzag. Haar Franse toekomstige echtgenoot was immers in een verkeersongeval de dag voor haar trouwdag overleden en de vrouw was zwanger. Het Luikse Hof van Beroep had de distributieve verwijzingsregel gevolgd en was met Frans recht tevreden.¹⁹⁵ Het Hof van Cassatie liet deze distributieve verwijzing onaangeroerd en volgde de toepassing van vreemd recht tot op het punt waar de toestemming van de overledene gezocht werd in een vermoedelijke toestemming. Die regel bracht ons bij een postuum huwelijk dat wij niet kennen. Maar van vreemd recht wijkt men alleen af indien zijn toepassing in concreto storend is. Wie de Griekse visie op het huwelijk van de man nu bekijkt, ziet daar een retroactieve validering. Die retroactieve validering moet dan m.i. aan de Belgische internationale openbare orde getoetst worden.

Op grond van vaste rechtsleer en rechtspraak dienen wij ons te plaatsen op het tijdstip van het beoordelen van het geschil (en niet op het ogenblik van het sluiten van het huwelijk) om de toelaatbaarheid van de retroactieve geldigheid van het huwelijk te beoordelen. Op dat ogenblik moet de rechter enkel toetsen of de vreemde (in casu inmiddels gewijzigde) regel al dan niet in strijd is met de internationale openbare orde. De rechter in deze zaak volgde die weg niet. Nochtans sluit deze benadering nauw aan bij de redenering van de rechter zelf om uiteindelijk toch het voordeel van de putativiteit toe te kennen.¹⁹⁶

c. De latere goede trouw – in retrospectie

Of een nietigverklaard huwelijk rechtsgevolgen kan sorteren als putatief huwelijk, moet bepaald worden door het recht dat de vordering tot nietigverklaring heeft beheerst.¹⁹⁷ Dit is in casu het Griekse recht.

---

¹⁹⁴ Cass. 2 april 1981, *R.W.* 1982-83, 922, noot Erauw, J.; *Arr.Cass.* 1980-81, 869; *Pas.* 1981, I, 835, concl. Velu, J.; *R.C.J.B.* 1983, 507, commentaar F. Rigaux.

¹⁹⁵ Luik 6 februari 1980, *J.T.* 1980, 492, noot; *Rev.trim.dr.fam.* 1980, 274; *De Verz.* 1982, 365.

¹⁹⁶ Voor een bespreking bij een recent arrest van het Hof van Beroep van Brussel: JANSEGGERS, K. en VERHELLEN, J., “Nietigverklaring van het huwelijk wegens bigamie en I.P.R.” (noot onder Brussel 6 maart 2001), *E.J.* 2001, 140-144.

¹⁹⁷ Antwerpen 28 april 1998, *A.J.T.* 1999-00, 540; Rb. Brussel 24 februari 1987, *T.B.B.R.* 1989, 165; Rb. Brussel 18 november 1986, *T.B.B.R.*, 1988, 467, noot A.-Ch. VAN GYSEL; Rb. Brussel 2 oktober 1981, *J.T.* 1982, 45; ERAUW, J. en WYLLEMAN, B., “Het huwelijk”, in ERAUW, J., e.a., “Overzicht van rechtspraak. Internationaal privaatrecht en nationaliteitsrecht (1985-1992)”, *T.P.R.* 1993, nr. 20; VERHELLEN, J., “Het huwelijk”, in

Het bijzondere aan dit vonnis is dat de rechter bij het beoordelen van de goede trouw als (Belgische) vereiste voor het toekennen van het putatief huwelijk wel afwijkt van de leer die de goede trouw beoordeelt op het ogenblik van het voltrekken van het huwelijk. Uit punt 3.18 van het vonnis blijkt dat het parket adviseerde om het voordeel van de putativiteit daarom niet toe te kennen.

De rechter somt in punt 4.2.10 de elementen op waarmee hij geconfronteerd wordt: de partijen sloten een ongeldig huwelijk af, op het ogenblik van het afsluiten van dit huwelijk waren zij terdege op de hoogte van het feit dat zij een ongeldig huwelijk afsloten en dat de man zich schuldig maakte aan bigamie; de Griekse wetgever stemde inmiddels een regularisatiewet die voorheen afgesloten ongeldige huwelijken retroactief geldig maakt zodat beide echtgenoten overtuigd waren dat hun ongeldig aangegaan huwelijk thans geldig was.

De vraag is dus of de Belgische rechter – die nu kijkt naar het Grieks recht – al dan niet moet rekening houden met de Griekse retroactieve valideringswet.

Volgens de rechter moeten we ons voor het beoordelen van de putativiteit klaarblijkelijk wél naar de toestand op het ogenblik van het geschil verplaatsen. Door de tussenkomst van de Griekse wetgever werd volgens de rechter een nieuw juridisch kader gecreëerd waardoor de Belgische echtgenote afleidde dat zij geen nieuw huwelijk diende aan te gaan. De rechter vond dat de Belgische vrouw de feitelijke toestand en het samenleven met haar echtgenoot (dat volkomen legaal was), gerust had kunnen regulariseren door een opeenvolgend huwelijk af te sluiten, van zodra het Grieks recht het eerste huwelijk had ontbonden verklaard. Hoewel de vrouw dwaalde in rechte, oordeelde de rechter dat zij te goeder trouw was toen zij vele jaren na haar huwelijk die kans tot rechtzetting kreeg, maar toen zij wellicht dacht dat de retroactieve Griekse wet zulks overbodig maakte.

Deze redenering van de rechter lijkt mij in de gegeven omstandigheden verdedigbaar: door de tussenkomst van de Griekse regularisatiewet gingen de echtgenoten er te goeder trouw van uit dat hun huwelijk voortaan geldig was. De echtgenoten leefden daarenboven al jaren samen, hadden drie kinderen en voerden samen een handelszaak. De echtgenoten hadden perfect in België een nieuw huwelijk kunnen sluiten na de ontbinding door echtscheiding van het eerste huwelijk in Griekenland in 1981. Nu ze ervan uitgingen dat door de Griekse wet hun toestand geregulariseerd was, lieten ze pas in 1982 hun in Londen gesloten huwelijk overschrijven in de Belgische registers van de burgerlijke stand. Uit deze overschrijving – 15 jaar na het sluiten van hun huwelijk – blijkt zeer duidelijk dat ze er voortaan van uitgingen dat hun huwelijk geldig was. Dit was nota bene het tijdstip vanaf hetwelk deze huwelijksrelatie formeel met de Belgische rechtsorde in

---

ERAUW, J., e.a., "Overzicht van rechtspraak. Internationaal privaatrecht en nationaliteitsrecht (1993-1998)", *T.P.R.* 1998, nr. 50.

aanraking kwam. Er ontwikkelt zich in het internationaal privaatrecht een mooi theoretisch hoofdstuk, waarin gewezen wordt op de relativiteit van het IPR-stelsel van het forum. Vanaf een zeker tijdstip in het leven van een rechtsrelatie kijken we ernaar, door de ogen van ons IPR. We verwijzen volgens ons conflictenrecht. Maar die toepassing moet ruimte laten voor andere benaderingen. Sommige auteurs beklemtonen dat eerbied mogelijk moet zijn voor de vreemde invalshoek.¹⁹⁸

d. De weg van de erkenning van het eerdere vreemde vonnis tot afwijzing van de nietigverklaring

Tenslotte kon ook de inhoud en de draagwijdte van het eerdere vonnis van de rechtbank van eerste aanleg van Athene (aangehaald door de rechter in punt 4.1.9, maar waarover verder weinig informatie wordt gegeven) onderzocht worden. Klaarblijkelijk werd in dit vonnis de vordering van de oudste dochter uit het eerste huwelijk tot nietigverklaring van hetzelfde huwelijk dat nu ter beoordeling ligt, afgewezen. Dit vreemde vonnis dient als beslissing over de staat en bekwaamheid van de echtgenoten volgens het gemeen recht de plano erkend te worden in België, maar niet zonder onderzoek.¹⁹⁹ Wanneer de nietigverklaring van een huwelijk wordt gevorderd moet de Belgische rechter dit eerder geveld vreemd vonnis omtrent de nietigverklaring van datzelfde huwelijk incidenteel toetsen aan de voorwaarden van art. 570 § 2 Ger.W. Indien deze voorwaarden inderdaad gerespecteerd werden in de eerste procedure, moet aan dit vreemde vonnis hetzelfde gevolg gegeven worden als aan een Belgisch vonnis en moet dit huwelijk gehonoreerd worden. Bij gebrek aan informatie omtrent de Griekse procedure kan de toetsing aan art. 570 § 2 Ger.W. hier niet gebeuren, maar dit onderzoek had wel kunnen gebeuren. Ook hier dient opgemerkt dat de erkenning van het Griekse vonnis niet valt onder de nieuwe Brussel II – Vo. De in Athene behandelde zaak werd immers ingeleid en beoordeeld vóór 1 maart 2001.²⁰⁰

Katja Jansegers
Assistente I.P.R. – Universiteit Gent
Advocaat – balie Gent

---

¹⁹⁸ Zie b.v. STRUYCKEN, A.V.M., *'s Lands wijs 's lands eer (afscheidscollege Nijmegen 31 augustus 2001)*, Katholieke Universiteit Nijmegen, 2001, 24 e.v. STRUYCKEN verwijst met name naar de leer van de eerbiediging van rechten die in het buitenland hun uitwerking hebben en waar partijen verwachtingen hebben gesteund op de "apparance", als fundering voor een "fait accompli" (zie p. 26-27).

¹⁹⁹ Cass. 16 januari 1953, *R.W.* 1952-53, 1408; Cass. 4 oktober 1956, *Pas.* 1957, I, 88; Cass. 29 maart 1973, *R.W.* 1973-74, 29, noot.

²⁰⁰ Art. 42.2 zegt expliciet dat enkel beslissingen gegeven na datum van inwerkingtreding van de verordening naar aanleiding van voor die datum ingestelde vorderingen, worden erkend en ten uitvoer gelegd overeenkomstig de bepalingen van hoofdstuk III van de verordening.

DIVERSEN

Actuele Buitenlandse Informatie

Scheiding (verstoting) per SMS-bericht is mogelijk

Het Duitse tijdschrift *IPRax* (Praxis des Internationales Privat- und Verfahrensrechts, uitgegeven door Gieseking Verlag) meldt in het eerste nummer van 2002, op p. VI, dat de echtscheiding door verstoting kan bewerkt worden, door de verzending van een bericht van verstoting via SMS-boodschap van de man naar zijn vrouw. Het *IPRax*-tijdschrift is een uitermate ernstig wetenschappelijk blad dat betrouwbaar is in zijn informatieverstrekking.

Dat punt was voorheen betwist en is nu in bevestigende zin opgelost, ten minste voor Singapoer en voor “enkele landen uit de Arabische Golf” (meer detail ontbreekt). In Maleisië werd echter in afwijzende zin geoordeeld. Daar is een SMS’je juist niet genoeg om de scheiding te voltrekken. Het is duidelijk een interpretatievraag met betrekking tot de Koran, die in Islamitische landen tot meningsverschillen leidt.

Voor de beoordeling van de handeling van verstoting in België, lijkt deze manier van overbrengen van de boodschap geen juridisch gevolg met zich te kunnen brengen: in de eerste plaats is een verstoting die in België wordt verricht niet bij ons in rechte erkend (zie het Handboek Erauw) ; en in de tweede plaats kan de echtscheiding die in Singapoer of elders zou bij een *khadi* geacteerd worden, na het versturen van een SMS-bericht, in ons land toch maar uiterst moeilijk erkend worden. Voor dit laatste probleem gelieve men de theorie en de praktijk van de erkenning in België van buitenlandse gerechtelijke beslissingen die een tot stand gekomen verstoting bekrachtigen, te consulteren.

De “ghet”-echtscheiding die in het Joodse recht geldig is, kan uitzonderlijk, met toelating van de Rabbijn, ook eenzijdig plaatsvinden tegen de wil van de vrouw. De ghet is een soort “opzeggingsbrief” die uitgaat van de man. De geschreven mededeling is vereist voor de beëindiging van het huwelijk. De SMS-vraag is voor dit stelsel niet zinvol, want de brief wordt onder controle van de Rabbijn overgemaakt en is alleen dan geldig. Een mooie bespreking van dit echtscheidingstype komt eveneens voor in *IPRax*: Christoph Hertfahrt, “Get-statutes und ihre Anwendbarkeit in Deutschland”, *IPRax* 2002, 17 – 22, met alle verdere wetenschappelijke verwijzingen.

Medegedeeld (JE)

